

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

1948

BIND XII. I.

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt
I Kommission hos P. Haase & Son, København

Billedet paa Omslaget viser en Standkiste paa Varde Museum med Inskriptionen: *Anna Lavers Daater. Aar 1610.* Se Side 1–21.

»Fra Ribe Amt« 1903–28 er udsolgt i Boghandelen. Restoplaget sælges kun til Medlemmer og Subskribenter. Pris 5 Kr. pr. Aargang. Øvrige Aargange 3 Kr. pr. Stk. Henvendelse til Lærer H. K. Kristensen, Lunde, Jyll. — Enkelte Aargange er helt udsolgt.

Aarbøger o. a. Skrifter, som sendes til »Fra Ribe Amt«, bedes sendt til Lærer H. K. Kristensen, Lunde Jyll.

Favørpris for Medlemmer.

Steen Bøcher: »Vandmøller i Ribe Amt«. 6 Kr. (Bogladepris 7,50).

H. K. Kristensen: »Øster Horne Herred« 9 Kr. (Bogladepris 12,00). De to Bøger faas hos H. K. Kristensen.

Kr. la Cour Pedersen: »Skodborghus«. 0,75 Kr.

» » » » »Morten Eskesens Saga«. 3,00 Kr.
Disse to Bøger faas hos Boghandler H. Bruun Møller, Vejen.

Dr. Hjelholts udmærkede Skriftlæsningsøvelser: »Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen«, der i længere Tid har været udsolgt, er nu udkommet i 2. Oplag. Bogladepris 8,50, Favørpris 6,50, der kan indbetales paa Postgiro 86 264. Fortid og Nutid, Viborg, sammen med Bestillingen.

Tidsskriftet »Fortid og Nutid« 4 Kr. (Bogladepris 7 Kr.) Indmeldelse til Landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Landsarkivet, Viborg,

Herregaardsmøbler i Varde Museum.

Af Poul Halkjær Kristensen.

Sammenlignet med Østjylland og Øerne, paa hvis gode og givtige Jord den danske Adel fortrinsvis har slaaet sig ned og gennem Tiderne bygget de store og pragtfulde Herresæder, der i Størrelse og Udseende skiller sig stærkt ud fra den øvrige Bebyggelse paa Stedet, saa synes Vestjylland jo langt fra at være nogen Herregaardsegn. Ikke desto mindre har Vardeegnen dog tidligere rummet omkring en Snes Herregaarde, men ingen af dem har virket dominerende i Landskabet. De vestjyske Herregaarde har nemlig aldrig hørt til de store og prangende hverken i Hartkorn eller Bygninger. For de fleste af dem gælder det, at Bygningerne har været opført i Bindingsværk, og Hovedbygningen har i Reglen kun været i eet Stokværk. De har i Udseende ikke afveget synderligt fra Egnens almindelige Bøndergaarde, blot har Herregaardens Længer været mere udstrakte, og Hovedbygningen haft flere Stuer og noget højere til Loftet end Bondegaardens Stuehus.

Paa tilsvarende Maade synes Herregaardsmøblerne i Vestjylland at være mere bondepræget end i

andre Egne af Landet. Blandt de Møbler, som findes paa Varde Museum, og som regnes for at stamme fra Herregaarde, er der da heller ingen usædvanlige Pragtstykker. I en Del Tilfælde kan det være svært at afgøre, om Møblerne oprindeligt har hørt hjemme paa en Herregaard, eller de maaske snarere stammer fra et velstaaende Borgerhjem. Det gælder navnlig Møblerne fra Tiden omkring Aar 1800.

De ældste Herregaardsmøbler i Varde Museum stammer fra Begyndelsen af 1600-Tallet. Paa den Tid var den danske Adels Magtstilling endnu paa sit højeste, og en overdaadig Pragtudfoldelse blev af den lagt for Dagen baade i Arkitektur og Møbelkunst. Prægtige Herregaarde opførtes rundt om i Landet i den for Tiden herskende Renæssancestil. Man kan som Eksempler herpaa nævne Vallø paa Sjælland, Hesselager og Egeskov paa Fyn, Rosenholm og Engelholm i Jylland, og af kongelige Slotte og Bygninger fra samme Tid er der bl. a. Kronborg, Frederiksborg, Rosenborg, Børsen, Holmens- og Trinitatis Kirker.

Navnet Renæssance betyder Genfødsel. Stilen opstod i Begyndelsen af 1400-Tallet i Italien, hvor en Række Kunstnere fordybede sig i Studiet af den antikke Kunst — navnlig den romerske — og derigennem begejstredes for dens Ro og Orden i Linier og Former. De efterlignede dens Konstruktioner, dens Søjleformer og hele ornamentale Udsmykning. Symmetrien bliver strengt gennemført baade i Arkitektur og Ornamentik.

Til Danmark kommer Renæssancen omtrent samtidig med Reformationen, der paa saa mange Maader bringer os i nærmere Kontakt med de Kul-

turstrømninger, som paa den Tid trænger frem over Europa. Renæssancen betød nemlig ikke blot en Fornyelse inden for Kunstens Verden, den betød samtidig en Omformning af hele den menneskelige Tankegang og Livsførelse, en Frigørelse for den middelalderlige Skolastiks virkelighedsfjerne og dogmatiske Autoritetstro.

I Danmark er Renæssancen den herskende Stilart i Tiden ca. 1530 til ca. 1630. Som en ren Dekorationskunst slog den først og stærkest igennem herhjemme. Kunstnerne efterlignede de italienske og tyske Ornamentstik, som i stort Antal blev udgivet i disse Lande og var meget efterspurgte herhjemme. Meget yndede var Ornamentter med stærkt sammenslyngede Akantusblade, Baand og Rosetter, hvorimellem menneskelige eller dyriske Fantasmasker var indflettet, — se f. Eks. Titelbladet i Frederik den II's Bibel fra 1589, der ligger i en Montre paa Bordet i det første Værelse til højre for Trapperummet i Varde Museum.

Møbelsnedkere og Billedskærere kastede sig ogsaa med Iver over Studiet af den nye Stil og udnyttede den stærkt ved Udsmykningen af Tidens Møbler. I de 100 Aar, Renæssancen varer i Danmark, ændrer Stilen sig en Del. Ungrenæssancens ret flade Skæringer afløses i 1500-Tallets sidste Halvdel af Højrenæssancens kraftigere Udsmykning. Møblernes Opbygning faar et mere arkitektonisk Præg, idet Søjler og Buer benyttes til Inddeling af de dekorerede Flader. Søjlerne kan ofte være formet som Menneskefigurer. Dekorationen bliver nu især det saakaldte Kasetteværk, et fladt, beslaglignende Ornament, der bestaar af forskellige baand-, roset- og kvaderformede Led; men meget almindelige er

ogsaa Kartoucheornamentet, der danner ligesom et Par fligede Plader lagt ovenpaa hinanden og med de ofte volutsvungne Flige paa den ene Plade stukket gennem Spalter paa den anden. Oftest er det tillige udstyret med Fantasmasker, Englehoveder, Ranker med Blade og Frugtklaser o. lign. I Senrenæssancen, der falder i Begyndelsen af 1600-Tallet, bliver Ornamenterne endnu kraftigere, og Figurerne faar mere svulmende Former. Søjlerne og de bærende Led formes gerne som Karyatider og Hermer, der nedadtil oftest gaar over i Frugt- og Bladdraperier. I Buefelterne fremstilles ofte i højt Relief forskellige symbolske Figurer, f. Eks. Dyderne eller Aarstiderne, ogsaa bibelske Motiver er meget anvendt.

Renæssancetidens Herregaardsmøbler i Varde Museum er som før nævnt fra Periodens sidste Trediedel. De findes i Stueetagen i de tre første Værelser til højre for Trapperummet. I Renæssancetiden var Standkisten maaske det mest uundværlige Møbel. Heri gemte man bl. a. alt sit Tøj (Kisteklæderne!), og det kraftige, hjemmevævede Stof fyldte godt. De unge Herremandsdøtre havde deres Udstyr færdig i god Tid, og de skulde have mange Kister at gemme det hen i. Rækken af Kister fyldte godt op paa Gange og i de Værelser, hvor man ikke færdedes til daglig. I selve Opholdsstuen stod vel sjælden mere end en enkelt Kiste.

I det første Værelse er bl. a. udstillet en Del for Vardeegnen typiske Standkister. En af disse er paa hele Forsiden prydet med udskaaret Bladværk. Øverst paa Siden findes en udskaaren Indskrift: ANNE LAVERS DAATER AAR 1610. Der findes ingen Oplysninger om, hvor Kisten stammer fra,

Standkiste paa Varde Museum. Anne Lavers Daater Aar 1610.

saa man kan ikke med Sikkerhed sige, at den har hørt hjemme paa en Herregaard. Det udskaarne Navn, den første Ejerindes, siger os ikke noget herom. Hun kan dog ligesaa godt høre hjemme i den lavere Adel, hvortil de fleste af Vardeegnens Herregaardsbesiddere hørte, som hun kan høre til i en af de andre Stænder. Man maa nemlig huske, at paa den Tid var Familienavne endnu ikke almindelige inden for Lavadelens Kredse. Samme Forbehold maa tages overfor en anden stor Egetræskiste med den udskaarne Indskrift: BOEIL OLLVFS DATER. ANNO. DOMINI. 1632. En senere Ejer har sammensat denne Kiste af Dele fra mindst to vidt forskellige Kister. Maaske er det den samme Ejer, der har ladet Forsiden gennemsave, hvorved Kisten helt har mistet sin oprindelige Karakter. Forsiden har muligvis oprindeligt hørt til en Brudekiste, herpaa kunde de fire portalformede Fyldingers Dekoration tyde. I de fire Fyldinger er der i Relief udskaaret Mandens og Konens Portrætter samt deres Skytsengle. Listernes og Profilernes Farver er af nyere Dato, men de oprindelige har sikkert været nogenlunde tilsvarende stærke og brogede. Kistens Endestykker, der har Foldeværksudskæring i de fire Fyldinger, stammer sikkert fra en sengotisk Kiste fra omkring Aar 1500. Den stærkt sammenflikkede Kiste har staaet paa Gjellerupholm, hvortil den er kommet fra en Gaard i Hyllerslev. Dens enkelte Dele stammer dog næppe herfra. Højest sandsynlig er de (evt. i sammensat Stand) købt hertil ved en Auktion paa en af Egnens Herregaarde. Endvidere findes en lille Egetræskiste med fladt Laag. Den har paa Forsidens to Fyldinger udskaarne Kerubmedailloner. Paa de to Hjørnesøjler er der udskaa-

ret Figurer, der forestiller en Mand og en Kvinde. Langs den øvre Kant findes der udskaaret en Indskrift: JENG. ATSERS. DATER. Ao 1650. De første Bogstaver i Indskriften kan maaske tydes som: Jomfru Engelke. Heller ikke denne Kiste kan med Sikkerhed siges oprindelig at stamme fra en Herregaard. Den er kommet til Museet fra Gjellerupholm, men vides at være kommet dertil fra Orten.

Klædeskabe og Møbler med store Skuffer kendtes ikke paa Renæssancetiden. Derimod havde man nogle Skabe med flere mindre Rum, hvori man opbevarede Hjemmets Kostbarheder. Det er de saakaldte Tresurskabe, d. v. s. Sølvskabe. Varde Museum ejer enkelte af disse Skabe, der fandtes i flere forskellige Typer. I Værelse 2 staar der saaledes et firedørs Skab i hollandsk Renæssancestil. Den hollandske Udformning af Renæssancestilen øvede forøvrigt stor Indflydelse paa Senrenæssancen i Danmark. Skabet er fra omkring Aar 1600. Forsiden er siret med kanelerede Pilastre, og Fyldingerne er af sort Træ. Skabet staar paa Kugleben og er forneden prydet med tre Løvehoveder med Ringe i Munden.

Noget yngre er et andet Skab i to Etager, hvoraf det øverste er lidt tilbagetrukket og hviler fortil paa to fritstaaende Karyatider. Paa Underdelens Dør er i Relief udskaaret en spillende Yngling. Paa Overdelens Dør er paa tilsvarende Maade en Fremstilling af Christi Daab. Paa Forsidens Gesims er der en Rest af en udskaaren latinsk Indskrift. Paa Siderne læses: I Troen og Haabet. Skabet er i hele sin Form og Udstyrelse typisk for den nordiske Senrenæssance. I det næste Værelse findes et Par mindre Skabe i lignende Udstyr. De har vistnok oprin-

delig været uden Ben eller Underdel og har altsaa tilhørt den Skabstype, der i Almindelighed kaldes Stolpe- eller Vraaskabe. De stod paa Bordende-bænken i Hjørnet bag Bordet og blev ligesom de førstnævnte Skabe benyttet til Opbevaring af Værdisager. Om de her nævnte Skabes Oprindelse har Museet ikke nogen Oplysninger, men saadanne Skabe har været meget almindelige paa Herregaarde, og der er saaledes ikke noget til Hinder for, at de kan være fra en eller anden af Vardeegnens Herregaarde.

Omkring 1630 begynder Senrenæssancen at fortrænges af en ny Stilart, der ogsaa faar sin første Udformning af italienske Kunstnere. Det er Barokken, der egentlig ikke i sin ældste Form, Bruskbarokken, afviger ret meget fra Senrenæssancen. Ornamenterne er for største Delen de samme, de faar blot en noget mere outreret Form. Man tilstræber det pompøse og søger at opnaa dette ved bl. a. at anvende store Dimensioner, ligesom man ogsaa i stor Udstrækning benytter sig af stærke Lys- og Skyggevirkninger. Barokkens mest karakteristiske Træk bliver da ogsaa de kraftige, svulmende og tunge Former, som paa Møblernes Omraade navnlig kommer frem i Tidens Skabe. I Akanthusbarokkens Tid (ca. 1660—1700) faar vi saaledes de store, tunge Enfyldingsdøre, og samtidig bliver baade Søjler og Gesimser af helt overvældende Dimensioner. I Tiden 1700—1740 taber Barokken noget af sin voldsomme Kraft. Senbarokken eller Regencestilen er lettere og mere elegant i sine Former end den ældre Barok. Ornamentikken bliver ogsaa lettere og uden større Dybdevirkninger. Barokkens

Stephen Nielsen Ehrenfeldts Bord fra Endrupholm.

Møbelkunst herhjemme er ogsaa stærkt præget af den hollandske Barokstil.

Af Herregaardsmøbler fra denne Periode ejer Varde Museum ikke saa faa. De er samlet i Værelse 8 («Stuen med Herregaardsmøbler»). Her staar saaledes et Bord, der skal have tilhørt Stephen Nielsen Ehrenfeld, Herre til Endrupholm, Nørholm og Lunderup, født 1680 og død 1741. Bordets Ben er udskaaret som siddende Løver, der mellem Poterne holder et Skjold med Initialerne SNS (Stephen Nielsen!). Benenes Udformning er et typisk Renæssancetræk, men Krydset og Kuglefødderne under Løverne tyder paa, at Bordet stammer fra Begyndelsen af 1700-Tallet. Bordet er kommet til Museet fra Endrupholm. Det andet Bord er noget yngre, men stammer ogsaa fra Regencetiden. Dets snoede Ben er forbundne med et Kryds. Bordet er erhvervet fra Gjellerupholm. De to højryggede Barokstole med Gyldenlædersbetræk er fra Slutningen af 1600-Tallet. Man har ingen Oplysninger om deres oprindelige Hjemsted, men der er ikke noget til Hinder for, at de kan stamme fra en Herregaard. En Armstol af Nøddetræ med udskaarne Arme i Ludvig den XIV's Stil (Akantusbladværk) og med udskaaret og gennembrudt Ryg har sikkert ogsaa oprindeligt været betrukket med Gyldenlæder. Ifølge Traditionen skal den have tilhørt Admiral C. C. Gabel paa Brammingegaard. Han var en Sønesøn af den ved Enevældens Indførelse kendte Christoffer Gabel. 1725 faldt Admiral Gabel i Unaade ved Hoffet og forvistes til Stiftamtmandsembedet i Ribe med Bopæl paa Brammingegaard. Død 1748. Fra samme Tid er en anden noget lignende Armstol med snoede Ben, firkantet polstret Ryg, oprindeligt

Stiftamtmand Gabels Stol fra Bramminge Hovedgaard.

betrukket med Gyldenlæder. Stolen er kommet til Museet fra Gjellerupholm.

Et af de Møbler, der gjorde sig stærkest gældende i Baroktiden, og som ogsaa fik stor Udbredelse herhjemme, var det store to-Dørs Linnedskab. Typen er oprindelig nordtysk. De kan variere noget i Dekorationen, men i deres Opbygning er de næsten alle ens. Forneden er der to Skuffer, de to store Helfyldingsdøre har stærkt fremspringende Fyldinger, der flankeres af svære Søjler eller Pilastre, Gesimsen er kraftig og har ofte paa Midtpartiet en udskaaen Dekoration. Museets Eksemplar af denne Skabstype har Palisandertræsfinering, rigt udskaarne Fyldinger, sorte, snoede Søjler og paa Gesimsen et udskaaet Skjold med Amoriner. Den er kommet til Museet fra Klelund Slot, men hvor den oprindelig stammer fra vides ikke. Et andet barokt Linnedskab er af Egetræ med udskaaet Guirlanderrelief af Ibenholt paa de tre Pilastre. Forneden er der en stor Skuffe. Skabet stammer fra Endrupholm.

Endvidere findes der et Sølvskab af Eg med indlagte fireoddede Stjerner og Kwartrosetter i lyst og brunt Træ. Skabet staar paa fire høje, drejede Ben med Kryds imellem. Forsiden af Skabet dannes af to Klapper; indvendig i Skabet er der i Midten to Skerækker og derover og til Siderne ialt 16 smaa Skuffer. Skabet er vel fra ca. 1730—40. Det er kommet til Museet fra Gjellerupholm, men har tidligere staaet paa Rosengaarden i Varde Landsogn. Det skal i sin Tid have tilhørt den kendte Mikkel Stubberup, Bygmester i Varde.

Standkisterne udgjorde ogsaa i denne Periode en væsentlig Del af Møblementet. Som de øvrige Møb-

Barokt Linnedskab fra Endrupholm.

ler i Baroktiden var de store og tunge, i Reglen med højt buede Laag og svære, udhuggede Jernbeslag. Oftest stod de paa kugleformede Fødder. Af disse Kister ejer Museet flere Eksemplarer. Det ene af dem — sikkert en Brudekiste — er rødmalet og har paa Forsiden to malede Vaabenskjolde med Mandens og Konens Slægtsvaaben. Hvilken Adelsfamilie, de kan henføres til, vides ikke. Kisten er kommet til Museet fra Gjellerupholm, men skal ifølge Traditionen have tilhørt Hertug Ernst Gynther af Augustenborg.

Paa Pillen mellem Vinduerne hænger et Olie-maleri af en Dame fra 1700-Tallet. Det menes at være et Portræt af en Adelsdame fra Vester Horne Herred. Museet har erhvervet Maleriet af Fru Emilie Murtfeldt, Varde.

Fra sidste Halvdel af 1700-Tallet ejer Museet ogsaa enkelte Møbler, som har hørt hjemme paa Herregaarde. Disse Møbler findes for største Delens Vedkommende udstillede i Værelse 6 (»Rokoko og Louis XIV«).

Af Regencestilen udviklede der sig i Frankrig omkring 1730 en ny Stilart: Rokokoen, der næsten straks vandt Indpas ved Hoffet herhjemme og i Løbet af faa Aar bredte sig herfra til Herregaarde og Borgerhjem Landet over, saa den i Aarene 1740—80 i overvejende Grad beherskede dansk Interiør- og Møbelkunst. Rokokoen er en udpræget Dekorationsstil, og dens mest karakteristiske Egenskaber kommer da ogsaa bedst til Udfoldelse i Interiørrernes Udstyr, i Møbler og Husgeraad. Stærkere end nogen tidligere Stilart lægger Rokokoen Vægt paa at opnaa et intimt Sammenspil mellem selve Værelset og dets Møbler. Kabinettet opstod som en for Ro-

Sølvskab.

kokotiden karakteristisk Værelsestype, hvis stærkt intime Karakter svarede godt til »den gálante Tidsalder«s Krav om Bekvemmelighed i Forbindelse med Elegance og Luksus. Paa alle Omraader søgte man at frigøre sig for Barokkens stive Højtidelighed. Ornamentikken blev spinklere og ligesom mere legende, dens Former blev under Indflydelse af østasiatisk Kunst usymmetriske og stærkt svungne, vel nok det mest karakteristiske Træk i Rokostilen. Blandt de Enkeltheder, der hyppigst anvendes i Rokokoens Ornamentik, kan nævnes Akantusværk, Palmegrene, Flagermusvinger, Muslingeskal-ler og et Virvar af stærkt svungne S- og C-formede Kurver. I det hele taget viser Rokokoens stor For-kærlighed for buede Linier, hvilket ogsaa i høj Grad præger dens Møbelformer.

Dragkisten og den noget mindre Kommode er et Par af Tidens mest yndede Møbler. Begge har buede Sideflader, og som oftest er de prydet med forgyldte Bronzebeslag. Bordene bliver smaa og lette med elegante, buede Ben, og Bordpladens Rand faar en tunget eller buet Form. Det er ogsaa paa denne Tid, at Borde med Plader af Fajance kommer stærkt paa Mode. Museet ejer et af disse smukke Rokokoborde med Plade af slesvigsk Fajance. Den er fundet paa et Loft i Varde, hvor den har ligget i mangfoldige Aar, og den kan saaledes ikke i snævre Forstand henregnes til Herregaardsmøblerne paa Varde Museum, men tilsvarende Borde har været meget almindelige paa Herregaardene, ogsaa i Vestjylland. Det samme kan siges om det meget smukke Fyrbækken af Rouenfajance, der staar paa Bordet.

Rokokotidens Stole har ligesom Bordene buede Ben. Stolesæderne bliver bredere, og det gennem-

Rokokobord (Bakkebord), slesvisk Fajance.

brudte Ryglæn svajes lidt, saa Stolen bliver langt mere behagelig at sidde paa end tidligere Tidens stive Stole. Rygfjælens Konturer er oftest usymmetriske, og det samme gælder det udskaarne Midtparti af Kopstykke og Sargens Forrigel. En Stol af denne Type med udskaaret skæv Muslingskal paa Kopstykke og Forrigel har Museet faaet fra Gjellerupholm.

Spejle med rigt udskaarne og forgyldte Rammer hører ogsaa til de Ting, der i Rokotiden bliver

højeste Mode, og man havde ofte flere af dem i samme Værelse. Museet ejer et Rokokokonsolbord med Spejl, smukt udskaaret og forgyldt. Spejlet er nok lidt yngre end Bordet. Begge Dele er kommet til Museet fra Gjellerupholm, men skal oprindeligt stamme fra Vallø og have tilhørt Medlemmer af Reventlowslægten.

I en særlig Montre er udstillet den teilmannske Brudgomsdragt, som 1742 blev baaret af Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter Christian Hansen Teilmann, der dette Aar holdt Bryllup med Enken efter Stephen Nielsen Ehrenfeld til Nørholm, Endrupholm m. m. Dragten bestaar af en lang Frakke, der omtrent naar til Knæene, og derunder en lang Vest. De snævre Knæbukser naar lige under Knæet og fastholdes der af et som Linning fastsyet Knæbaand med Spænde. Man brugte lyse, oftest hvide Strømper, og Skoene var lave med rund Taa, oftest prydet med røde Rosetter. Parykken hører med til Dragten. I Rokokotiden var det en Skændsel for en Mand at vise sig uden Paryk, man havde nemlig Hovedhaaret raget af. Kun i Enrum og om Natten kunde man tillade sig at lægge Parykken, om Natten brugte man selvfølgelig Nathue. Parykmagerne udgjorde en talrig Haandværkerstand i Byerne paa den Tid, alene i Varde skal der omkring 1760 have boet 6 Parykmagere.

Rokokoer varer som førende Stilart herhjemme til omkring 1780, da den fortrænges af Louis Seize-stilen, der har faaet Navn efter den franske Konge Ludvig den XVI. Den nye franske Stil var stærkt præget af den antikke Kunst, for hvilken der blussede en stor Interesse op efter 1748, da man begyndte paa Udgravningen af Ruinerne i Pompeji.

Louis Seizestilen har dog ogsaa meget tilfælles med Rokokoen, men Symmetrien og den rette Linie kommer nu atter til Værdighed. Ornamentikken

Amtmand Chr. Hansen Teilmanns Brudgomsdragt 1742.

bliver mere enkel og kommer i større Overensstemmelse med sine klassiske Forbilleder. Guirlander, Perlestaf, Mæanderbort, Fasces, Fakler og Vaser bliver nu sammen med baandophængte, ovale Medailloner de mest anvendte Ornamentter. Møbelformerne bliver ligeledes enklere og spinklere, hvilket tydelig fremgaar af de to Stole og Sofaen, som staar ved Bagvæggen i Værelse 6. Sofaens Ryg er udformet som tre Stolerygge. Om disse Møbler stammer fra en Herregaard, vides ikke. I Værelse 7 hænger der et Par Konsolspejle med Mahogniramme med Indlægning af Buksbom. I Topstykket er der en oval Medaillon med malede Prospekter, paa det ene Spejl et Prospekt af Augustenborg, paa det andet af Aabenraa. Derover er der en udskaaret og forgyldt Frugtkurv med nedhængende Guirlander. Spejlene er fra Tiden omkring Aar 1800. De er kommet til Museet fra Gjellerupholm, men skal ifølge Traditionen have tilhørt Hertug Ernst Gynter af Augustenborg.

I Værelse 6 hænger der paa Væggen over Sofaen et Par paa Lærred malede Vægdekorationer fra 1770. De har sikkert klædt et Stykke af en Væg i et Kabinet paa en Herregaard eller i et velstaaende Borgerhjem. Ved Siden heraf hænger et Par mindre Malerier, malet paa Træ af Jeppe Staun 1825. Det er Kopier efter 2 Malerier af den franske Maler D. Tenniér. De stammer fra Endrupholm. Jeppe Staun var født paa Lemvigegnen 1747, blev uddannet som Portrætmaaler og kom 1789 til Endrupholm, hvor han opholdt sig til sin Død 1826. Han var en mangesidig kunstnerisk Begavelse, som den daværende Ejer af Endrupholm, Thøger Teilmann, satte stor Pris paa.

Omkring 1800 afløses Louis Seizestilen herhjemme af en ny Stil, Empiren, der har frigjort sig for enhver Paavirkning fra Rokokoens. Stilen bærer Navn efter Napoleons nydannede franske Kejserdømme. I den danske Empire er de enkle og rette Linier i Møblernes Ophugning et karakteristisk Træk, ligesaa Enkeltheden i Dekorationen, der indskrænker sig til en ret sparsom Indlægning af lyst Citrontræ i Møblets mørkere Træsart. Motiverne i disse Indlægningsarbejder er ofte hentet fra den klassiske Mytologi.

Af Herregaardsmøbler fra Empiretiden findes der i Varde Museum kun et enkelt, nemlig et smukt Egetræschatol i dansk Empirestil fra 1820'erne. Det har i sin Tid tilhørt Forpagter v. Wüllich, Nørholm.

Hermed er vi naaet til Ende med vor Gennemgang af Herregaardsmøbler i Varde Museum. Udviklingen i de sidste 100 Aar har ført med sig, at de Forskelle i økonomiske Kaar og Levevis, som tidligere fandtes mellem det store og det lille Hartkorn og mellem By og Land, er blevet — om ikke helt slettet — saa dog stærkt formindsket, og dette Forhold gør sig ogsaa gældende, naar Talen er om Møbler.

Kirkerne som Sømærker.

Af N. Thomsen.

Færdes man ad danske Landeveje, og især herude i det flade Vestjylland, vil man næsten overalt kunne se en Række hvide Kirketaarne karakterisere Landskabet. Som lysende Fyrtaarne rager de op i det grønne og har den Dag i Dag større Betydning, end man egentlig tænker over, som Orientering for den vejfarende.

Man hører dertil ogsaa af og til, at bekvemt beliggende Kirker har eller har haft Betydning som Mærker for Sejladsen langs Kysterne. En ikke-søkyndig kan dog maaske med nogen Ret tvivle paa, at disse i Forhold til Sejladsen tilfældigt beliggende Kirkebygninger virkelig kan have haft væsentlig søfartsmæssig Betydning.

Naar saaledes Folkesagnet fortæller om *Øster Nykirke*, der ligger paa den jyske Højderyg ved den gamle Hærvej mellem Viborg og Slesvig, at dens høje Taarn skal have været Sømærke, og det baade for Farten paa Kattegat og i Vesterhavet, maa det betragtes som værende uden Bund i Virkeligheden. Ogsaa den højtliggende *Læborg Kirke* var efter Overleveringen Sømærke for den før mere sejlbare Skodborg Aa (Kongeaen).

Derimod er det utvivlsomt, at disse Kirker har

haft Betydning som Vartegn for den vejfarende paa det gamle Vejstrøg, og kun fortolket paa denne Maade bliver der Mening i Sagnene¹).

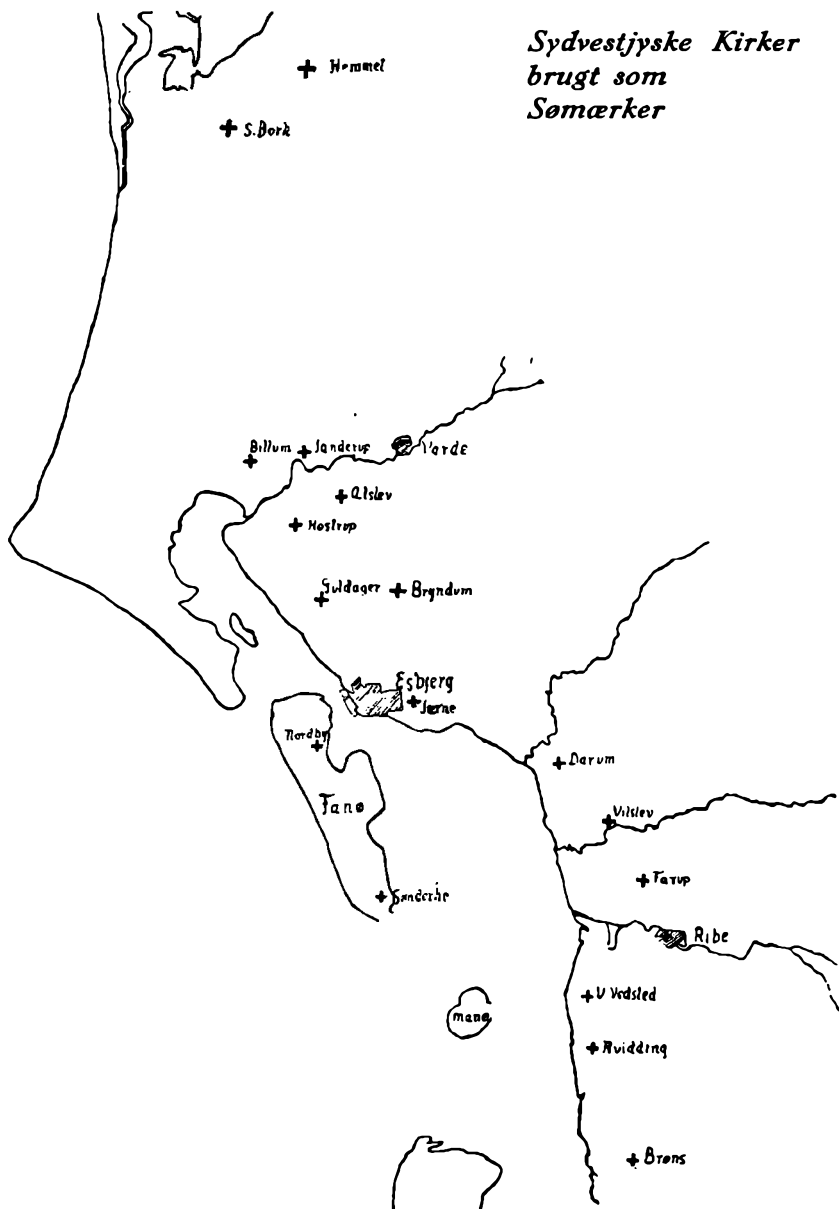
Langs den sønderjyske Vadehavskyst og videre forbi Esbjerg og ind i Bunden af Ho Bugt ligger en lang Række Kirker, der alle er mere eller mindre synlige fra Søen. Om mange af disse findes der Overleveringer om deres fordums Brug som Sømærker, maaske kan det derfor være af Interesse at foretage en kritisk Gennemgang af de Sagn og de øvrige Kilder, der kan findes frem om Emnet.

Fra gammel Tid ved man, at Sejladsen langs den sydvestjyske Kyst har været betydelig. Allerede i Bronzealderen, og maaske før, har der været en betydelig Handelsplads paa Esbjerg-Hjerting Egnen. De mange Gravhøje, der har ligget, hvor Esbjerg nu er vokset op, og Sporene af de gamle Veje, der fra alle Sider viser mod Egnen, fortolkes paa den Maade, at Esbjerg Havn saaledes kun er en Nutids Renæssance af Fortids Storhed²).

Fra Romersk Jernalder vides der om Forbindelse mellem Kongeaa-Området og Rhinmundingen, og det var her fra Kysten, Jyderne havde deres vigtigste Udfaldsport, da de i 5. Aarhundrede sammen med Angler og Saxere invaderede England.

Ribe og Ladepladserne paa Kysten foran den gamle Kongeby havde i vor tidligste historiske Tid stor Betydning for Udenrigshandelen. Bl. a. foregik Transporten af den rhinske Tuf til Egnens romanske Kirker søværts.

Langs den flade, ensartede Marskkyst, der først ophører Syd for Esbjerg, har det ikke været let for Datidens Sømænd at orientere sig i de grundede Farvande mellem Fastlandet og Vesterhavsøerne.

Før Kirkerne i 12.—13. Aarhundrede og Taarnene et Hundredaar senere blev opført, har der næppe været meget at tage Landkending af. Det er derfor naturligt, at Kirkerne hurtigt bliver Vartegn for Skipperen, naar han skal føre sit fladbundede Fartøj sikkert forbi de lumske Grunde ind til Ladepladsen ved Kysten.

Sømændenes stærke Interesse for Kirketaarnene afspejler sig da i en Præstebereetning fra Ribe Stift fra 18. Aarhundrede, hvori det hedder om *Møgel-tønder* Kirke, at Taarnet, der blev ødelagt ved en Storm 1628 »og tabte Spiret ved 14 Alen af sin Højde, som forhen var til stor Nytte for Søfarende, saa det kunde ses langt ude i Vestersøen, og rette Sejl derefter; særlig naar de skulde gennem det farlige Lister Dyb«.

Hollænderne skal da have tilbudt at betale en Trediedel af Omkostningerne ved dets Genopførelse paa Betingelse af, at Taarnet opførtes til sin gamle Højde³).

Ogsaa *Tønder* Kirkes Taarn skal have været højere, og efter Beretningen havde *Løgumkloster* Kirke ligeledes et højt Taarn, der tjente som Sømærke, men som blev brudt ned engang i Krigstider.

Cisterciensernes Klosterkirke har dog aldrig haft noget Taarn, og dette, sammenholdt med, at den ligger ca. 20 Kilometer fra Kysten, gør denne Overlevering usandsynlig.

Ribe Domkirkes bastante Taarn har selvsagt været det vigtigste Mærke for Tilsejlingen til Ribe. Ribe Taarns Tilsynekomst over Horisonten gav Styrmanden fuld Sikkerhed for, at han var paa ret Vej. Taarnets Betydning bemærkes da ogsaa ret

tidligt i skriftlige Kilder. Den Ribe-Kannik, Dr. Hans Lauridsen Amerinus, fremhæver saaledes i et Skrift om Ribe Biskopper (1591) Taarnets store Højde, hvorved det var et fortrinligt Sømærke. Paa Grund af den Nytte som det gør, siger Amerinus, »at det bør sættes over Ægyptens Pyramider.«⁴⁾

Domkapitlet faar 14. Oktober 1599 en Skrivelse, som tilkendegav Kongens (Chr. IV's) Misfornøjelse med, at Taarnet endnu ikke var opført til sin forrige Højde, uagtet en stor Sum Penge var oppebaaren dertil af Kirkerne i Stiftet, og uagtet Taarnet baade var en Prydelse for Kirken og Byen og et Sømærke⁵⁾. (Natten mellem 12. og 13. Marts 1594 var en Dcl af Taarnet styrtet ned, formentlig af Brøstfældighed).

Syd og Nord for Ribe ligger omtrent langs Kysten en Række karakteristiske Tufstenskirker, hvis i gotisk Tid tilbyggede Taarne har eller har haft et Særpræg, der kan tydes derhen, at de efter en Plan er byggede med forskellige Placeringer og Afslutninger for at lette Landkendingen omkring Ribe Aas Udløb.

I en Præsteberetning fra 1638⁶⁾ fra den daværende Præst i *Hvidding* omtales Kirken med disse Ord:

»En smuck kolle kircke er her, paa huilcken vaar to høye Spiir, som to tvilling jomfruer skulle haffue ladet opsette, efter huilke skibsfolckene paa Vesterhaffuet seglede, haffde deres gitzing paa haffuet, ock kan det være henved 100 Aar siden, de fall ned udi Sommeren«.

Kirkearkæologen Jakob Helms er stærkt opmærksom paa disse Kirketaarne og skriver bl. a.⁷⁾: »... ved deres Opførelse i høj Grad haft Øje der ved tillige at give de søfarende, der besejlede disse

Kyster og flere her udmundende Aaløb, iøjnefaldende Kendemærker, som ikke let lader sig forveksle med hinanden. — — —

... først endnu Syd for Ribe Aas Munding Vester Vedsted Kirke med Taarnet i Vest. Derefter mellem Ribe Aa og Kongeaaen Farup Kirke med sit Taarn i Syd — dernæst Nord for denne Aa Vilslev med sit Taarn i Nord, og endelig nær ved Sneum Aas Udløb Darum Kirke med sit høje Taarn atter i Vest.«

Der maa dertil bemærkes, at ingen Kirkebygning er ved sit Anlæg blevet placeret med det bestemte Formaal samtidig at virke som Sømærke. Den oprindelige romanske Bygning med Kor og Skib er lagt ved Bebyggelsen, og maaske hvor det gamle Gudehov eller en Trækirke har ligget. Derimod kan der godt være nogen Sandsynlighed for, at der ved de gotiske Taarnes Anlæg, som før nævnt, har været fulgt en bestemt Plan, der ved særprægede Placeringer og forskellige Taarnafslutninger skulde støtte Orienteringen langs Kysten.

Det er fristende at tro paa et saadant kollektivt Samarbejde. Men i saa Fald maa Initiativet være udgaaet fra Ribe. Ved et kongeligt Magtbud, eller ved gejstlig Mellekomst, om det kan vi kun gætte? Vi ved heller ikke, hvem der har ladet Taarnerne bygge, men det er vel Sogneres egne Stormænd eller Menigheder, og disse har vel næppe, selv om de sikkert havde Interesse i Trafiken paa den vigtige Handelsstad, af sig selv ladet denne give synlige Udslag i Kirkebyggeriet.

For Teorien om Planmæssighed taler forøvrigt, at ogsaa et andet Sted paa Kysten i Ribe Stift findes en Kirke med usædvanlig Taarnanbringelse: *Sønder Bork* ved Ringkøbing Fjord. Taarnet er her

bygget paa Nordsiden af Skibets Vestende. J. Helms er ogsaa opmærksom paa dette og citerer⁸⁾ en Præsteberetning fra omtrent 1754, hvori det hedder, at Taarnet henimod denne Tid havde 5» Spiire, de 4 sat paa Hjørnerne, det 5te midt paa. — — — hvilke nu ere med kongelig Tilladelse nedbrudte.«

Ved samme Lejlighed fremhæves dette Taarns Betydning som Sømærke, »hvilket dog kun kan have gældt Skibsfarten paa Fjorden, og vel særlig Udsejlingen fra denne ind i det en halv Mils Vej fra Sønder Bork udstrømmende vandrige Aaløb«. (Helms). Taarnafslutningen var altsaa den ellers kun paa Ribeegnen gængse »tørninglenske« Type.

Ogsaa *Hemmet Kirke*, længere mod Nordøst og nærmere Skjernaens Udløb, har Taarnet paa Skibets Nordside, og kan saavel som Sønder Bork Kirke gøre Krav paa at have været Sømærke.

En noget anden Forklaring om *Vilslev Kirke*-taarns Placering findes forøvrigt i den før omtalte Stiftsbeskrivelse fra 1638⁹⁾. »Til denne kircke udi Wilsle staar taarnet paa den øster ende, som de gamle meen, til en skilsmis mellom Holstein oc Jylland. . .«

Kongeaen dannede jo i gammel Tid Grænse mellem Jylland og Holsten, og der krævedes her Told bl. a. af Studedrifterne, der gik sydpaa. *Vilslev Kirke*, med Taarn paa Korets Nordside, og *Farup Kirke*, der indtil 1835 havde et 30 Alen højt Taarn paa Skibets Sydside, markerede ganske rigtig ret tydeligt Grænseskellet baade fra Søsiden og til Lands, uanset om dette har været tilsigtet eller ej.

Alle disse usikre Overleveringer om Ribe-Gruppens Taarne har alt i alt en Baggrund, der ikke uden videre kan reduceres til at være Sagdannel-

se. Der kan dog ikke ses bort fra, at »unormale« Taarnplaceringer ved Landsbykirkerne slet ikke er saa ualmindelige rundt i Landet. Bl. a. findes der paa Haderslev-Egnen en Gruppe Kirker med Taarnene Øst for Koret.

Netop omkring Ribe, det store Kirkebygningssentrum, har man kunnet finde paa at »ekstravagere« lidt, uden at det behøvede at have noget bestemt Formaal. »Ribe Taarn«s Opførelse paa Nordsiden af den romanske Domkirkes Forhal, eller om man vil, Taarn, kan godt have dannet Skole.

Uanset hvad der kan menes om en oprindelig Plan eller ej, findes der konkrete Oplysninger om, at Taarnene har været benyttet som Sejlmærker. Søkortdirektør Jens Sørensen, som i 1695 foretog sin berømte Milevognsrejse for at opmaale Jyllands Vestkyst, beskæftigede sig ogsaa med Besejlingsforholdene omkring Ribe. Han beskriver det gamle Riber Dyb, der gik mellem Rømø og Manø, delende sig ved Rejsby Stjert i et Løb, der gaar ind mod Vester Vedsted, og et mod »Brønse Kirke ind til $\frac{1}{8}$ Mil nær faste Landet«¹⁰). For en Del af Løbet Nord om Manø mod Ribe Aa angiver han som Sejlmærke Vester Vedsteds og Ribe Domkirkes Taarne over et.

»Den danske Lods«, en Vejledning for Sejladsen langs de danske Kyster, der første Gang udkom 1843, har i sine ældste Udgaver ogsaa en Del Oplysninger om Forholdene omkring Ribe. Ved Anduvning af Knudedyb (Tilsejlingsløbet Nord om Manø) hedder det 1866: »og man styrer ind O. t. S. i Retning lige mod Ribe Kirke« og: »Fra Sydosthukken af Kielsand (en Grund Sydøst for Sønderho) gaar en Arm af Knudedyb ind O. $\frac{1}{2}$ S. i Mærket Fardrup Kirke, holdt over Tanderup By«.

Fra 1864 til 1920 havde Ribe Taarn tillige en kedelig Opgave. Holdt over et med en Baake ved Vester Vedsted angav det en Del af Grænsen mellem dansk og tysk Søterritorium i Vesterhavet.

Der synes ikke at have været Brug for *Vilslev* Kirke, naar det drejede sig om direkte Sejlanvisninger. Paa et Søkort fra 1807¹¹⁾ findes der end ikke angivet noget Løb ind til Kongeaaens Munding. Derimod styrede man efter *Darum* Kirke, naar man benyttede det nu tilsandede Darum Løb, der strakte sig fra Kjelding Lo (Løbet mellem Fanø og Fastlandet) Nordøst ind til en Ankerplads ud for Darum.

Efter Overlevering blandt Fanø Sømænd skal der ogsaa have været Bestemmelser om, at Kirkerne i Sønderho og Nordby ikke maatte have Taarne, af Hensyn til Orienteringen til Søs¹²⁾. Denne mulige Ordning kan dog ikke kædes sammen med Fortællingerne om Ribe-Gruppen, men maa være langt senere.

Nordby Kirke er opført 1786 til Afløsning af en vistnok 1574 opført Kirke, der *havde Taarn*¹³⁾. Overleveringen er næppe mere end et sent opstaaet Sagn. Ellers skal Bestemmelsen jo have bevirket, at Nordby Kirke ikke fik Taarn 1786. N. M. Kromann, der indgaaende har behandlet Fanøs Historie, har dog ikke kunnet finde skriftlige Kilder til Støtte af Traditionen.

Jerne Kirke synes at have haft en søfartsmæssig Betydning, der næsten overgaar Ribe Taarns. »Den danske Lods« 1866 bemærker om Omsejlingen af det frygtede Horns Rev: »Nordligere i Farvandet sees Baaken paa Fanøs Nordende, samt Fanø Møller og Jerne Kirke, som ligger meget højt og i klart

Vejr kan sees over Fanø 12—16 Q.miil hen mod Grunden Cancer«. Ogsaa til Hjælp ved den vanskelige Indsejling over Barren udenfor Graadyb, mellem Fanø og Skallingen, tyede man til Jerne Kirke: »Paa Fanø Nordende tvende Baaker, der holdt overet og i Linie med Jerne Kirke, føre ind over Barren«. (1872). Fra Graadyb ind til Landingspladsen ved Esbjerg Kleve klarede man sig et Stykke ved at holde Jerne Kirke overet med Hustage i Strandby.

Om *Brøndum Kirke* hedder det, at dens Taarn er Sømærke ved Indsejling i Hjerting Bugt, hvorfor det ikke maa nedrives¹⁴). Det var endnu i 1885 i Brug som Sømærke: »Anduvnings-Klokketønden for Graadyb er flyttet 1500 Alen vestligere og ligger i 6 Favne Vand i Mærket: Brøndum Kirke imellem Skalling Baaker«¹⁵).

En god Stoppeplads i Graadyb fandtes under Langli, mellem nogle Punkter paa Fanø og »en lille kjendelig Høj i Baglandet fri vestfor Guldager Kirke«¹⁶). Selv den lavtliggende *Guldager Kirke* har kunnet bruges, men Esbjerg Havns Anlæg og den dermed følgende bedre Afmærkning af Løbene med Fyr og Bøjer har vel nu helt fjernet Kirke-taarnenes og de andre tilfældige Kendemærkers Betydning. Som et Kuriosum kan forøvrigt nævnes, at for Passagen gennem »Slunden«, det lille Løb mellem Fanø Lo og Esbjerg Havn, der under gunstige Forhold kan benyttes af Smaafartøjer, bruges to for Sejladsen saa tilfældigt placerede Mærker som Sømændshjemmets grønne Taarn overet med Vor Frelsers Kirkes Taarn.

Ad Varde Aa var der forhen en betydelig Trafik, saa det er forstaaeligt, at Sagn og Traditioner og-

saa har beskæftiget sig med Kirkerne omkring Aaløbet og dets Indsejling.

En Lokalhistoriker¹⁷⁾ skriver saaledes, at *Hostrup* Kirke har været et meget brugt Sømærke for Tilsejlingen til Varde Aa, og at Kirken er placeret med Hensyntagen til dens Anvendelse som saadant, idet den skulde ligge nøjagtig ret Øst for Aamundingen. Det gør den nu for det første ikke, men en Streg eller to til Syd, hvilket dog næppe har haft Betydning, selvom Kirken har været brugt til at sejle efter.

Antagelsen støtter sig til, at Kirken er bygget omtrent ved Sognets Nordgrænse, en ubekvem Beliggenhed for Beboerne i Sjølborg. Mon det ikke nærmere er saadan, at Sognets beboelsesmæssige Tyngdepunkt, da Kirken blev bygget, ligesom nu laa i Sognets nordlige Del. De udstrakte Hedestrækninger i Sjølborg, Kraunse og Marbæk er meget gamle. Digevoldingsforckomsterne i Sønderhede¹⁸⁾ tyder jo paa, at Egnen allerede i tidlig Jernalder dyrkningsmæssigt er blevet forladt og først i nyere Tid atter er taget i Brug. Antagelsen, at Kirken er placeret som Sømærke strander da ogsaa paa, at Taarnet er bygget senere end Kor og Skib, og maa alene derfor betragtes som urigtig. Derfor kan Kirken godt, som ment, have vist hen til Aamundingen, naar man havde passeret Bankerne ved Myrthue. Det skulde dog synes at være lettere at se Aaen end Kirken, naar man først er kommet saa langt. Det kan ogsaa tænkes, at Taarnet, holdt overet med et andet Mærke i Land, har vist fri af den farlige Grund, Svineryggen, der strækker sig Nordvest ud for Myrthue og besværliggør Tilsejlingen.

For den nordøstgaaende Del af Løbet, der gaar

fri af Svineryggen, berettes der, at man i Nutiden benytter den højtliggende *Billum* Kirkes Kor, holdt overet med *Billum Mejeris Skorsten*.

Janderup Kirke, Nord for *Varde Aa*, ligger ikke solret, men har Længderetningen fra Østnordøst til Vestsydvest. *Alslev* Kirke, der ligger skraas overfor, paa den søndre Side af *Aaen*, har Længderetning fra Østsydøst til Vestnordvest. Forlængelseslinierne af de to Kirkers Længderetning skal falde sammen eller skære hinanden i et Punkt, der ligger udenfor *Aamundingen*, og et gammelt Sagn fortæller, at de to Kirker er byggede saaledes for at danne et Sømærke for *Indsejlingen i Varde Aa*¹⁹).

Her er det altsaa ikke *Taarnene*, der har Betydning, men det Skæringspunkt, man finder paa det Sted, hvor man kun kan se begge Kirkernes *Gavle*, og ingen af *Siderne*. Dette Punkt skulde efter *Sigende* holde fri Nord af *Svineryggen*. Det gør det for saa vidt ogsaa, men det vil være utilraadeligt at sejle efter den Anvisning, idet de to Forlængelseslinier skærer hinanden omtrent ved *Billum Kirke*, hvad enhver, der færdes paa den nye *Tarphagevej*, kan konstatere.

Ogsaa denne Overlevering synes altsaa at have ringe Bund i Virkeligheden. Forøvrigt er *Angivelsen* af Kirkernes *Afvigelse* fra Øst-Vest Retningen ikke korrekt. *Janderup Kirke* afviger saa lidt, kun et Par *Streger*, at den nærmest maa betegnes som liggende normalt, det er *Alslev Kirke*, der har den stærke »*Misvisning*«. Den kan dog ikke være orienteret efter *Billum Kirke*, da *Tufstenskirken* i *Billum* er en af de yngste romanske Kirker, mens *Alslev* er noget ældre.

Skal der drages nogen Konklusion af foran-

staaende Gennemgang af Egnens Kirkers søfartsmæssige Betydning, maa det vel blive den, at ingen Kirke er blevet placeret og bygget for ogsaa at virke som Sømærke. Der er en Mulighed for, at der ved visse Taarnes Placering og Spirkonstruktion er taget Hensyn til Kystsejladser, men noget konkret foreligger der ikke om det.

Derimod er det sikkert, at Kirkerne har været til stor Nytte for Orienteringen i de vanskelige Kystfarvande. De har lettet Landkendingen ved at vise, hvor paa Kysten man var, og de har været benyttet direkte som Sømærker jævnsides med andre iøjnefaldende Kendetegn. Trykte Sejlanvisninger som »Den danske Lods« anvender endnu i udstrakt Grad Kirkerne paa de danske Kyster, men det maa dog siges, at de her behandlede Kirker omtrent helt har mistet deres Betydning. Dels fordi betydelig Sejladser paa Ribe og Varde er ophørt, og dels fordi Esbjerg Havns Opkomst og Udvikling har krævet bedre og mere indgaaende Afmærkning af Sejløbene.

-
- 1) Hugo Mathiassen: Hærvejen. S. 60.
 - 2) J. Th. Lundbye, i Fra Ribe Amt V. Studier over vejenes udvikling i Varde syssel i oldtiden. S. 52.
 - 3) N. H. Jakobsen: Skibsfarten i det danske Vadehav. S. 85.
 - 4) J. Kinch: Ribe Bys Historie II. S. 257.
 - 5) J. Kinch: Ribe Bys Historie II. S. 532.
 - 6) Ribe Stifts Beskrivelse 1638. Ved Oluf Nielsen i »Danske Samlinger«, 2. R. 4. B. S. 121.
 - 7) Jakob Helms: Danske Tufstenskirker. S. 82.
 - 8) Jakob Helms: Danske Tufstenskirker. S. 166.
 - 9) Danske Samlinger, 2. R. 4. B. S. 107.
 - 10) N. H. Jakobsen: Skibsfarten i det danske Vadehav. S. 93.

- 11) Søløjtn. Holst og Tuxen: Kort over Jyllands Vestkyst Skallingen-List 1807.
 - 12) Meddelt af Fabrikant N. M. Kromann.
 - 13) Trap VIII. S. 540.
 - 14) Oluf Nielsen: Skads Herred. (1862). S. 230.
 - 15) Tillæg og Rettelser til »Den danske Lods« 1885.
 - 16) Tillæg og Rettelser til »Den danske Lods« 1888.
 - 17) H. P. Nourup i »Fra Ribe Amt« IV: »Alslev og Hostrup Kirker«. S. 501—02.
 - 18) H. K. Kristensen: »Digevoldinger« i Jyske Samlinger. 5. R. 1. B. 2. H. 1933.
 - 19) Jesper Madsen: »Fra Ribe Amt« III: Jandrup og Bilum Sogne. S. 35.
-

En Boplads fra Germansk Jernalder i Oksbøl

Af G. Hatt.

I Efteraaret 1937 blev jeg af Nationalmuseet opfordret til at undersøge en Jernaldersboplads i Oksbøl, som var blevet paavist af Eli Madsen, Oxbøl, og Lærer H. K. Kristensen, Lunde. Bopladsen laa paa Gregers Petersens Ejendom i den vestlige Udkant af Oxbøl By, tæt nord for Vejen til Vejrs og Blaavand. Jeg foretog en Undersøgelse i Slutningen af November og Begyndelsen af December 1937 og i Begyndelsen af Marts 1938. Under Arbejdet fik jeg megen Hjælp af Eli Madsen og H. K. Kristensen. Endvidere blev jeg under en Del af Undersøgelsen assisteret af Konservator Helbæk.

Der blev fundet to Hustomter. Den ene af disse, Hus I, der afdækkedes i Efteraaret 1937, var meget lang, 36 m ØSØ-VNV, Bredde 4 ½ m. Den anden, Hus II, der afdækkedes i Foraaret 1938, var kun 8,7 m lang SSV-NNØ og ca. 4 m bred. De laa altsaa vinkelret paa hinanden, og Afstanden mellem dem — fra Syd væggen i Hus I til Nord væggen i Hus II — var kun 8 m. Begge Husene var brændt, formodentlig ved samme Ildsvaade. Det er derfor fristende at opfatte dem som samhörende, som udgørende

en »Gaard«. Denne Opfattelse er dog næppe rigtig, i hvert Fald ikke, hvis man dermed vil mene, at den ene Bygning gjorde Tjeneste som »Udhus« til den anden. Begge Husene havde Ildsted, altsaa var de vel begge indrettede til Beboelse. De to Hustomter ses paa Planen Fig. 1. De har begge haft Vægstolper og indre tagbærende Stolper.

HUS I.

I Hus I var de indre tagbærende Stolper nogenlunde ordnede i to Rækker, en nordlig og en sydlig, ca. 1 m fra Nordvæggen og Sydvæggen. Enkelte Indrestolper stod dog mellem disse to Rækker. Og to Steder fandtes en Tværrække af 5 Stolper, der maa have støttet en Tværvæg. Hus I har altsaa indeholdt tre Rum, saaledes som det er angivet paa Planen, hvor Væglinierne er indtegnede som dobbelte stiplede Linier mellem Vægstolpehullerne. I Vest fandtes selve Boligen eller Opholdsrummet, $14\frac{1}{2}$ m langt. Det havde Jordgulv, her og der med lidt indblandet Ler. Paa en Del af Gulvet laa et fast, rødt Askelag, hvis Grænse er indtegnet paa Planen Fig. 1.* En Stribe af dette Askelag strakte sig mod Syd, udenfor Huset; her har Indgangen formodentlig været. Den forholdsvis store Afstand, $1\frac{1}{4}$ m, mellem to Vægstolpehuller paa dette Sted tyder paa en Døraabning. Den smalle sydgaaende Askestribe med to Stolpehuller, der her fandtes udenfor Huset, kan maaske forklares som Rester af en Forstue.

Omtrent midt i Opholdsrummet laa Ildstedet, der var 200 cm langt, 155 cm bredt og indrammet af svært, tilhugget Egetræ. I N, Ø og S var denne Egetræsramme 20 cm bred og 3 à 6 cm tyk. I Vest be-

* Fig. 1 se Side 40 og 41

stod Rammen ligeledes af en Egeplanke, men her var den anbragt paa Kant, 5 cm bred, 11 cm tyk. Indenfor denne Ramme af Egetræ bestod Ildstedet af en brændt Lerplade, 7 à 12 cm tyk. Ved Afdækningen fandtes ovenpaa Ildstedet en Mængde Lerkarskaar og Rester af Træværk, bl. a. en svær, liggende Egeplanke, der ses indtegnet paa Planen Fig. 1. Ved Opbrydning af Lerflagen fandtes ikke nogen Stenlægning, men derimod et Skaarlag af flere store og smaa Kar, nedlagt i ret store Stykker, sammen med 10 haandstore Sten. Skaarene hvilede paa sort, kulblandet Jord, uden Aske eller Ler. Da Skaarlaget var fjernet, kom en flad Grube til Syne under Ildstedets østlige Halvdel. I denne Grube var Undergrundssandet stærkt rødbrændt, lysere nedefter, svagt blandet med Kul. Skaarlaget, der i Øst havde en Tykkelse af 10 cm, naaede ned i det rødbrændte Sand. Under Ildstedets sydvestlige Hjørne fandtes et Hul, fyldt med Skaar og kulblandet Jord. Blandt Skaarene var en Flage af en Skaal, ornamenteret med lodrette og vandrette Furer, indrammede Felter, som indeholder Sløjfer, afbildet Fig. 6 nederst til venstre.

Den Skik at anvende et Skaarlag i Stedet for en Stenlægning i Ildstedet, eller at supplere Stenlægningen med store Skaar, kendes ogsaa fra enkelte ældre Jernalders Bopladser i Vestjylland, saaledes fra Troldtoft-Huset (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1935, p. 52).

Fig. 2 viser Ildstedet i Hus I, set fra Nord. Gulvlaget omkring Ildstedet er fjernet ned til Undergrundssandet, og i Baggrunden ses Stolpehuller.

Inde i Opholdsrummet har staaet mange tagbærende Stolper. Nordrækken har haft 8 Tagstolper,

hvoraf en, nordøst for Ildstedet, var dobbelt. Sydrækken har haft 11 Tagstolper, hvoraf to var dobbelte, en tredobbelt og en firdobbelt. En dobbelt og en firdobbelt Stolpe har staaet sydøst for Ildstedet, en tredobbelt sydvest for Ildstedet. Mellem Nord-

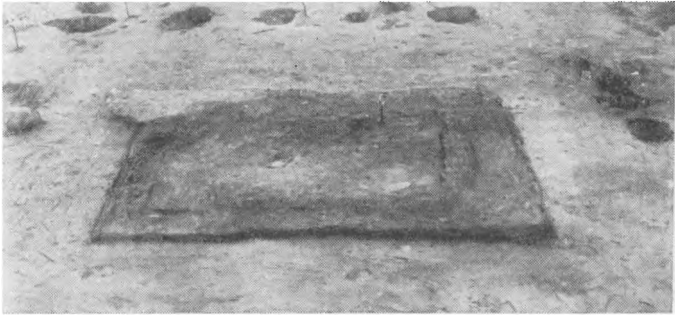

Fig. 2. Ildsted i Hus I, set fra Nord.

Fig. 3. Hus I, set fra Vestenden. Udgravet.
Stolpehullerne tømt.

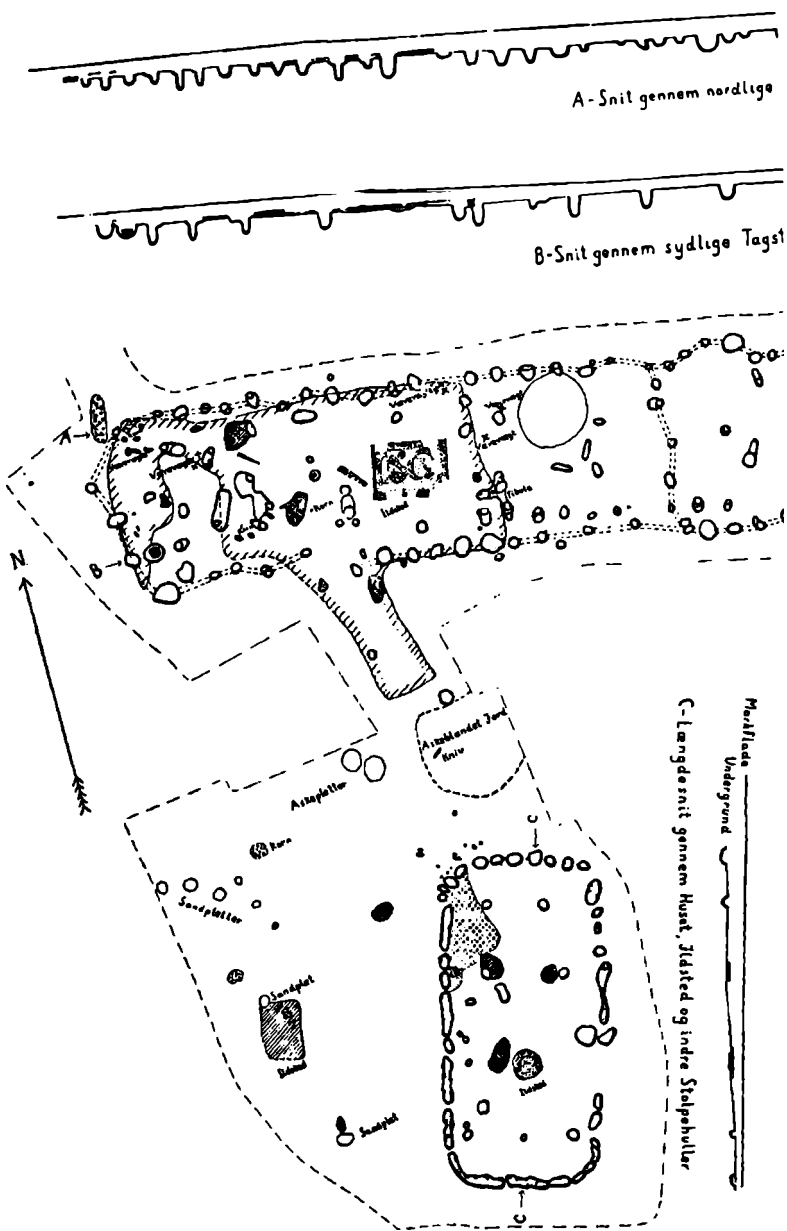
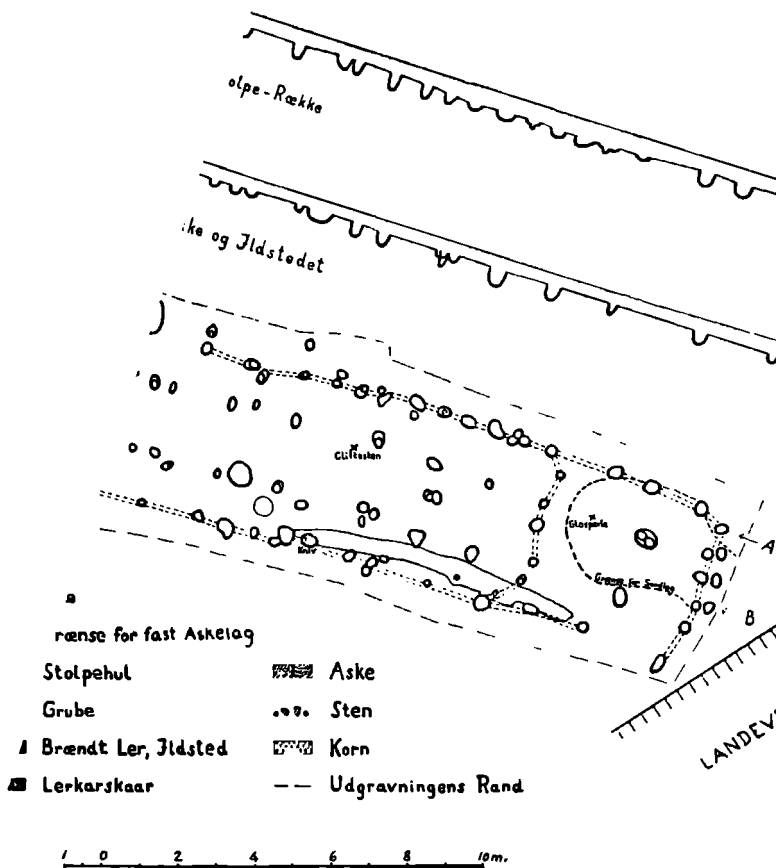

Fig. 1

To Hustomter fra Germanisk Jernalder
Oksbøl, Aal Sogn.

og Sydrækken, nær Husets Midtakse, har vest for Ildstedet staaet tre Enkeltstolper og en Dobbeltstolpe, der formodentlig har baaret en Midtaas. Øst for Ildstedet fandtes mellem Nord- og Sydrækken en Gruppe paa tre Stolpehuller.

Dette uhyre Antal Tagstolpehuller, hvoraf nogle var dobbelte eller flerdobbelte, tyder paa, at Huset er undergaaet adskillige Reparationer, idet Taget har krævet nye Støtter. De fleste Dobbeltstolper fandtes omkring Ildstedet. Her, hvor Lyreaabningen formodentlig fandtes over Ildstedet, har Taget vel krævet de fleste Udbedringer og den solideste Støtte. Maaske har ikke alle Stolpehuller gjort Tjeneste samtidig. Et af dem, det vestligste i Sydrækken, har i hvert Fald ikke indeholdt nogen Tagstolpe, dengang Huset brændte; i dette Hul fandtes nemlig staaende Bunden af en stor Krukke.

Paa Gulvet i Opholdsrummet fandtes mange Skaar af Lerkar samt adskillige ringformede Vævevægte af Ler (se Fig. 6, 7, 8). En halv Snes Vævevægte laa i et Tagstolpehul nordøst for Ildstedet; de var anbragt paa Kant i Hullets Sider og maa være lagt ned omkring Stolpen. Andre Vævevægte laa paa Gulvet i Nordsiden, særlig i det nordvestlige Hjørne af Opholdsrummet. Vævevægtene var gennemgaaende 9 à 9½ cm i Tværmaal. Enkelte af dem var prydet med fire radiære Tværfurer; jvf. Fig. 8, til højre, der dog er ufuldstændig. Fig 8. viser desuden to hele Vævevægte. Langt de fleste af de fundne Vævevægte var i Stykker. Øverst paa Fig. 6 ses en Række Brudstykker. De ringformede Vævevægte har været anvendt til at holde Rendingarnet udspændt i den primitive, lodret stillede Væv.

**Fig. 4. Hus I, set fra det østlige Rum mod Vest.
I Forgrunden Stolpehul-Rækken
mellem Østrum og Midterrum.**

Lerkarskaarene, der var særlig talrige paa Ildstedet og vest for Ildstedet, er af mange Kar, især Krukker og Skaale, hvoraf dog intet kunde blive fuldstændigt. Nogle af dem er ornamenterede med parallelle Furer, der danner vandrette og lodrette Baand og Vinkler. Nogle af de ornamenterede Skaar er afbildede Fig. 6 og 7. Et Fragment af en lav Krukke, fundet i Opholdsrummets nordvestlige Hjørne, har under Munden en vandret Vulst med Skraafurer (Fig. 7, nederst til venstre). Et Fragment af en anden lav Krukke, der laa lidt vest for Hustomten under Pløjelaget, ses i Fig. 7, nederst til højre; her er inde i en Vinkel anbragt to indtrykte runde Mærker.

Et særlig interessant Fund blev gjort i et Tag-

Fig. 5. Den østlige Del af Hus I, efter at Stolpehullerne var udgravet, set fra Midterrummet mod Øst.

stolpehul sydøst for Ildstedet, hvor der laa en Bronzefibula (Fig. 9) af en Type, der — ifølge Johannes Brøndsted (Danmarks Oldtid, III, p. 268) — kan henføres til Ældre Germanertids Midte, altsaa til omkring Aar 500 e. Chr. Denne sikre Datering øger meget den videnskabelige Værdi af Oxbøl-Hustomterne.

Flere Steder paa Gulvet vest for Ildstedet fandtes forkullet Korn. Saaledes laa der ca. 2 m vest for Ildstedet 36 Rugkerner, 10 Kerner af avneklædt Byg og 2 Frø af Pileurt, ca. 4 m vest for Ildstedet laa ca. 250 Kerner af avneklædt Byg, 3 Rugkerner og 2 Havrekerner. Og i Nordvesthjørnet af Opholdsrummet laa ca. 300 Kerner af avneklædt Byg, 7

Fig. 6. Lerkarskaar fra Hus I.
Formatur tilhøjre et Skaar fra en Hustomt
syd for Landevejen. $\frac{1}{4}$.

Spergelfrø, et Frø af Pilcort og et Frø af Agersennep.

Gulvets røde Askelag manglede i en Del af Opholdsrummet, især i Øst, hvor Ploven helt havde fjernet dette røde Brandlag. Et Par m øst for Ildstedet fandtes en rund Grube, knap 2 m i Tværmaal og 12 cm dyb, indeholdende sort, kulblandet Jord. Omtrent 6 m øst for Ildstedet har Opholdsrummet været afsluttet ved en Tværvæg, hvoraf ganske vist kun kunde paavises fem Stolpehuller, hvor Tværvæggens Stolper har staaet. Paa den anden Side af Tværvæggen laa Husets store Midterrum, $16\frac{1}{2}$ m langt. Her var Gulvlaget helt gennem-

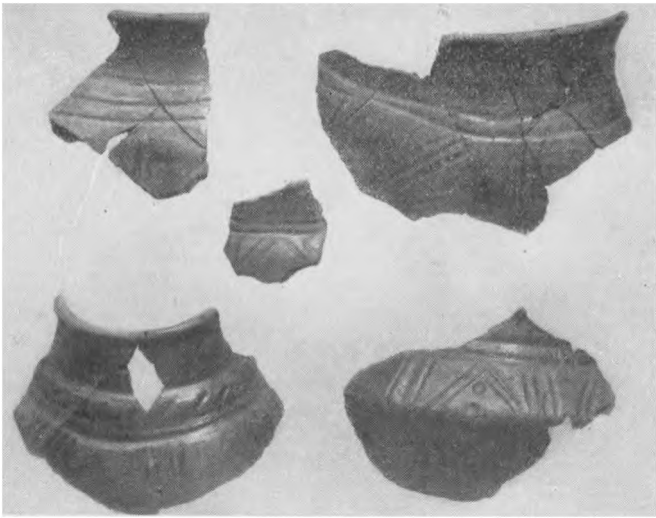

Fig. 7. Lerkarskaar fra Hus I. 1/4.

Fig. 8. Tre Vævevægter fra Hus I. 1/4.

skaaret af Ploven, saa at Plovfurerne ofte kunde ses i selve Undergrundssandet. I den vestlige Del af Huset har der været mere Jord over Brandlaget, saa at dette delvis var bevaret. Senere er der ganske vist føjet Sandmuld fra Markens vestlige Del

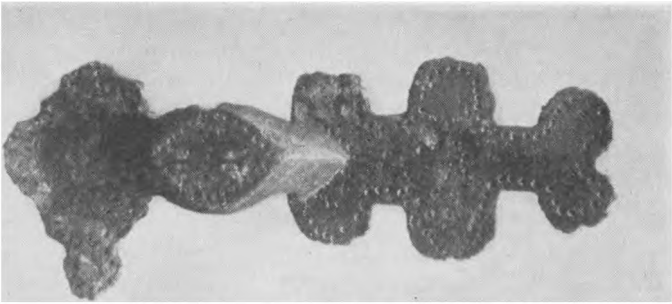

Fig. 9. Bronzefibuta fra Hus I. $\frac{1}{4}$.

hen paa dens østlige Del, saa Markfladen nu laa i nogenlunde samme Højde over Undergrunden i Øst og i Vest, som det ses af Snittet paa Planen Fig. 1.

Da Ploven havde fjernet Brandlaget over Hustomtens mellemste og østlige Dele, var det kun Stolpehullerne, der kunde give Oplysning om Hustomtens Udstrækning. I Stolpehullerne var der Aske og mere eller mindre Trækul. Ofte fandtes en Del af den forkullede Stolpe i ret betydelig Dybde. Under Branden er Stolperne altsaa brændt helt ned i Hullerne. Rimeligvis er Stolperne under Branden halvejs væltede i den løse Sandbund — skønt baade Vægstolperne og Tagstolperne for det meste naaede 20 a 40 cm ned i Undergrunden, i nogle Tilfælde mere. Ved denne Væltning har Luften faaet Adgang til de dybere Partier af Stolperne, saa at Ilden har kunnet fortsætte nedad. I Væglinjen har Stolperne gennemgaaende staaet med en indbyrdes Afstand af $\frac{1}{2}$ à 1 m. Ofte har Vægstolperne været kløvet Træ, hvilket især kunde ses i Nordvæggen. Enkelte Ekstra-Stolper, især udenfor Nordvæggen

i Midterrummet, har formentlig tjent til Afstivning. Mellem Vægstolperne maa der antages at have været indflettet Grene, hvoraf dog ingen saas paa Plads. Stolperne var af Eg. Der blev ogsaa fundet Stumper af Rødel, saavel i Vest som i den østlige Del af Huset; og et tyndt Stykke Pil laa i Brandlaget nær Husets Nordvesthjørne. Det maa antages, at der til Væggens Fletværk er anvendt Pile- og Elle-Ris. Af Lerklining fandtes intet Spor.

Det $16\frac{1}{2}$ m lange Midterrum har haft et stort Antal Tagstolper, næsten alle ordnede i en nordlig og en sydlig Række. Nordrækken har haft 11 Stolper, Sydrækken 12. Den vestligste Stolpe i Sydrækken har været dobbelt. Nr. 3 i Sydrækken, regnet fra Øst, har været tredobbelt. I begge disse Rækker har Stolperne staaet tættest paa Midten, mere aabent mod Enderne. Sydrækken havde i Vest en Aabning paa $4\frac{1}{4}$ m. Mellem Nord- og Sydrækken fandtes tre Stolpehuller, deraf to i Vest og et, som har indeholdt en Dobbeltstolpe, i Øst.

Det er sandsynligt, at Midterrummet har haft en Døraabning i Sydsiden og maaske ogsaa i Nordsiden. Flere Steder i Sydsiden var der rigelig Plads mellem Vægstolperne. Mellem 3 og 5 m fra Midterrummets Vestvæg havde Sydveggens saaledes en Aabning paa $1\frac{3}{4}$ m. Skraat heroverfor havde Nordveggens en Aabning paa $1\frac{1}{2}$ m, mellem $5\frac{1}{2}$ og 7 m fra Midterrummets Vestvæg. Tærskel eller Indgangsstenlægning blev dog ikke fundet noget Sted.

Midterrummet indeholdt ikke noget Spor af Ildsted. Ganske vist var Gulvlaget fjernet ved Pløjning; dog plejer et stærkt benyttet Ildsted at efterlade Spor under Gulvets Niveau. Der er saaledes Grund til at tro, at der ikke har været noget Ildsted

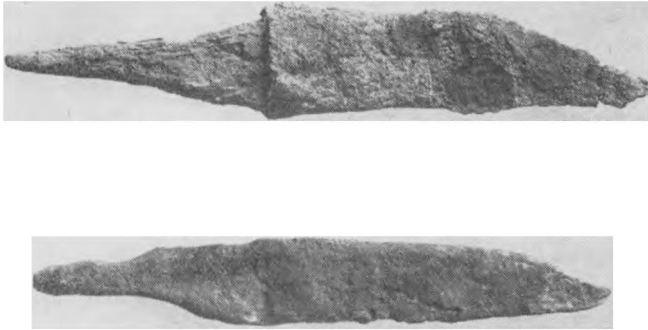

Fig. 10. Kniv fra Hus I, øverst.

Kniv fra mellem Hus I og Hus II, nederst. $\frac{3}{4}$

i Midterrummet. Medens Opholdsrummet, Husets vestlige Del, indeholdt mange Lerkarskaar, var der næsten ingen Skaar i Midterrummet. Af Oldsager fandtes i Midterrummet kun to Stykker, nemlig en Glittesten, formodentligt anvendt ved Glitning af Lerkar, samt en Jernkniv, der sad lodret, med Spidsen nedad og Skafttungen opad i Vestsiden af et Vægstolpehul i Syd væggen, 5 m fra Midterrummets Sydøsthjørne. Denne Kniv, hvis Længde med Skafttungen er $14\frac{1}{2}$ cm, ses afbildet i Fig. 10, øverst.

Fundene giver ingen Oplysninger om, hvad det store Midterrum har været anvendt til. Det ligger nær at formode, at det har gjort Tjeneste som Stald, idet der kan have været indrettet Baase mellem de tagbærende Indrestolper. I Langhuse fra Ældre Jernalder i Jylland har der som Regel været Opholdsrum i Vestenden, og i nogle Tilfælde har det kunnet bevises, at Rummet øst herfor brugtes som Stald.

Øst for Midterrummet, skilt fra dette ved en Tværvæg, der kun viste sig som en Tværrække af 5 Stolpehuller, fandtes et lille Østrum, knap 5 m langt. Her var Gulvlaget bedre bevaret end i Midterrummet. En Del af Gulvet i Østrummet bestod af et fast, graat Sandlag, 14 cm tykt. Gennem dette Sandlag var sat en dobbelt Stolpe, hørende til Husets Nordrække af Tagstolper. Desuden havde Østrummet en Tagstolpe i Sydrækken. Den østlige Gavlvæg var svagt buet, og Vægstolperækken var her delvis dobbelt. I Sydsiden har Østrummet formodentlig haft en Døraabning; der var 2 m mellem det sydøstlige Hushjørnes Vægstolpe og den nærmeste Stolpe i Sydvæggen. Østrummet har ikke haft noget Ildsted og indeholdt ingen Lerkarskaar. Af Oldsager fandtes her kun en lille rød Glasperle, noget defekt, 4 mm lang, 6 mm i Tværmaal, med konisk Hul. Den fandtes i Bunden af det graa Sandlag og er vel tilfældig tabt, da dette Sandgulv blev lagt. Østrummet har ikke været Opholdsrum. Men iøvrigt kan der ikke siges noget sikkert om dets Anvendelse.

Indenfor Sydvæggen i den østlige Del af Midterrummet og den vestlige Del af Østrummet laa en muldfyldt smal Rende i Undergrunden, $7\frac{1}{2}$ cm lang, ca. $\frac{1}{2}$ m bred og ca. 10 cm dyb. Væggen kan næppe have staaet i denne Rende, eftersom Vægstolperne har været placeret syd for den. Jeg kan ikke forklare dens Tilblivelse eller Mening.

Fig. 3 er et Fotografi af Hustomt I, set fra Vestenden, efter at Undergrunden var afdækket, med Undtagelse af Ildstedet, og Stolpehullerne tømt. Fig. 4 viser Hustomten, set fra Øst, fra det østlige Rum; i Forgrunden ses Stolpehul-Rækken mellem

Østrum og Midterrum; tilvenstre i Forgrunden ses den ovenfor omtalte Rende i Undergrunden indenfor Sydvæggens Stolpehul-Række. Fig. 5 viser den østlige Del af Hustomten, set fra Midterrummet mod Øst.

HUS II.

Hus II, der var 8,7 m langt SSV-NNØ og ca. 4 m bredt, med afrundede Hjørner, har kun indeholdt eet Rum. Væggen har bestaaet af svære Egestolper, runde eller i nogle Tilfælde maaske ovale i Tvær-snit. Nogle Steder var disse Vægstolper saa tætstil-lede, at de rørte ved hinanden. Det er muligt, at de i Virkeligheden har været saa tætstillede overalt; men dette lod sig ikke sikkert paavise. Ved Husets Brand var det indre af Vægstolperne brændt helt til Aske, helt ned i Stolpehullerne, medens Stolper-nes Ydersider, der rørte ved Jorden i Stolpehuller- ne, delvis var bevarede som tynde Skaller af Trækul. Ved Udgravningen fik jeg først det Indtryk, at Væggen havde bestaaet af tynde, flade Stolper i to Rækker. Men ved nærmere Undersøgelse viste det sig, at de forkullede Stolperester var Yder- og Indersiderne af svære Stolper. Tykkelsen af Stolperne — og altsaa af Væggen — har været ca. 20 cm. Enkelte Steder saas i Væggen forkullede Styk-ker af liggende Grene af Pil og El, rimeligvis Res-ter af et Fletværk, der har forbundet Egestolperne.

Der paavistes 34 Vægstolpehuller. De indeholdt alle askeblandet Jord, de fleste tillige forkullede Stolperester. Nogle af Stolpehullerne var aflange og havde indeholdt 2, 3 eller flere Stolper. Vægstolpernes samlede Antal i Hus II har været mindst 51. Stolpehullerne viste saaledes en Tendens til at

smelte sammen til en Væggrøft. Dybden af Vægstolpehullerne var for det meste 15 à 20 cm under Husgulvets Niveau, men varierede fra 7 cm til 38 cm.

Indgangen har været i den sydlige Del af Østvæggen, mellem $2\frac{1}{4}$ og $3\frac{1}{2}$ m fra det sydøstlige Hjørne. Ganske vist fandtes her to Stykker staaende forkullet Træ, der gik 3 à 4 cm ned under Husgulvets Niveau; men der fandtes ikke her Stolpehuller af kendelig Dybde. Døraabningen har haft en Bredde af ca. $1\frac{1}{4}$ m.

En betydelig Del af Tagets Vægt har vel hvilet paa de tætstillede, svære Vægstolper. Men Hus II har ogsaa haft indre Tagstolper, hvoraf de fleste stod i en østlig og en vestlig lidt uregelmæssig Række, og to i Midten. I Østrækken fandtes fire Tagstolpehuller, det største 34 cm dybt, tæt indenfor Dørens Nordside. I Vestrækken var der ni Stolpehuller; det er dog tvivlsomt, om de alle har indeholdt tagbærende Stolper, idet nogle af dem var smaa og kun 5 à 6 cm dybe. Rimeligvis har Vestrækken haft fem fungerende Tagstolper, idet fem af Hullerne havde en anselig Dybde, 10 à 29 cm. Af disse fem laa de fire overfor Østrækkens Stolpehuller. Omtrent i Husets Midtlinie, mellem de to sydligste Huller i Øst- og Vestrækken, fandtes et 12 cm dybt Stolpehul. Og nord for Ildstedet, lidt vest for Midtlinien, fandtes et 24 cm dybt Stolpehul. Disse indre Stolpehuller indeholdt næsten alle Aske og Trækul.

Umiddelbart op mod Vestvæggen, ud for den næst nordligste Stolpe i Vestrækken, stod en forkullet Rest af en firesidet Stolpe, 20×5 cm i Tværmaal, med Kant mod Væggen; den naaede 9 cm

ned under Gulvets Niveau og har maaske haft tagbærende Funktion.

Ildstedet i Hus II, i Husets Midtlinie, indenfor Døren, var 80 cm i Tværmaal N-S og Ø-V og bestod af en hesteskoformet Lerblok, 5 cm tyk, aaben i Syd, omsluttende en 9 cm tyk Dynge af rød Aske. Det var ikke armeret med noget Sten- eller Skaarlag. I Askelaget laa nogle forbrændte Stenstumper og Skaar, deriblandt Bundskaar af et Kar med rundt Bundhul, godt 2 cm i Tværmaal (Ostekar?).

Hus II havde Jordgulv. Paa og i Jordgulvet laa tre Skaarflager. Opløste Skaar af en stor Krukke laa tæt nordvest for Ildstedet. En Grube i Gulvet ved det næstnordligste Stolpehul i Vestrækken indeholdt Skaar af flere Kar, bl. a. af et Hankekar. Ved det næstnordligste Stolpehul i Østrækken laa en tredie Skaarflage, ligeledes i en Grube i Jordgulvet; heri var der Skaar af en Krukke med baandformet Øre. Ovenpaa Vestvæggen laa en fjerde Skaarflage af en grov Krukke. Spredte Skaar fandtes forøvrigt rundt om i Gulvlaget. Enkelte ornamenterede Skaar mindede om de afbildede Skaar fra Hus I. I Nordøsthjørnet laa en Glittesten.

Paa Gulvet i Husets Nordvesthjørne laa en betydelig Mængde forkullet Korn (Byg), spredt og i Klumper, i et mørkt Jordlag fuldt af Kulstøv, delvis i smaa Fordybninger i Jordgulvet. Lidt af Kornet laa ovenpaa den nedbrændte Vestvæg, men intet af det fandtes udenfor Husranden. Det er derfor sandsynligt, at Kornet før Branden har ligget i en Dynge paa Gulvet op mod Væggen.

Ved Nordvesthjørnet af Hus II, i selve Væggranden, udvendig, laa et Bundskaar af et lille Kar af fremmed Oprindelse. Dette Kar, der er lavet paa

Drejeskive og sortmalet, er et lille Vidnesbyrd om Import fra sydlige Egne, men kan ikke tidsbestemmes.

Vest for Hus II og mellem denne Tomt og Hus I indeholdt Kulturlaget Aske, Trækulstumper, spredte Lerkarskaar, enkelte Skaarflager og nogle faa andre Oldsager, deriblandt tre Knusesten og en Jernkniv, der laa 3 m nord for Nordvesthjørnet af Hus II i et Askelag. Denne Jernkniv, 13,2 cm lang med Skafttungen, ligner meget den ovenfor nævnte Kniv, der fandtes i Hus I, og er afbildet neden for denne i Fig. 10. Begge Knive har lige Eg og buet Ryg. De tilhører en gammel Type, der allerede var almindelig i Romersk Jernalder (Sophus Müller, Ordning af Danmarks Oldsager, Jernalderen, Nr. 120).

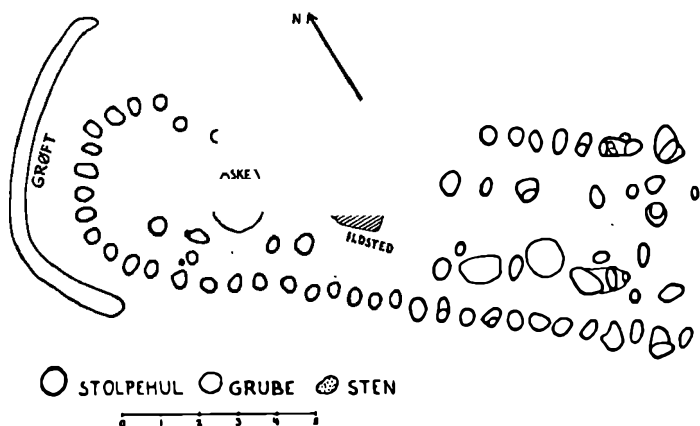
4 m vest for Hus II fandtes et rektangulært Ildsted, 150 cm N-S, 125 cm Ø-V. Det bestod af et Lag Ler og rød Aske, indtil 10 cm tykt. Ploven havde delvis ødelagt dette Ildsted, især i Syd. Den nordøstlige Del af Ildstedet var armeret med Skaar og ildskørnede Sten; bl. a. var der Skaar af et ornamenteret Kar og af en ringformet Vævevægt. Dette Ildsted maa have ligget i et Hus, hvis Længderetning har været SSV-NNØ; men af dette tredje Hus kunde iøvrigt intet med Sikkerhed paavises. I Undergrunden, ca. 20 cm under Ildstedets Niveau, blev der ganske vist fundet nogle muldede Sandpletter, muligvis Stolpehuller, der dog næppe kan have hørt til samme Bygning som Ildstedet. En lille Plet forkullet Byg, der fandtes 4 m nord for Ildstedet i et Askelag, laa i Niveau med Ildstedet og har muligvis ligget paa det Jordgulv, hvortil Ildstedet hørte.

Jeg foretog ogsaa Prøvegravninger øst for Hus II, i Trekanten mellem Hus I, Hus II og Landevejen. Der fandtes smaa Stumper Trækul i et særligt Lag, vistnok svarende til Jordoverfladen ved den Tid, da Hus I og Hus II nedbrændte; men der kunde ikke her paavises Rester af flere Bygninger.

HUSTOMTER SYD FOR LANDEVEJEN.

Endvidere foretog jeg en Prøvegravning paa Marken syd for Vejen paa et Sted, hvor Eli Madsen havde fundet Lerkarskaar. 20 à 25 m syd for Vejen, umiddelbart under Pløjelaget, laa et Kulturlag, indeholdende et gulbrunt Sandlag, et Par cm tykt, hvilende paa ca. 15 cm mørk Muld, der atter hvilede paa det lysegraa Undergrundssand. Maaske var det gulbrune Sand Rester af et Husgulv, som Ploven iøvrigt havde ødelagt. I Kulturlaget fandtes nogle Skaar af en stor ornamenteret Krukke (se Fig. 6, nederst til højre).

Senere har Eli Madsen foretaget flere Gravninger syd for Landevejen og her paavist Rester af Hustomter et Par Steder. En af disse Hustomter, paa Matr. Nr. 2by af Oxbøl By, undersøgte Eli Madsen i Foraaret 1939 og Efteraaret 1940. Og Eli Madsen har elskværdigt tilsendt mig en Beretning om denne Undersøgelse, hvoraf jeg her skal meddele Hovedpunkterne. Kulturlaget var meget tyndt og delvis ødelagt ved tidligere Pløjninger. Det lykkedes dog Eli Madsen at paavise et System af Stolpehuller og et Ildsted, hørende til et stort Hus, ca. 75 m SSØ for Hus I. Jvf. Planen Fig. 11, der er en Kopi af Eli Madsens Opmaalings-Plan. Huset har, ligesom de to af mig udgravede, haft tætstaaende Vægstolper samt indre Tagstolper. Vægstolpehul-

HUSTOMT PAA MATR. NO. 2 by AF OXBØL, AAL SOGN
UDGRAVET AF ELI MADSEN

Fig. 11

lernes Dybde var 30 à 50 cm, Tagstolpehullernes 40 à 90 cm. Ildstedet, $1\frac{1}{4} \times 1$ m, laa midt i Rummet og var af Ler med enkelte omtrent nævestore Sten og nogle faa Skaar. Husets vestlige Ende har været afrundet, og udenfor denne, i 1 à $1\frac{1}{2}$ m Afstand, løb en buet Grøft, ca. 20 cm dyb i Undergrunden, der havde Fald mod Syd og af Eli Madsen blev opfattet som en Afløbsgrøft, der har skullet hindre Regnvand i at løbe ind i Huset. Den udgravede Del af Hustomten var ca. 15 m lang NV-SØ og ca. 5 m bred. Huset har rimeligvis fortsat længere mod Øst; men det lykkedes ikke her at paavise flere Stolpehuller. Rummets Afslutning i Øst ved fire Stolpehuller, 25 à 40 cm dybe, betegner rimeligvis en Tværvæg, øst for hvilken Huset har haft endnu

et Rum. Vægstolpehullernes Fordeling tyder paa, at Indgangen har været i den vestlige Del af Nord-siden.

De fundne Skaar tyder paa, at Hustomterne syd for Landevejen er samtidige med dem nord for Landevejen. Bebyggelsen har aabenbart haft Karakter af en lille Landsby.

Fundene af Hustomter fra forhistoriske Tider i Danmark fordeler sig meget ujævnt. To Tidsrum er relativt vel oplyste: Yngre Stenalder og Ældre Jernalder. Særlig har Undersøgelsen af Bopladser fra den førromerske og den romerske Jernalder i Jylland ydet et meget stort Antal Hustomter og et rigt Materiale til Belysning af den ældre Jernalders Bebyggelse. Fra yngre romersk Tid er Materialet dog sparsomt, og fra den germanske Periode kendes kun een Boplads med Hustomter, nemlig Oxbøl.

Oxbøl Fundet indeholder to Hustyper, det korte og det lange Hus. Det korte var en Menneskebolig. I det lange Hus var Vestenden Menneskebolig, medens Resten maa antages at have været anvendt som Stald. Disse to Hustyper er gamle i Vestjylland. De er særlig velkendte fra Bopladsen i Nørre Fjande ved Nissum Fjord, hvor de optræder i førromersk Tid og fortsætter i den romerske Periode. Oxbøl Bopladsen har givet os et Langhus af usædvanlige Dimensioner, det længste Bondehus, der kendes fra nogen forhistorisk Boplads i Danmark. Og ved Tværvægge er dette lange Hus delt i tre Rum, medens vi fra Ældre Jernalder kun kender en Deling af Langhuset i to Rum, og ofte har der

øjensynlig ingen Skillelæg været mellem Stuen og Stalden i Ældre Jernalder. Allerede under førromersk Tid kunde Stalden i et jysk Langhus være ret stor; i et af de ældre Langhuse paa Bopladsen i Nørre Fjande var Stalden 8 m lang og indeholdt i Nordsiden 8 Baase, adskilte ved Baaseskillerum af Egeplanker, i Sydsiden tre Baase af normal Bredde og to af dobbelt Bredde samt een særlig smal Baas. Her var altsaa Plads til 16 Dyr. Men i Hus I i Oxbøl var Midterrummet, der maa antages at have gjort Tjeneste som Stald, 16½ m langt; her har en Kvægbesætning paa over 30 Dyr kunnet finde Plads.

Det lange Hus opstod i Førromersk Jernalder derved, at en Stald føjedes til Boligen. Intensiveringen af Kvægavlen medførte, at Hornkvæget toges i Hus om Vinteren — et Fremskridt, der rimeligvis blev fremtvunget ved den ældre Jernalders barske Klima. Men ikke alle Huse fik Stald. Den korte Hus-type, der kun rummede Menneskeboligen, vedblev at eksistere. Paa Nørre Fjande Bopladsen ligger den korte og den lange Type Side om Side; der er dog flere Korthuse end Langhuse. Det maa antages, at en økonomisk Forskel gjorde sig gældende mellem Korthusenes og Langhusenes Beboere. I Langhusene levede Kvægejerne. Folkene i de korte Huse har haft ingen eller kun ganske faa Køer; derimod kan de maaske have haft Faar, som næppe blev taget i Hus. Fund af Korn har vi gjort saavel i Langhusene som i Korthusene. Og karakteristisk er det, at Kornet altid findes i selve Menneskeboligen, gerne nær Ildstedet. I Stalden findes ikke Korn. Byg og de andre Kornsorter var Menneskeføde.

Oxbøl Bopladsen har givet Fund af Byg, Rug og

Havre, men ikke en eneste Hvedekerne. Som Supplement til de ovenfor anførte Fund af forkullet Korn og Frø bør nævnes, at Konservator Helbæk ved Gennemgang af Lerkarskaarene fandt følgende Aftryk: Rug 1, avneklædt Byg 9, Pileurt 6, Gaa-sefod 1, Agerkaal 1. Byg var den helt dominerende Kornsort. Hvede synes at have været ukendt i Vestjylland under hele Jernalderen.

Utvivlsomt var Agerdyrkningen det livsvigtigste Erhverv for Beboerne, hvad enten de havde hjemme i Korthuse eller Langhuse. Besiddelsen af Hornkvæg betød bedre Ernæring samt *Rigdom*. Kvæget var den vigtigste Form for Kapital.

Saaledes viser Eksistensen af de to Hustyper en social Differentiering mellem rige og fattige. Hvorledes Forholdet iøvrigt var mellem disse to Samfundslag er uvist. Stod Korthusenes Beboere i nogen Slags Afhængighed af dem i Langhusene? Var maaske Korthusenes Mennesker Tjenestefolk? Var de et Slags »Husmænd«, der hørte ind under en patriarkalsk »Gaardmand« i det nærmeste Langhus?

Omhyggelige og omfattende Bopladsundersøgelser kan kaste Lys ikke alene over Fortidens Husformer, men ogsaa over Erhvervslivet og Samfundslivet. Fra Oldtidens senere Aarhundreder, den yngre Jernalder, er Bopladsmaterialet endnu meget sparsomt. Derfor er Oxbøl Fundet særlig værdifuldt. Og forhaabentlig lykkes det en Dag at fremdrage flere Bopladsfund fra Germansk Jernalder.

Om Brøndum Kirkes Sakristi og Spir

Af Svend Hansen.

Først maa jeg bede om Undskyldning for en Fejl, jeg har begaaet i min Artikel »Brøndum Kirke« i Aarbogen for 1947. Jeg skrev i min Indledning til Omtalen af Kalkmalerierne, at det af Hr. Huulegaard omtalte Sakristi fandtes i den vestlige Ende af Kirken. Dette er selvfølgelig forkert. Der er ment det nuværende Sakristi, udbygget fra Koret mod Nord. Rummet i den vestlige Ende af Kirken, som Nebelong omtaler 1843, har været skilt af fra Skibet ved en Bræddeskillevæg og været benyttet til Materialrum. Hvornaar Skillevæggen er sat op, og hvornaar den atter er fjernet, har jeg endnu ikke kunnet faa oplyst.

Desuden kan jeg nu godtgøre, at den gamle Antagelse, at der skal have været holdt Landemode i Brøndum Kirkes Sakristi fra Reformationen og til ca. 1650, sandsynligvis er forkert. Denne Antagelse byggede væsentlig paa, at Biskopperne over Ribe Stift fra Reformationen og indtil 1650 har været malede paa Væggene i Koret i Lægemsstørrelse og i »fuld Postyr«.

Under mit Ophold i Viborg i Sommeren 1947 fik

jeg paa Landsarkivet Lejlighed til at undersøge en gammel Landemodeprotokol for Ribe Stift 1635-64. Her følger en Oversigt over afholdte Landemoder 1635-1657:

Ribe:

21-6-1636

23-4-1656

21-6-1637

15-4-1657

21-6-1638

Varde:

21-6-1639

9-12-1635

22-6-1640

7-12-1636

21-6-1641

13-12-1637

21-6-1643

Decbr. 1638

22-6-1644

11-12-1639

26-3-1647

9-12-1640

21-6-1649

8-12-1641

21-6-1651

7-12-1642

21-6-1652

13-12-1643

21-6-1653

9-12-1646

21-6-1654

20-2-1650

4-6-1655

15-10-1656

Ifølge en anden Skrivelse er der afholdt Landemode i Varde 16-12-1618.

Af foranstaaende Oversigt ses, at i omtrent 10 Aar er der regelmæssigt holdt Landemode i Ribe i Juni Maaned og i Varde i December Maaned. Saa følger nogen Uregelmæssighed, hvad enten det nu skyldes, at Landemodet ikke er blevet afholdt, eller at man har undladt at indføre det i Protokollen. Men fra 1651 er der regelmæssigt kun afholdt eet Landemode om Aaret, nemlig i Ribe. Herover er der vel blevet klaget af en eller anden (Klagen findes ikke i Rigsarkivet), for under 4. November 1655 foreligger en Ordre til Lehnsmanden paa Riberhus, Otte Krag, at Riber Stifts Provstemode aarlig skal holdes en Gang i Varde og en Gang i Ribe. I Klagen maa der have været anket over den ubelejlige Tid, Provstemodet hidtil har været holdt i Ribe, og at

der kun er blevet afholdt eet Provstemode om Aaret. I Forordningen af 4. November 1655 udtales da ogsaa, at det paa Grund af Stiftets store Udstrækning er meget nødvendigt, at der holdes to Provstemoder om Aaret. Det bestemmes derfor, at det første Provstemode skal holdes i Ribe Onsdag efter misericordias donini (2. Søndag efter Paaske) og det andet i Varde Onsdag efter Dionysii (9. Oktb.).

Det maa herefter antages, at der aldrig har været afholdt Provstemode i Brøndum Kirke, og at det er af en anden Grund, at Malerierne af Biskopperne er malede paa Korets Vægge.

Som Eksempler paa, hvorledes de private Kirkeejere kunde finde paa at behandle Kirkerne, skal her anføres et Par Sager angaaende Brøndum Kirkes Sakristi og Spir.

Kirkeejerne misforstod helt deres Forhold til Kirken og troede, at de kunde behandle Kirken som deres private Ejendom. De ejede jo imidlertid ikke Kirken; men de havde forpagtet Kirketienden og skulde holde Kirken i Stand. Denne Vedligeholdelse var det ofte saa som saa med, f. Eks. har jeg omtalt i min Artikel »Brøndum Kirke«, hvorledes daarlig Vedligeholdelse førte til, at Bispemalerierne ødelagdes, og at det gik ud over Kalkmalerierne paa Hvælvingerne.

Den 5. Januar 1786 sender Pastor Huulegaard en Indberetning til Provst Sidelmann i Allerup. Han gør indledende opmærksom paa, at Bispemalerierne er forfaldne paa Grund af daarlig Vedligeholdelse, og gaar derefter over til at omtale Forholdene vedrørende Sakristiet. Baade Huulegaard og hans Formand og maaske flere før ham har brugt Sakristiet til Skriftekammer, skønt der er indrettet en lille

Skriftestol for Enden af Alteret; men denne Stol er meget lille. Derfor er Sakristiet i Mands Minde blevet brugt til Absolutionssted. Da de fleste af Menigheden har langt til Kirke, holdes der Skriftemaal Søndag Morgen før Gudstjenesten, hvor mange paa en Gang kan absolveres, hvilket er nødvendigt, da Menigheden er stor. Men nu har Kirkeejerne Søren Christensen Spangsberg i Ugelvig og Christen Lycke Spangsberg paa Sønderriis uden Præstens Vidende opfyldt Sakristiet med Kalk og Tømmer og taget Nøglen til sig. Huulegaard paa-taler, at dette er ulovligt, ligesom ogsaa Reskriptet af 18. Okt. 1743 befaler, at Provsteretten skal holdes, hvor der er bekvem Sakristi; men det er der ikke i nogen anden Kirke i Herredet. Kirkeejerne kan ikke paaberaabe sig, at Sakristiet er bygget til Materialkammer; thi saa maatte Indgangen dertil være udefra og ikke som nu fra Koret, hvilket har til Følge, at Materialerne maa slæbes op gennem hele Kirken. Hvis endelig Kirken skal bruges til Opbevaringssted for Materialer, kan Pladsen bagest i Kirken benyttes eller Vaabenhuset og Taarnet. Det er altsaa let at se, hvilken Aand der har drevet Kirkeejerne til at vanhellige Herrens Hus og forvolde baade Menigheden og Præsten Ulejlighed. Huulegaard beder derfor Herredsprovsten at tilholde Kirkeejerne at gøre Sakristiet ryddeligt igen saa snart som muligt og i Fremtiden lade det være ubesmittet og fri for al fortrædelig og anstødelig Misbrug.

Under Præstens Indberetning er der Udtalelser i samme Retning af fire af Sognets Mænd: Jacob Friis, C. Hansen, Morten Jørgensen og Hans Christensen.

Provst Sidelmann sender Indberetningen til Kirkeejerne med Paategning om, at han ønsker deres Erklæring snarest muligt.

Den 20. Januar 1786 tilbagesender Kirkeejerne Indberetningen til Provsten med en meget lang Paategning. De ironiserer først over den Umage, Huulegaard har gjort sig med sin Klage over, at deres Forhold til Kirke og Sakristi skulde være Vanhelligelse, hvilket de finder er en Fornærmelse mod dem. De mange Grunde og Beviser, han sammenskraber, mener de, vil bortfalde, naar Sagen bliver rigtigt belyst af dem.

Ved de afholdte Visitatser er der aldrig blevet anket over Vedligeholdelsen af Bispemalerierne. Kirkeejerne har i det mindste i Mands Minde nu og da brugt Sakristiet til at henlægge Materialer i, hvorpaa fremsendes fire Attester fra gamle Mænd i Sognet. Der har fra gammel Tid været Laas for Sakristidøren, og de forskellige Materialer er baade i de forrige Præsters og i Huulegaards Tid upaaanket henlagt i Sakristiet. Der er heller ikke hverken Bænke eller Skamler eller Stole til noget Kirkebrug i Sakristiet, hvorom de fire Attester vidner, og disse Attester er meget bedre end den Udtalelse, Huulegaards Vidner giver, da disse kun kan huske ganske kort Tid tilbage — f. Eks. er Christen Hansen født udenfor Sognet og har kun boet i Brøndum i fire Aar. Rigtignok har Klagenberg i sin Tid og ogsaa Huulegaard i sin Embedstid brugt Sakristiet til Skriftemaal; men det kunde Kirkeejerne aldrig drømme om skulde blive til en Rettighed. Præsterne har jo heller ikke haft andet at lade Folk knæle paa end Materialerne til Kirkens Reparation, som de har lagt i Række, og naar Materialerne har væ-

ret brugt, har der intet været i Sakristiet. Der er altsaa intet andet at klage over, end at de har hængt Laas for Døren, og det er de nødsaget til, da de bor langt fra Kirken, og Degnen for sin Mageligheds Skyld tit lægger Nøglen i Vaabehuset, naar han har lukket Kirkedøren, eller han lader Nøglen bringe til Kirken, før Gudstjenesten begynder. Alle og enhver kan altsaa komme ind i Kirken ved Dag og ved Nat og Materialerne derved blive stjaalet.

At Huulegaard heller ikke i sin første Embedstid antog Sakristiet for Skriftekammer, viser en Skrivelse af 10. August 1776 fra daværende Provst for Skads Herred, Friis i Grimstrup, hvori han paa-lægger Kirkeejerne at istandsætte Skriftestolen, hvilket ogsaa straks skete. Den blev udflyttet og gjort større, og det var dengang til Huulegaards Fornøjelse: men nu tænker den gode Mand anderledes.

Da Kirkedøren ofte ikke er laaset, kan de ikke bruge de af Huulegaard nævnte Dele af Kirken til Opbevaringsrum, og forøvrigt er Vaabehuset og Taarnet ikke for store i Forvejen.

De beder derfor Provsten om at afvise Klagen og forskaane dem for ubillige og uskyldige Antastelser og forblive ved deres gamle Rettigheder.

I en af de ovenfor omtalte Attester skriver Jeppe Christensen, at da der sidste Gang blev muret paa Taarnet, havde Arbejdsfolkene deres Senge, Kister og Logi i Sakristiet.

Den 17. Februar 1786 tilføjer Huulegaard sin Betænkning paa Indberetningsheftet. Han udtaler sig heri om Kirkeejernes Erklæring, deres Attester og om nogle Attester, der giver ham selv Medhold. Han skriver, at Kirkeejerne jo selv kalder Rummet

et Sakristi, ligesom ogsaa dette Navn er benyttet i de Attester, som de selv har udfærdiget og ladet deres Fæstere skrive under paa. Disse Attester beviser desuden, at baade Klagenberg og Huulegaard har holdt Skriftemaal i Sakristiet, men at Indretningen er meget simpel. Desuden fremgaar det, at Kirkeejerne før som nu har benyttet Sakristiet til Materialkammer, ja selv til Herberge, hvilket sidste ved Uagtsomhed med Ild og Lys kunde have voldt Skade. Huulegaard omtaler ogsaa det ulovlige i, at der staar Høstakke paa Kirkegaarden, og at Kirkebonden Jens Brik lader sine Kreaturer græsse der, saa Gangene til Kirkedøren og til Gravstederne besudles og nedtrædes. Huulegaard har ikke gjort Kirkeejerne Uret, men klaget med god Grund, og deres egne Ord og deres Attester beviser, at de egenmægtigt har overtraadt Provsterettens Bestemmelser. De tror, de kan gøre med Kirkens Bygninger og Indretning, hvad de vil, fordi de ejer Kirken, og mener ikke, at nogen med Rette kan indvende noget derimod. At deres Fader eller de selv tidligere har brugt Sakristiet til Materialrum, uden at der er anket derover, giver dem dog ingen Ret dertil, da noget ulovligt ikke bliver lovligt, fordi det begaas, uden at der bliver straffet derfor.

Med Hensyn til Skriftestolen erklærer Huulegaard, at han aldrig har anmodet om at faa denne udvidet. Udvidelsen blev foretaget, mens han var i København for at holde Bryllup. Dette var sikkert sket med Vilje, mens han var af Vejen; thi han havde kort før sin Afrejse anmodet Kirkeejerne om at faa opsat en ordentlig Skriftestol i Sakristiet. Desuden er den udvidede Skriftestol stadig alt for snæver, og han har stadig brugt Sakristiet til Skrif-

temaal, indtil det nu er blevet laaset. Han fremsender en udførlig Attest fra to Mænd i Sognet om Forholdene angaaende Sakristiet. Heraf fremgaar bl. a. efter et Par gamle Mænds Udsagn, at ogsaa Pastor Klagenbergs Formand, Pastor Høyer, havde benyttet Sakristiet til Skriftemaal.

Angaaende Kirkeejernes Besværing over Degnens Omgang med Nøglen til Kirken, skriver han, at det er nødvendigt, at Kirken er aaben nogen Tid før Gudstjenestens Begyndelse, og dermed Degnens og Præstens Ankomst til Kirken, for at gamle Mennesker og frugtsommelige Koner, der ikke kan taale Trækvinden i Vaabehuset, kan komme ind i Kirken. Hvis det skal anses for at være en Fejl af Degnen, at han ikke altid tager Nøglen med hjem, hvorfor har da Kirkeejerne ikke klaget over det til Præsten, der med eet Ord til Degnen kunde have rettet det. Kirkeejerne kan jo ogsaa selv tage Nøglen til sig og saa sørge for, at Kirken er aaben Helligdage og Søgnedage i rette Tid til Kirketjenestens Forretning. Paa denne Maade kan de lukke, naar de synes bedst.

For at vise, hvordan det gaar til ved andre Kirker uden særskilt Materialrum, naar der foretages Reparationer, har Huulegaard indhentet Erklæring fra Pastor Holm i Aael og M. Rygaard, Herre til Store Heebo og Ejer af Janderup Kirke. Her opbevares ikke Materialer i Kirkerne, og »Sakristierne er hellige og er af ret og veltænkende Kirkeejere godt indrettede«.

Huulegaard slutter sin Betænkning med at henstille til Provsten, at Sakristiet tilbagegives til Præst og Menighed indrettet til sædvanligt Brug og som et

helligt Sted, der ikke er undergivet Kirkeejernes Egenraadighed.

Dernæst følger Erklæringen fra Synsforretningen:

I Anledning af forbemeldte indfandt sig i Dag d. 7de Marts 86 underskrefne Lauge Sidelmann i Brøndum Kirke, hvor da i Overværelse af S. T. Hr. Assessor Jessen fra Alslef og Sogne Degnen Hansen i Brøndum blef ved min Mellemlhandling mellem Sogne Præsten S. T. Hr. Thomas Huulegaard og Brøndum Kirke Eyre Søren Christensen Spangsberg og Christen Lycke Spangsberg giort følgende Aftale og For Ening i Henseende til Eftertiden, at det i Sacristiet liggende Blye straks i Foraaret udtages, Kalken oplæsses til een Side i en Krog og derefter skal baade Sacristie stedse være og blive til Brug for Sognepræsten og Menigheden som tilforn, saa og til i fornøden Tilfælde at holde Provste Ret udi som det eneste Sacristie i Schads Herred. Og saaledes bliver dette S. T. Hr. Huulegaard og Eftermænd til Efter Retning meddelt.

Sidelmann. Jessen. Hansen.

20 Aar efter Striden med Kirkeejerne om Sakristiet opstod en Strid med dem om Spiret; men ogsaa her maatte de bøje sig.

Den 22. April 1806 indsender Pastor Kirkebye en Klage til Provsten, hvori han meddeler, at Kirkeejeren Hr. Ganer paa Sønderriis den 16. April samme Aar har ladet nedtage Spiret, der altid har været Sømærke. Spiret angives at have været 2 Alen 2 Tommer højt over Taarnet, og en rund Kobberkugle, 15 Tommer i Gennemsnit og 3 Kvarter i Omkreds, var fæstet øverst paa Jernstangen. Stangen

var beklædt med Bly. Præsten har talt med Kirke-ejeren om at faa Spiret sat op igen; men Ganer troede ikke, det var nødvendigt. Det vansirer Kirken, at Spiret mangler, og det vil maaske blive til stor Skade for de søfarende. Kirkebye mener, at der vel skal sendes Indberetning til Søfartsvæsenet.

Provst Sidelmann anmoder Pastor Kirkebye om at afgive Indberetning til Søfartsmyndighederne og anmoder tillige om at faa en Erklæring fra Ganer.

Overlodsens for Distriktet, Kommandør Bagge, Hjerting, sender den 6. Maj en Erklæring til Provsten, hvori han meddeler, at Brøndum Kirke er et gammelt Sømærke, der findes afsat baade paa de gamle og de nyere Søkort, og den bør derfor forblive i den Skikkelse og det Udseende, som den bestandig har haft. Som Overlods er det hans Pligt at vaage over sligt, og han undrer sig over, at den foretagne Forandring ikke er blevet ham meddelt direkte af Ganer, saa han kunne gøre Indberetning derom til Det kongelige Admiralitets og Commisariats Collegium.

Den 22. Maj 1806 foreligger Stiftamtmand Moltkes Afgørelse af Sagen rettet til Provst Sidelmann. Ifølge de Oplysninger, han har faaet, især fra Kommandør Bagge, der som Overlods forlanger Spiret restaureret, da Kirken tjener som Sømærke, og den derfor ingen Forandring bør underkastes, anmoder han tjenstligt Provsten om at forelægge Kirke-ejeren en passende Tid, inden hvilken han igen maa have Spiret opsat i dets forrige gamle Skikkelse og Højde. Provsten skal indberette, naar dette er sket.

Den 29. Juni 1806 meddeler saa Kirkebye Provsten, at Ganer den 27. Juni har ladet Spiret opsætte

igen, og saa vidt Præsten kan se, har det samme Højde som før. Blytavlerne, der tidligere havde beklædt Stangen var blevet borte, og som Følge deraf havde Spiret tabt noget af sin Pryd.

I Slutningen af denne tjenstlige og officielle Indberetning tilføjer Pastor Kirkebye pudsigt nok en personlig Meddelelse til Provsten om, at de i Præstegaarden Dagen efter venter gode Venner fra Fredericia og Fyn; men hvor længe de bliver, ved han ikke. Dette vilde sikkert blive taget unaadigt op i vore Dage.

Helt forbavsende er det ogsaa at lægge Mærke til, at der fra Klagens Indsendelse, og indtil Sagen er bragt i Orden, kun er forløbet ca. 2 Maaneder. Havde vi bare i vore Dage saa hurtig en Ekspedition.

Kilder: Provstearkivet, Landsarkivet, Viborg.

Landemodeprotokol for Ribe Stift 1635—64,
Landsarkivet, Viborg.

Bygmester Peder Højer.

Af T. Kragelund.

I Tidsrummet 1870 til 1885 byggedes der mange Gaarde. — I Skadst Sogn og Omegn byggede Peder Højer mange, og hvis ikke han kunde faa Tid, blev hans Bygninger efterlignet af andre Bygmestre. Med Rette kan det derfor siges, at det var Peder Højers »Stil«, der slog igennem, og at det var berettiget fremgaar tydeligt deraf, at de Gaarde, han byggede, vækker Opmærksomhed den Dag i Dag.

Peder Højers Slægt stammer fra den gamle Købstad Ribe. Bedsteforældrene var Bager, Borger Peder Godsch Højer, og Hustru Mette Marie Jensdatter.

Der fortælles, at Peder Godsch Højer drev et temmeligt stort Bageri, — men Statsbankerottens vanskelige Aar og Tiden derefter gjorde, at han maatte sælge Forretningen, og Børnene i Hjemmet maatte tage ud for selv at finde en Plads i Solen samt et Hjem.

En af Sønnerne, Jacob Pedersen Højer, født 4. September 1805, lærte Møbelsnedkerhaandværket og blev en meget dygtig og anerkendt Haandværker, — hvor han har opholdt sig og arbejdet som Snedkersvend, kan ikke oplyses, eller hvorledes han er bleven kendt med en ung Pige fra Tjærborg, Met Kirstine Poulsdatter, født 1. December

1812 i Tjæreborg, Datter af Poul Nielsen og Hustru Maren Jepsdatter.

Da Jacob Pedersen Højer og Met Kirstine blev gift, købte de et lille Husmandssted paa 8 Tønder Land i Solbjerg paa Søndermarken eller Sønderheden, lige op til Tjæreborg Sogneskel.

Jacob Pedersen Højer har haft det strengt som Møbelsnedker, langt fra Købstad og Landsby. Der var ingen Købere til Møbler, og saa manglede der Forstaaelse til at værdsætte hans fine Arbejde, — desuden var det en økonomisk fattig Tid.

Et Held for Jacob Pedersen Højer var det, at Herremanden paa Øllufgaard kendte ham og havde Brug for ham, — adskillige Gange var han paa Øllufgaard i flere Maaneder, og det var til stor Glæde for ham, thi der fik han Udløsning for Trangen til at lave fint og smukt Arbejde, præget af hans egen Personlighed og Snille.

Af Jacob Pedersen Højer og Met Kirstines Børn lærte en Søn Peder Højer, født 17. November 1841, Snedkerhaandværket (en fælles Benævnelse for Bygningshaandværket, Murer, Tømrer og Snedker).

Som ung Mand arbejdede Peder Højer en Gang i Nordby paa Fanø og blev da kendt med Fanøkap-tajner, der drog paa Langfart, og Enden paa Snakken blev, at han tog med som Skibstømrer paa Briggen Johanne af Fanø. — Turen gik til Sydamerika, hvor de passerede Sollinien, og en Gang saa han ikke Land i 60 Dage. — Med Briggen Johanne var han med paa to Rejser, der tog 2½ Aar.

Efter Hjemkomsten tog Peder Højer fat som Bygmester, og ved dette Arbejde vandt han et godt Navn, og tillige satte han sig et Minde i de smukke Gaarde, han byggede, som for de flestes Vedkom-

mende bliver staaende i de første hundrede Aar.

Det er særlig de smukke Stuehuse, der vækker Opsigt, og som endnu i mange, mange Aar vil staa som en meget smuk og stilren Bygningsform.

Det første, der møder Øjet, naar en af Peder Højers Stuehuse betragtes, er det fine og smukke Forhold, der er mellem Murhøjde og Vindueshøjde samt Formen paa Vinduerne, og saa tillige den kønne Frontespice med de hvidkalkede Pilastre. — Alt vidner om Skønhedssans og Forstaaelse af Loven om Forholdet mellem Murhøjden og Tømmerhøjden for Taget. Derfor vækker Stuehusene Opmærksomhed, naar fremmede kommer paa Egnen.

Peder Højers Byggevirksomhed var i ca. 15 Aar meget stor, da han for det meste byggede 2 og lige saa ofte 3 Gaarde hvert Aar. Hans mange Gaarde satte Præg paa Egnen.

Om Vinteren var Peder Højer sammen med en Flok Svende optaget af at lave Vinduer og Døre til Gaardene, der skulde bygges den kommende Sommer, og da Træet kun kunde faas som Planker eller Bjælker og skulde saves med Haanden, gav det meget Arbejde. I Hvilestunden, naar Maden skulde spises, var det Peder Højers bedste Fornøjelse at fortælle om Tiden, da han var paa Langfart med Johanne af Fanø, og han var god til at fortælle, saa han var sikker paa, at alle lyttede.

I Esbjerg byggede Peder Højer ogsaa Huse, blandt andre det første Hotel Spangsbjerg. — Arbejdstiden var fra Solen stod op, til den gik ned, og saa vandrede han hjem til Solbjerg for at spise og sove. Næste Morgen gik han saa tidligt hjemmefra, at han var paa Arbejdspladsen, naar Solen tittede i Øst.

*Søren Willadsens Gaard (Solbakkegaarden), bygget 1880
paa Kjersing Hede i Bryndum Sogn af Peder Højer.*

Blandt de mange Gaarde, som Peder Højer byggede rundt i Sognene, nævnes her nogle enkelte.

Gaardejer Holger Willadsen, Søn af Søren Willadsen, fortæller efter Faderen og efter gamle Papirer, om Gaardens Tilblivelse.

Et godt Stykke Tid før Gaarden skulde bygges, blev der lagt Planer og gjort Indkøb. — Tømmeret blev købt i Varde, og Bjælkerne blev købt saa lange, at Rodenderne kunde saves fra i saadan Længde, at der kunde saves Vindueskarme og Rammer af Træet. Peder Højer stod da om Vinteren sammen med sine Svende og savede og savede i Bjælker og Planker til Vinduer og Døre, og tidligt paa Foraaret blev alt Tømmer skaaret til og tømret sammen, saa alt Træværk laa parat til Gaarden, naar Murværket hen paa Sommeren blev færdig.

Peder Højer var meget dygtig og fordrede meget af Svendene, men ingen var alligevel utilfreds, han

*Karl M. Hansens Gaard i Grimstrup, Grimstrup Sogn,
bygget af Peder Højer i 1870erne.*

var tillige en god Mand og derfor meget afholdt af sine Folk.

Paa Arbejdspladsen begyndtes altid med Solen. Søren Willadsen maatte op inden Klokken 4 for at have Lermørtelen parat, naar Peder Højer kom for at begynde. Var der noget, han manglede, eller ikke var paa Plads, da var han parat til at skælde ud med det samme.

Arbejdet gik efter en bestemt Orden, ingen maatte lægge Murskeen før Peder Højer, en Gang ved Fyraften var der en af Svendene, der sprang ned af Stilladset før ham, Svenden maatte op paa Stilladset igen, — og ligesaa var det ved Bordet, ingen af hans Folk maatte tage Kniv og Gaffel før ham, og ligesaa skulde de være færdig med at spise, naar han var færdig.

*Mads Biltofts Gaard i Maade, Jerne Sogn,
bygget af Peder Højer i 1870erne.*

Der var Tempo og Fart over Arbejdet, og da den firlængede Gaard var bygget færdig, og Søren Willadsen fik Arbejdsløn og samtlige Regninger betalt, havde Gaarden alt i alt kostet 5000 Kroner.

I Solbjerg har Peder Højer bygget en Række Gaarde, der ligger med Facade ud mod Landevejen mellem Ribe og Esbjerg (Solbjerglandevej). Mange vejfarende har i Aarenes Løb gjort Holdt for at gaa ind at spørge, om de maatte fotografere Gaarden, — og adskillige Arkitekter har gjort Holdt i Solbjerg for at maale og fotografere.

Saa vidt der kan faas oplyst, var 1885 det sidste Aar, Peder Højer byggede Gaarde.

Landbrugskrisen, der først i Firserne tog Fart og slog igennem, standsede fuldstændig alt Byggeri.

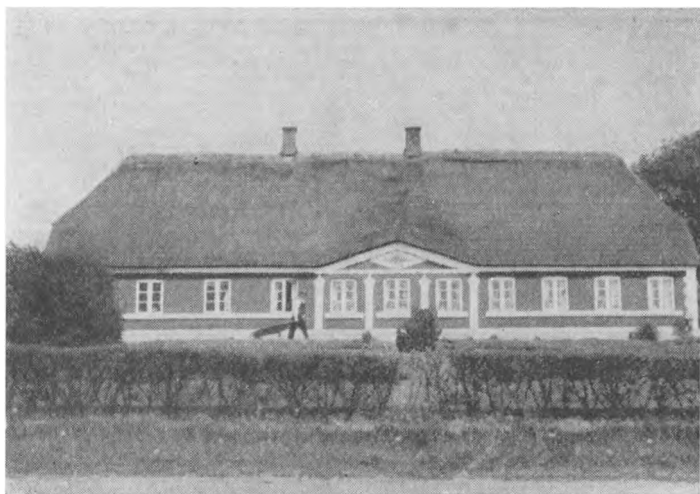
Peder Højer tog en rask Beslutning og lagde fuld-

*Kraemer Pedersens Gaard i Solbjerg, Skads Sogn,
bygget af Peder Højer i Tiden 1882—1885.*

*Laust Pedersens Gaard i Solbjerg, Skads Sogn,
bygget af Peder Højer i Tiden 1882—1885.*

*Niels Peder Nielsens Gaard i Solbjerg, Skads Sogn,
bygget af Peder Højer i Tiden 1882—1885.*

stændig Haandværket paa Hylden, som man siger, og gav sig til at være Landmand.

Det lille Husmandssted paa Solbjerg Søndermark havde han faaet efter Forældrene, og dertil købte han en Naboejendom paa 13 Tønder Land, samt 7 Tønder Land, ogsaa i Nærheden. Stald og Lade maatte udvides og Stuehus bygges.

Peder Højer var gift med Ane Cathrine Dorthea, født Thomsen, født 8. November 1859 i Bryndumdam, Bryndum Sogn.

Peder Højer udførte sammen med sin dygtige Hustru, og deres Børn, et solidt og slidsomt Arbejde, — i de første vanskelige Aar for Landbruget gav det ikke mere end fra Haanden og i Munden.

Peder Højer var en god og brav Mand derhjem-

me, og hans iltre og rastløse Natur som Bygmester fik Udløsning i stille og roligt Slid hjemme paa Gaarden.

Aarene gik med Arbejde og Sparsommelighed, men Fliden lykkedes. Peder Højer og Hustru blev efterhaanden velstaaende Gaardmandsfolk.

I Ægteskabet var der 5 Børn, hvoraf de 3 døde, inden de fik Hjem. Datteren Marie Højer blev gift med Gaardejer Niels Madsen Pedersen i Smørpøtte, og Sønnen Niels Højer fik Gaarden hjemme.

Bygmester og Landmand Peder Højer døde den 2. December 1923 i Hjemmet i Solbjerg, og hans Hustru Ane Cathrine døde den 1. December 1931.

I 1925 lod Ane Cathrine Dorthea Højer oprette et Mindelegat for deres 3 Børn, der døde. Det Højer-ske Mindelegat er paa 1500 Kroner for fattige i Skads Sogn.

Meget er forandret, siden Peder Højer byggede de mange Gaarde rundt i Sognene.

Landbrugets Driftsform blev fuldstændig ændret, da Andelsmejerierne kom frem, og der stilledes helt andre Krav til Bygningernes Indretning.

Omkring Aarhundredskiftet blev der bygget meget, med hel ny Form og Indretning, og helt nyt Bygningsmateriale blev delvis benyttet. De gamle Straatage blev der næsten overalt sagt Farvel til, Tagpap og Bølgeblik kom i Stedet.

Det nye kunde ikke rigtig finde Form, særlig hvad Skønhedsindtryk angik, og meget af det, der dengang byggedes, kan med et mildt Udtryk kaldes grimt.

Da Ribe Amts Udstykningsforening i 1914 købte Herregaarden Endrupholm og lod den udstykke, blev der fra 1914 til 18 bygget en Række smukke

Gaarde med Facade ud mod Landevejen mellem Esbjerg og Vejle.

Udstykningsforeningen har Ære af, hvad der dengang blev bygget, det praktiske og kønne er smukt forenet, og der kan siges, at Bygningerne falder godt ind i Landskabet.

Fattigmandens Snaps.

Af N. M. Kromann.

Hvornaar Brugen af Brændevin er bleven almindelig i Danmark, er ikke nemt at fastslaa. Den nævnes ofte i 1600erne, men mest som Medicin, der som saadan skulde virke yderst gavnlig, naar den blev tilsat forskellige Urter som Malurt, Perikonblade og Rabarberrod o. m. a., men efter 1600 Tallet finder vi den omtalt som en ædel Drik, og længere hen i Tiden, da Hjemmebrændrierne tog til, fremkom Navnet den fattige Mands Snaps, hvormed man vilde betegne Drikken som en billig, nødvendig Stimulans for den arbejdende Mand fremfor den dyrere Vin, som kun bedrestillede kunde tillade sig at nyde.

Hjemmebrændingerne tiltog efterhaanden i en uhyggelig Grad, og til sidst tog Regeringen sig for at faa dem standset og udstedte Tid efter anden paa forskellig Vis Forbud mod Tilvirkningen, men for at afhjælpe Trangen fik enkelte Personer Privilegium paa Fremstillingen mod en aarlig Afgift til Kongens Kasse af fra 1 til 10 Rigsdaler.

Ved visse Lejligheder skete da Optælling af »Brændevinspanderne«, som Brændevinstøjet først kaldtes. Af en Optælling i Ribe Amt 1672 fremgaar det, at der i Ribe By fandtes 27 Pander og i Varde

41, i Landdistrikterne 65, næsten udelukkende i Amtets vestlige Del. Blandt dem, der brændte Brændevin, nævnes følgende Præster: Morten Christensen i Andsager, Hans Holst i Aastrup, Præsten i Sest, Christen Olsen Lønne i Vilslev og Niels Lauritsen Rindom i Lunde.

I 1800 viser en Optælling, at der i hele Landet findes ca. 2500 lovlige Brænderier mod 1200 i 1824, i 1865 400 og i 1880 kun 150 foruden Smugbrænderierne, der dog vist omkring 1850 omtrent helt var standset. Nu findes der i Landet kun 2 Fabriker, der fremstiller hele Brændevinens og Sprittens Forbrug i Danmark.

I 1824 nedsattes en Kommission til Undersøgelse af Betimeligheden af at frigive Brændevinsbrændingen paa Landet, dog mod Afgift; den henvender sig til Amtmændene og udbeder sig deres Syn herpaa. Stiftsamtmændene i Ribe udtaler, at der findes mange gode Grunde for en Frigivelse, men ligesaa mange imod, dog kunde han tænke sig Anlæg af *Sognebrænderier*, der skulde ejes i Fællig af alle Sogneboere, altsaa et Andelsforetagende. Svaret fra andre Amtmænd har nok været i Lighed hermed, thi det er kun ganske faa Bevillinger, der derefter blev udstedt.

I 1840 var der i Stænderforsamlingerne fremkommet Forslag til Behandling af Frigivelse af Brændevinsbrænding paa Landet og i den Anledning nedsat en Komité til at undersøge Betimeligheden af at give Bonden Frihed til at brænde Brændevin til eget Brug. Flertallet i Komiteen var imod Frigivelse, da den ansaa dette for en Ulykke, og henviste bl. a. til, hvordan Forholdene desangaaende var paa Læsø, der ved Reskript af 4. Novbr. 1770

havde faaet Tilladelsen, vel sagtens paa Grund af Øens isolerede Beliggenhed, »her viser det sig, at Brændevin bruges i Overflødighed, ja, selv adskillige Fruentimmere er meget hengiven dertil, og at Brændevin gives Børn i Sygdomstilfælde og nydes endog af Barselkoner. Produktet er dertil slet og giver kun 3 Potter af 1 Skjæppe mæsket Korn, er ofte svedent og anvendes tilsat med Peber, Annis og deslige. Endeligt antager Øens Læge, at de dér forekommende hyppige Sygdomstilfælde af Cardialgi (Mavekrampe) og mange dyspeptiske Tilfælde er Følger af denne Drik«, udtaler et Komité-medlem.

Disse Forhold virker dog ikke afskrækkende paa den deputerede Møller Thøstesen fra Roust Møllegaard, der forsvarer den frie Brænding og henviser til, at der for manges Vedkommende er langt til Købstaden, og disse derved er afskaaren fra altid at have Brændevin i Huset, naar den skal hentes derindefra. I Varde brændes der kun saa lidt, hvad Konsumtionsafgiften for 1839 udviser nemlig kun 30 Rdl., og Thøstesen ser deri et Bevis for, at Varde Brænderier heller ikke vil være i Stand til at tilfredsstille Forbruget hos Bønderne. Videre fremfører han: »Naar da Bonden nu ikke selv maa brænde, og at handle med Smuglerne føler at være en større Last — spørger jeg, hvorfra han da skal erholde sin Brændevin? Iblandt den næsten utallige Mængde Folk, hvis Begæring jeg som deres Repræsentant har haft den Ære at foredrage Forsamlingen, ses det, at 1020 Landboere omkring Varde har tilbudt at svare 1 Rigsbankdaler aarligt pr. Tønde Hartkorn imod at faa Frihed til at brænde Brændevin, og det bliver da heraf klart, at Bonden ikke vil

give Smugleren sine Penge, men hellere lægge dem i Statskassen«. Han oplyser da, at Ydelsen af 1 Rdl. pr. Td. Hartkorn vil give 9837 Rdl. for de nærmest omkring Varde liggende Herreder. »Bonden i Vesterregnen kan ligesaa godt behøve Brændevin som Beboere i Østjylland og paa Øerne, og tænker man navnlig paa de mange Fiskere ved Vesterhavets Sandklitter, da tilsiger Billighed, at de ikke kunne drage ud paa Havet med kun et Stykke tørt Brød og en bitte Knapost.« Om Smugleriet ved Grænsen oplyser han, at da han i 1798 var med til at bygge et Kontrolhus ved Grænsen, »saa jeg, hvorledes Kimen (til Smugleri) var anstukken, og som nu er bleven fuldstændig moden —. Det er ikke for min egen Skyld eller i min Families Interesses Skyld, at jeg taler for den frie Brændevins Brænding, men alene fordi, at der i min Egn er stor Trang dertil overalt, og fordi det i sig selv er af stor Vigtighed, at Trangen afhjælpes. Komiteen har sagt, at den Bonde, som daglig har Brændevin i Huset, gaar stadig med en halv Perial, og at Husmødrene og overhovedet Fruentimmerne i Almindelighed ikke alene selv tager en Taar deraf, men ogsaa giver deres smaa Børn en saadan, men det forekommer mig dog ubilligt paa en saadan Maade her i Stændersalen at omtale det smukke Køn og laste det, og jeg kan bevidne, at intet Fruentimmer i min Egn gør sig skyldig i det paaankede uanstændige Forhold.«

Landvæsenskommissær, Kammerraad H. Wulff, deputeret for det østlige Jylland, udtalte: »— — — Smugleriet (af Brændevin) drives i den sydlige Del af Jylland i en foruroligende Grad, og jeg skal tilføje mig at anføre et Eksempel. Jeg passerede Lan-

devejen forrige Sommer og blev af en Tordenbyge dreven ind under en Kromands Tag (Hovborg Kro), her fandtes Vogne med vel omtrent 100 Ankere Brændevin, og paa min Forespørgsel, om der hermed fulgte nogen Legitimation, lød Svaret: Nej! det behøves heller ikke, thi nu var vi over en Mil fra Grænsen.«

Naar man dengang nemlig var sluppen godt over Grænsen med Smuglergods og naaet en Mil derfra, havde Tolderne nemlig ingen Ret til Konfiskation.

Wulff udtalte videre, at han vilde støtte Indstillingen om Tilladelse til for alle Landboere at brænde sin egen behøvende Brændevin, da der saa aabnedes Adgang til, at »enhver ærlig Mand i eget Hjem af eget Korn kunne tilberede en Drik, som vel ikke er absolut nødvendig, men dog er en fra Ungdommen af tilvant Fornødenhed«, og han tror, at derved vil de mange Smugbrænderier helt ophøre, og Indsmugling af Brændevin aldeles ophøre.

Etatsraad Brinch-Seidelen, der var Medlem af Komiteen, imødegik Talerne og bemærkede bl. a., »at naar der siges, at vi har beskyldt Fruentimmerne for i Almindelighed at tage sig en Taar, da gør man os Uret, vi har kun fundet det meget mulige, at *nogle* af de Fruentimmere, der er sysselsat med at lave Brændevin, let kommer til at nippe dertil, deri kan man ikke fortænke dem, men vi har været bange for, at de let kunne blive ved at nippe og nippe saa længe, indtil de fik sig en Rus. Den ærede Taler (Thøstesen) fortæller os, at han har Agtelse for det smukke Køn, jeg kan forsikre ham, at jeg har det ikke mindre.«

Thøstesen udtalte senere, at Bonden ved at tilvirke sin egen Brændevin havde den store Fordel,

at han med Spølen kunde opfodre et Par Svin og derved samle en stor Del Gødske til Fordel for sit Landbrug, og med de Penge, han tog ind ved Salget af sine Svin, kan han betale de kongelige Skatter.

Bagved Thøstesens Anskuelse stod Andragende fra 508 Beboere i Øster- og Slavs Herreder og Andragende fra 13 Sognefogeder paa deres Bysbørns Vegne i Vesterhorne Herred samt fra 1020 Landboere fra andre Herreder i Ribe Amt.

De deputerede, der ønskede fri Brændevinsbrænding var imidlertid i stort Mindretal, og der blev derfor ikke vedtaget nogen Petition til Kongen.

Bønderne vedblev fremdeles med Hjemmebrændingen, trods Toldernes indgaaende Jagt efter Brændevinstøj, der vel gav stort Udbytte trods Bøndernes Fiffighed til at skjule saavel Brændingen som Brændevinstøjet, der hyppigt udenfor Brændingen skjultes i Mergelgravene og andre mærkværdige Steder, men helt at faa Ulovligheden afskaffet opnaaedes ikke. Regeringen udstedte saa en Plakat af 23. Febr. 1843, hvori anførtes, at de, der frivilligt afleverede Brændevinstøjet inden 1. Maj, vilde blive skaanet for de i tidligere Bekendtgørelser ansatte strenge Straffe for Hjemmebrændingen og vilde faa Tøjets Kobberværdi godtgjort med 38 Skil. pr. Pd. Dette blev ikke uden et godt Resultat. Der indleveredes mange Tusinde til Toldvæsenet over hele Landet. For Varde Tolddistrikts Vedkommende afleveredes der ikke færre end 611 Redskaber (over hele Landet godt 11000). Dog ikke saa nær alle efterkom Opfordringen, og Toldvæsenet var nu paa Jagt efter de formastelige. I første Omgang fandt Toldvæsenet i Omegnen af Varde 5 Gaardmænd og 1 Husmand, der fremdeles brændte,

de fik Bøder og Brændevinstøjet konfiskeret. En i 1845 sket Undersøgelse viste endnu flere Smugbrænderier, i Lunde saaledes 3, i Aal 2, i Andsager 2, i Skonager 2, i Hodde 1, i Kvong 1, i Nr. Nebel 2, i Aarre 1, i Janderup 1 og i Vejrs Strandfogden; disse Overtrædere fik ikke alene Bøde og deres Brændevinstøj konfiskeret, men deres Navne offentligt bekendtgjort i Aviserne og paa Kirkestævne, endvidere fandtes ved en senere Jagt 3 i Øster Herred, 2 i Vesterherred og 1 i Skads Herred, der alle idømtes anordningsmæssige Straffe og Navnene paa en trykt Plakat dateret 24. Maj 1845 bekendtgjort ved Kirkestævne. Et Eksempel af Plakaten, der har været opslaaet i Sønderho, er i min Besiddelse.

Ovenstaaende vedrører kun Hjemmebrænding til eget Brug. Omkring samme Tidspunkt meddeles der Bevilling til Brændevinsbrænding til flere paa Landet, saaledes 1844 til Gaardmand C. Marcussen i Tistrup, Gmd. J. Jacobsen, Rærup, Værtshusholder N. Villumsen i Brørup, S. Johnsen i Nordby, Fanø, Rauche paa Hennegaard. I Rærup var der endnu Brændevinsbrænderi i 1871, det dreves af Martin Nielsen. I 1859 faar N. Plauborg i Galtho ved Tistrup Bevilling, og i Midten af forrige Aarh. var der Brændevinsbrænderi i Isbjerg Mølle, Prokurator Albinus i Varde, der døde 1842, havde et Dampbrænderi, foruden at der i Varde fandtes et andet. Brænderiet i Lindbjerg Mølle averteredes til Salg i 1857, ligesaa N. Hansens Brænderi i Faaborg 1845, »der ligger fordelagtigt for Brændevinens Af sætning«. I Hesselmed var der efter Trap 1860 Brænderi, ligeledes paa Sønderris. Enderupholms Dampbrænderi, der nedlagdes 1863, havde et Kar rum til Mæskning paa 64 Tdr. Anders Petersen i

Spangsberg Mølle havde Bevilling fra 1843, og mange flere avtoriserede kunde nævnes.

Ikke alt Brændevin var af lige god Kvalitet, saaledes hed det om Mandø Brændevin, at den var »dovn« (d. v. s. har mistet Kraften), Darum Brændevin er »movn« (muggen), men Roborg Brændevin (fra Roborghus i Tjæreborg) skulde man vogte sig for, for den mærkede man først Følgerne af paa tredie Dagen, mens Ribe Brændevin kunde staa for alt.

Den Maade Brændevin blev nydt paa i Vestjylland var i Form af Kaffepunche. Herom har Pastor Frost i sin Beskrivelse over Vorbasse og Hejnsvig 1819 skrevet: »Uagtet der ved deres Gilder ikke maa spares paa Brændevinen, der endog blandes med Kaffe, under Navn af Kaffepunch, som for fremmede er en afskyelig Drik, saa hersker der dog ved Gilderne god Orden og Anstændighed«.

Kapt. T. R. Teilmann skriver i en Indberetning 1766, at der paa et ham bekendt Gods (Nørholm) ikke findes en eneste Drukkenboldt, saa det maa antages, at Brugen af Kaffepunche dengang ikke var almindeligt, hvad den i høj Grad blev senere ikke mindst i de mange Smugkroer, der fandtes ved Landevejene, i 1857 klages der over Smugkroer mellem Varde og Janderup. I Februar 1858 klager en Indsender i »Vesterjydsk Avis« over, at der i Aal Sogn drives Smugkroeri, »og saa godt som hver Søndag til langt ud paa Natten holdes Svir og Drikkeri til stor Forargelse for de, der ikke ynder sliq ødelæggende Tidsfordriv«. I 1856 oplyses i samme Avis, at der i Varde er 1 Dampbrænderi og 8 almindelige Brænderier, det befindes i Varde Told-

distrikt i dette Aar, at der er produceret 289,875 Potter 8° Brændevin.

Var der mange Smugkroer, fandtes der ogsaa mange reglementerede i By og paa Land. I Varde fandtes saaledes 1882 9 Gæstgiverier, 1 Restavrator, 64 Værtshuse og 2 Konditorier og i Ribe 11 Gæstgiverere, 33 Værtshuse, 1 Restavrator, 1 Vinhandler og 2 Konditorier.

Det er bekendt, at Soldaterne under Krigen 1848—50 fik udleveret ikke ganske smaa Kvanta Brændevin daglig. For Marts Maaned 1848 ønskede Intendanturen for Jylland gennem Annonce i Aviserne Tilbud paa 50,000 Potter Brændevin. —

Saa lige en gammel »Sejelse«: Kromandens Maal er for lille, men Møllerens for stor. Kromandens Tommelfinger for stor, men Møllerens for lille. Der var nemlig i forrige Tider ingen Hanke eller Øre paa Møllerens Toldkop og Kromandens Pottemaal, saa Tommelfingeren nødvendigvis maatte ned i Maalene, hvorved Møllerens lille Finger mod en stor Finger forøgede Toldkoppens Indhold, mens Kromandens store Finger formindskede Indholdet.

Fra Seest Sogn.

Af Aug. F. Schmidt.

I

Ribe Amt er det eneste jyske Amt Syd for Limfjorden, der i Udstrækning naar tværs over hele Halvøen. Amtets Vestside beskylles af Vesterhavets Bølger, medens det i Øst ender i en Spids, der naar til Kolding Bygrænse og altsaa har temmelig nær Forbindelse med Kolding Fjord og Saltvandet fra Havet paa Jyllands Østside. Den østligste, stumpe Spids af *Ribe Amt* udgøres af *Seest Sogn*, Andst Herreds Forpost i Øst. Sognet er kilet ind mellem to af Vejle Amts Herreder, i Nord Brusik Herred, i Syd Nørre Tyrstrup Herred, og i Nutiden er dets Østparti bebyggelsesmæssigt og administrativt gaaet i et med Kolding By.

Dets Jordoverflade er afvekslende og frugtbar og ofte af stor landskabelig Skønhed. Jorderne er til Dels bakkede, f. Eks. ved Bondebjerg og Ravnsbjerg. Præstegaardens Skov paa Ravnsbjerg er et yndet Udflugtssted for Koldingensere.

Paa *Seest Sogns* Jorder har der boet Mennesker fra ret gamle Tider. »Brandpletter« fra Tiden o. 400 f. Chr. F. er fundet i Jorderne Syd for Kolding Aa, paa Hollænders Teglværk, paa Kongehusets Mark, paa den ny Kirkegaard, paa Stejlbjerg, ved Skyde-

selskabets Bane og paa I. A. Hansens Teglværker i Seest. De store Marker Syd for Aaen, strækkende sig fra Brændkær til Seest, er en Egn, der, som Brandpletterne viser, har haft en tæt Bebyggelse. Paa dette Omraade maa det *ældste Kolding* antages at have ligget — allerede for ca. 2000 Aar siden. Brandpletter er Jernalderens karakteristiske Begravelsespladser, uanselige, sorte, meget kulholdige Pletter, i ringe Dybde — til en halv Meter under Jordoverfladen, — oftest runde, $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{3}$ m i Tvær-snit, 0,10—0,25 m dybe. Stundom findes flade Sten i Bunden og til Dække. Brandpletter indeholder samtlige de fra Ligbaalet samlede Rester, Kul, Aske, forbrændt Jord, Smaasten og de brændte Ben, samt uden Orden liggende Oldsager, flere eller færre, hele eller sønderbrudte. Undertiden findes noget af Baallaget samlet i et Lerkar, det øvrige udenom¹). — Det maa være saadanne Lerkar, der iflg. Trap⁴, VIII, S. 575, angives at være opgravet paa en Mark hørende til Seest. Tallet opgives til mindst en Snes ret store Lerkar, mulig fra Jernalderen. Derimod har Gravhøje ikke med Sikkerhed kunnet paavises i Sognet, der i Oldtiden har været dækket af Skov paa de fleste af sine bakkede og tit tunge, stærkt lerede og kolde Jorder. Et af de Omraader udenfor den gamle Kolding Bygrænse, hvor Folk i den senere Oldtid og i Vikingetiden havde fæstet Bo, var bl. a. paa de Dele af det nuværende Seest Sogn, der grænser op til Kolding og til Vonsild Sogns Grund i Øst.

Som Tiden er gaaet, har Oldtidsfolket ved Kolding og Seest ryddet mer og mer Skov for at tage Jord ind til Opdyrkning. Rydningen er Aarhundrederne igennem energisk blevet fortsat ikke alene

her Syd for Kolding Aadal, men næsten overalt i Andst Herred, hvor der i den ældste Middelalder blev opdyrket mere Land forholdsvis end i Koldinghus Amts øvrige Herreder.

I de første Aarhundreder efter Chr. F., vel snarest o. 300, blev anlagt den Landsby, som nu hedder *Seest*. Det er en -sted-By (dens gamle Navneform var *Seested*, allerede 1428 afsvækket til *Seest*). I omved 1600 Aar har her' altsaa været en navngiven Bebyggelse. Forstavelsen i *Seest* er den samme som i de fem Landsbyer med Navn *Serup* og i *Sehested Syd* for *Dannevirke*. Rodordet antages at svare til den i Middelalderen kendte Form »sæ«, der endnu er bevaret i Stednavnet *Sæby*. Den oprindelige Betydning af »sæ« er »Indsø«, »Sumpland«, og denne Betydning passer fortræffelig paa *Seest*, der ligger tæt ved *Kolding Aadal*, som i Oldtiden var en »Indsø« til *Kolding Fjord*. Lignende Tilfælde kan paa-vises ved de fem *Serup*'er og ved *Sehested* nær *Ejderen*. Betydningen af Navnet *Seest* maa da være »Bebyggelsen ved *Søbredden*«. Endelsen -sted forklarer sig selv²).

Seest har fra tidlig Tid været delt i to Samlinger af Gaarde, der laa saa nær hinanden, at de kunde siges at være een By, som man officielt benyttede det samme Navn for: *Seest*, men til daglig kaldte *Overholm* og *Nederholm*. Ikke helt nær ved de to Gaardbebyggelser blev i det 12.—13. Aarhundrede opført en *Kirke* (i romansk Stil), der har en udmærket, central Plads i Sognet, hvis Grænser maa have været nogenlunde fastlagte, da Kirken blev bygget og fik sin Beliggenhed bestemt med Hensyntagen til Sognets daværende Udstrækning.

Tager man med *Vejen* fra *Seest Kirke* vestpaa

til Gjelballe, kommer man til Landsbyen *Vranne-rup*, en lang Rækkeby beliggende i den vestligste Spids af Seest Sogn og anlagt i Kanten af en Skov, der til Landets Pryd strækker sig fra Koldingdalen og sydpaa til Skanderup. Vranne-rup (1610 Wranderup) er en Torpby, anlagt i den ældre Middelalder, o. 1000—1200. I Ordets Forled indgaar et Mandsnavn, *Vrani*, medens Endelsen -rup (af thorp) betyder »Udflytterby«, »Samling af Gaarde og Huse« el. lign. En Nybygger har anlagt en Landsby her mellem Seest Mølleaa, Kolding Aadal og Skoven i Vest.

Den skønnest beliggende Bebyggelse i Seest Sogn er uden Tvivl *Hylke*, der har sin Beliggenhed nede mellem Bakkerne ved Vejen fra Seest til Skanderup. Stednavnet *Hylke* optræder hyppigt nær Vandmøller, Kær eller Kilder. I jyske Dialekter findes et Ord: *holk*, der betyder »udhulet«. Den oprindelige Form for en Brønd var en udhulet Træstamme i et Vandhul; en saadan Brønd hedder *Holk* eller *Hulk*, og *Holk* kendes endnu i Dialekterne i Betydning af »et Vandhul«. I Norge kendes *holka* i Betydning af en »Fordybning i Landskabet«. Disse Betydninger svarer godt til *Hylkes* Beliggenhed, og det er uden Tvivl selve Dalens Navn (*æ hy'lk*), der er blevet overført paa Bebyggelsen, som nu findes her i Aadalen ved Seest Mølleaa. 1868 benævnes *Hylkehuse* ogsaa *Klattruhuse*, et Navn, der i hvert Fald nu er gaaet ganske af Brug³). Samlinger af Gaarde og Huse er: *Seest Overholm*, *Seest Vester-skov*, *Seest Østerskov* samt *Munkensdam*, der ligger nær ind til Kolding By. Efter Svenskekrigen 1657—60 angives i Synet over Kongens Damme, at *Munkensdam* var ganske øde, baade Dæmning, Sil og

Post. Navnet Munkensdam (nu et Villakvarter under Kolding) er Vidnesbyrd om, at her har været en Dam i Middelalderen. Da hørte det nemlig til Munkenes Gerning at interessere sig for Fiskeri. »Munkens Dam« er altsaa en Betegnelse, der er bevaret paa en Fiskedam i Munkenes Tid, og igennem Tiderne er den fæstnet til et Stednavn. Den gamle Dam var antagelig den, der blev ødelagt i Svenskekrigen, da saa mange Fiskedamme blev raserede. Den store Dam og Den lille Dam paa Vranneup Mark blev ogsaa ganske ødelagt i Krigen 1657—59⁴).

I Markbogen fra 1683 findes nævnt en hel Del Marknavne fra Seest Sogn, og i Nutiden kendes der ogsaa en Del Betegnelser paa Byjorderne. Hertil kommer saa en Række Gaardnavne, hvoraf flere er ret interessante. Navneled som *Skov-* og *Holt-* indgaar i slet ikke saa faa af Sognets Mark- og Gaardbetegnelser, hvilket er et Vidnesbyrd om megen Skov- og Kratbevoksning i ældre Tid (Holt betyder »lille Skov«), hvad ogsaa var at vente, da Størsteparten af Seest Sogn i tilstrækkelig gamle Tider har været skovklædt. I Præsteindberetningen 1638 fra Sognet oplyses, at der ligger en Skov Syd for Seest, der »er den eneste By« i Sognet. Præsten nævner endvidere, at der her er tvende Bjerge, kaldet Jorbesbjerg og Pugdalsbjerg⁵).

II.

Seest Sogn bestod i 1683 af »tvende Rækker«: *Overholm* og *Nederholm*, der begge — som foran nævnt — laa noget fra Kirken. *Nederholm* havde da 13 Gaarde med 78,28 Tdr. Hartkorn, 417,7 Tdr. Land dyrket Areal. *Overholm* bestod af 14 Gaarde

med 70,92 Tdr. Htk. samt 2 Huse med 0,04 Tdr. Htk. Anden skyldsat Jord 14,61 Tdr. Htk. 85,57 Tdr. Htk. ialt. 394,5 Tdr. Land dyrket Areal. *Seest Mølle*, 1 Gaard havde 1,02 Tdr. Htk. 8,7 Tdr. Land dyrket Areal. *Ialt*: 28 Gaarde. 150,22 Tdr. Hartkorn. 2 Huse med Jord. 0,04 Td. Htk. 164,87 Tdr. Htk. tilsammen. 820,9 Tdr. Land dyrket Areal.

Vrannerup, der i 1683 hørte til Harte Sogn, havde da 5 Gaarde, 34,22 Tdr. Htk., 7 Huse med 2,67 Tdr. Htk. Anden skyldsat Jord 0,17 Td. Htk. Ialt 37,06 Tdr. Htk. 281,2 Tdr. Land dyrket Areal ⁶⁾).

Til Overholm hørte 1683 9 Indtægter, til Nederholm 11. De to Bebyggelser bestod af 2 Ejerlav, hver med sine Marker; de angives 1683 at have 18 Ottinger, hvad der er meget lidt, da Byerne havde 812 Tdr. Land, det giver ca. 45 Tdr. til hver. Hvis Tallet 18 er rigtigt og gælder for begge Byer tilsammen, da har her i Middelalderen fundet en meget betydelig Forøgelse af Agerjorden Sted. De to Byer laa temmelig nær hinanden mod Nord i Sognet og nordlig i deres Mark. Syd for dem ligger ikke saa lidt Jord, som tildels endnu bærer Skov, den er vel først sent taget under Plov. Da Seest S. synes at have meget Agerland i Forhold til sit Ottingeantal, er Jorden her blevet sent opdyrket. Dette er let forstaaeligt, naar man betænker, at den bakkede Egn her var skovklædt, og med gamle Tidens Redskaber var det vanskeligt at opdyrke Lerjord og anden svær Jord. Derfor er de gode Jorder altid kommet sidst under Plov. 1683 var 21 % af Seest Sogns Tiliggende opdyrket, hvilket vil sige, at af Andst Herreds Sogne laa Seest i saa Henseende omtrent i Midten⁷⁾). Allerede ved Matrikuleringen 1688 var man klar over Jordernes Godhed her. *Svend Aakjær* har

beregnet⁸), hvor mange Tønder Agerjord der 1688 medgik til 1 Td. Hartkorn. Jorden deltes i Jylland i 6 à 7 Klasser. En Gennemsnitsværdiansættelse giver $7\frac{1}{2}$ Td. Land pr. Td. Htk. for hele Koldinghus Amt. Det bedste Sogn efter Aakjærs Beregning er Hornstrup med $4\frac{1}{2}$ Td. Ld. pr. Td. Htk. Derefter følger Seest med 5 Tdr. Land.

Udskiftningen i Seest begyndte, under Paavirkning fra Nabosognet Hjarup, tidlig. 1762 havde Lodsejerne i Overholm faaet delt Engene. 1775 blev fire Gaarde udskiftede i Seest, og i 1779 udskiftedes Vrannerup⁹). Der var da endnu kun det samme Antal Gaarde som i 1683. Seest havde 27 hele og halve Gaarde og Vrannerup 8 hele og halve Gaarde. Med Udskiftningen var Indledningen gjort til den store og gennemgribende Forandring, der betød et mægtigt Fremskridt for Bønderne. Sognet havde i 1769: 401 *Indbyggere*. Dette Tal var steget til 453 i 1787. 1801 var det nede paa 416, men i 1834 oppe paa 639. Og nu stiger Folketallet næsten uafbrudt. 1840 var det paa 711. 1845: 752. 1850: 742. 1855: 800. Ved denne Tid fandtes der i Sognet 48 Gaarde og 43 Huse, hvoraf 22 Gaarde og 11 Huse laa udenfor Byerne. Vi kan heraf lære, at Udskiftningen havde gjort gode Fremskridt i Sognet, der var paa 3841 Tdr. Land ($246\frac{3}{4}$ Tdr. Hartkorn). 1860 var dets Befolkningstal 835. 1870: 935. 1880: 1040. Da var Sognets Gaardantal 56; desuden 36 Huse med og 49 uden Jord. Seest var nu i fuld Gang med at blive en Forstad til Kolding. Udskiftningen fortsætter; der var i 1880 ca. 35 Gaarde og 31 Huse udenfor Byerne Seest og Vrannerup. 1890 er Folketallet nede paa 962, men i 1901 er det oppe paa 1073. Da var der i Sognet ialt 317 Gaarde og Huse. 1906

er Folketallet paa 1340. 1911: 1552. 1925: 2151. Sognets Areal var nu efter den ny Beregning: 2118 Hektar.

III.

Seest Sogn hørte oprindeligt til *Sønderjylland*, idet Sysselgrænsen mellem Almind og Barved Syssler gik Nord om Sognet. De dybe Skove Syd for Kolding i Forening med Skodborg Aa har sikkert bestemt den gamle Herreds- og Sysselgrænse, der fulgte Kolding Fjord og et Stykke af Kolding Aa til Seest Mølleaa, langs den sidste ind gennem Hylkedalen, i nogle Bugter gennem dybe Skove, over Gaarden Riglandseg og Staved Led til Skodborg Aa, som den saa fulgte den lange Vej til Vesterhavet. Med Sikkerhed kan selvsagt ikke paastaas, at Grænselinien var fastlagt netop saadan i Middelalderen, men det vides i hvert Fald, at Seest Sogn i den senere Middelalder og indtil 1566 regnedes til Hertugdømmet, og dette har rimeligvis været Tilfældet fra gammel Tid.

Længe før 1566 er der dog ved Kolding kommet betydelige Forskydninger. Den lille Købstad trængte til Udvidelser og fik i Middelalderen en Bymark Søndén for Aaen. Marken hed *Brændkær* og kom ved Pantsættelse 1427 og paafølgende fuldstændig Indløsning dermed ind under Kolding Byfred, hvorved den retsligt udskiltes fra *Sønderjylland*. Det næste, Kolding erobrede, var et Par af de Seest Marker, *Stejlbjerg* og *Husmers Toft*, og endelig lagdes Seest Sogn saa 1566 ind under Andst Herred og Ribe Stift. Men allerede 1576 var der Forhandlinger igen mellem Kong Frederik II og Hertug Hans i Haderslev om Grænselinien, der nok ikke har væ-

ret ganske fast bestemt. Man enedes da om at overgive Sagen til en Voldgiftskendelse af Kongens Svoger, Kurfyrst August af Sachsen. Spørgsmaalet blev saa afgjort paa et Møde 13. Juni 1576. Her udstedtes den saakaldte »Kolding Afsked«, hvorved Grænsen blev fastsat, som den var helt til 1864¹⁰).

I 1576 blev Seest Sogn altsaa overdraget til Kongen og derefter lagt under Koldinghus Len. Det blev et eget med Vonsild og Dalby forenet Sogn, men en lille Del af dette, et Par Gaarde, deriblandt den senere benævnte *Skovdruplund*, hørte slet ikke ind under Koldinghus Rytterdistrikt eller dets Jurisdiktion, men under Tyrstrup Herred i Haderslev Amt. I gamle Tingbøger kaldes denne Jord »*den Hejls Jord*«, skønt den laa i Seest Sogn. I Andst Herreds Tingbog 14/1 1664 forklares, at denne Jord har ligget til Mads Poulsens Gaard i Hejls Sogn i Nørre Tyrstrup Herred, men blev udlagt til Præsten i Kolding, Ancher Sørensen, Borgmester Morten Panch m. fl. for Gæld, og de skødede Jorden til Kornetten Adolf von Dina, fra hvem det gik til andre Ejere, men stadig stod denne Jord under Tyrstrup Herred i Haderslev Amt¹¹).

Ved Grænsedragningen efter Krigen 1864 kom de ovenfor omtalte Gaarde, der hørte til Nr. Tyrstrup Herred, til at høre til Seest Sogn. Ved samme Lejlighed fik Ribe Amt til Erstatning for de afstaaede kongerigske Enklaver i Tønderegnet foruden de slesvigske Dele af Seest Sogn ogsaa de slesvigske Dele af Vamdrup Sogn, medens Nørre Tyrstrup Herred blev lagt under Vejle Amt.

1714 forenede Kong Frederik IV *Vrannerup* By med Seest Sogn Øst for Seest Mølleaa, der danner Skel mellem Vrannerup og Seest. Vrannerup havde

hidtil hørt til Harte Sogn i Brusk Herred Nord for Kolding Aadal. Det var i administrativ Henseende et Fremskridt at lægge Vrannerup til Seest Sogn, som denne Landsby var knyttet til i topografisk Henseende. Det var dog ikke paa alle Omraader, Vrannerup var forenet med Harte Sogn. Vrannerup hørte i hvert Fald iflg. Matriklerne fra 1600-Tallet til Andst Herred, men i kirkelig Henseende blev Landsbyen betjent af Harte Sogn. Her blev i Harte Kirke 1753 indrettet et Kapel til Hofjægermester v. d. Lieth med Hustru og Børn til Vrannerup Hovgaard. Dette Kapel blev nedlagt 1844.

Den dybe Slugt (med Seest Mølleaa i Bunden) mellem Vrannerup og Seest Bymarker har, som man vil forstaa, gennem lange Tider udgjort et Grænseskel. Indtil 1566 var den Grænseskel mellem Kongerige og Hertugdømme, og som et Slags Sogneskel fungerede Mølleaaen helt til 1714.

En gammel Maade at markere Sognegrænser paa var ved *Fløjer*. I Andst Herreds Tingbog 1670 spørger Herredsfogeden en Række Mænd, om det denem ikke udi Guds Sandhed fuldt vitterligt var, at Seest By ligger i Koldinghus Len i Andst Herred, og de Fløjer, som staar mellem Seest Mark og Vonsild Mark, Hjarup og Ødis Mark, gør Skel imellem Haderslevhus Len og Koldinghus Len og imellem Holsten (∩: Sønderjylland) og Judland, hvilket de gestændige var. Senere er Fløjerne blevet ombyttede med store Stenpæle (Vildtbanepæle), hvoraf der endnu findes flere rundt omkring i Koldinghus Rytterdistrikt¹²).

I Tiden 1727—1851 laa Seest Sogn Syd for *Toldgrænsen*, idet denne det førstnævnte Aar blev lagt Norden om de fire Sogne: Skanderup, Vamdrup,

Hjarup og Seest. Af denne Grund er der knyttet en Del af den gamle Toldgrænses mange Smuglerhistorier til Seest Sogn. Herom kan man læse meget udførligt i Afhandlinger af *Søren Alkærsig* i Samlinger til jydsk Historie og Topografi (1904—05), III. Rk., Bd. 4, 97—174, og i Fra Ribe Amt 1905, 90—117. 1907, 124—156. 1911, 126—191. Endvidere har *Peter Eliassen* givet overmaade mange Oplysninger om Smugleriet i sine Bøger, ikke mindst i Hovedværket: »Kongeaen eller Den gamle Grænse« (1926), hvorfor der ingen Grund er til at skrive yderligere om dette underholdende Emne her¹³).

Det ses af det ovenfor udviklede, at et Sogn, der ligger i et Grænseomraade, i Tidens Løb ikke kan undgaa at blive udsat for en Del Forandringer i sit administrative Tilhørsforhold. Det er i Virkeligheden slet ikke saa lidt, Seest Sogn her har været udsat for i Aarhundredernes Løb.

Heldigvis er Faren for en Statsgrænse gennem Sognet nu fjernet, men paa anden Maade kan der jo altid ske Forandringer i et Sogns Grænseforhold, og ikke mindst naar Sognet skeller op til en Købstad, som Tilfældet jo er med Seest Sogn. Den gamle Bondeby Seest er forlængst bygget sammen med Kolding. Seest er nu en udpræget Villaby og en Bebyggelse, hvor mange Arbejdere ejer Huse med Haver. I længere Tid havde der været ført Forhandlinger om at indlemme visse Dele af Seest Sogn (som af andre Nabosogne) under Kolding Købstad. Indlemmelsen fandt saa Sted 1. April 1930. Der inddroges ved denne Lejlighed af Sognet til Købstaden ca. 205 Hektar, saa Seest Sogns Tilliggende er nu 1913 Hektar. Paa det indlemmede Omraade boede i 1928: 1473 Mennesker. Der indlemmedes da alt

Nord for Landevejen fra Ravnshjerghave mod Seest og endvidere en Strimmel paa 70 Meters Bredde Syd for Vejen. Hele Christiansminde indlemmedes ogsaa, og Skellet fortsætter nu langs Seestvej. Kun en enkelt Gaard, der i 1930 tilhørte J. Refslund, og som ligger i det indlemmede Omraade, hører stadig til Seest Sogn. Det er ikke mindst befolkningsmæssigt, at Indlemmelsen har været haard ved Sognet, naar man betænker, at 1473 Indbyggere i 1930 kom til at høre til Kolding.

Kolding Købstad fik 1. April 1930 efter Indlemmelserne af Arealer fra Sognene Dalby, Vonsild, Seest, Harte, Bramdrup og hele Kolding Landdistrikt sit Areal omtrent fordoblet, og Indbyggertallet blev øget med 5.290 Personer. Byens Indbyggertal var ved Indlemmelsen omkring ved 22.000¹⁴). 15/6 1945 var det paa ikke mindre end 27.660.

NOTER

- 1) Georg Bruun: Kolding før 1700 (1933), 14—15.
- 2) Vilhelm la Cour: Geschichte des schleswigschen Volkes I (1923), 108. Kolding Folkeblad 28/12 1925. 5/5, 4/8, 24/9 1926.
- 3) Om Seest Mølleaa se mine Artikler i Kolding Folkeblad 29/7 1927 og Sønderjydske Maanedsskrift 1/12 1927, S. 82. Om Navnet Klattrup se Vejle Amts Stednavne (1944), 136.
- 4) P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid (1908), 147.
- 5) Danske Samlinger 2. Rk. IV, 86. Om gamle Skove se endvidere Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. Rk. VI, 206—07. P. Eliassen: Historiske Strejftog i Koldingegnen (1923), 114. Jfr. min Bog: Skanderup Sogn (1926), 17—21. I flg. Traps Danmark⁴ VIII, 574 var der i Seest Sogn 1919: 143 ha Skov, 3 ha Heder og Lyngbakker, Klitarealer og Stenmarker 2 ha, Vandarealer 9 ha.

6) Henrik Pedersen: De danske Landbrug (1928), 136—37.

7) Henrik Larsen i Fra Ribe Amt 1938, 5, 7, 9, 13.

8) Fortid og Nutid X, 225.

9) P. Eliassen: Historiske Strejftog, 224, 226. Min: Skanderup Sogn, 76.

10) P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid (1908), 85. Kongeaen eller Den gamle Grænse (1925), 14.

11) P. Eliassen i Vejle Amts Aarbøger 1914, 171.

12) Smsts., 125. 1947, 73.

13) Supplerende Oplysninger om Toldgrænsen og Smuglerhistorier knyttet til Seest Sogn og nærmeste Omegn er givet af M. A. Ebbesen i Fra Ribe Amt 1940, 150—56 (»Da de Seest Bymænd skyldtes for ulovligt Købmandskab«). Jfr. smsts., 156—59 (»Galgen ved Hvolbøl«).

14) Kolding Folkeblad 20/1 1930. Knud Hansen: »Kolding omkring 1930« (Vor By, Kolding, II, 1930, 6).

SMAASTYKKER.

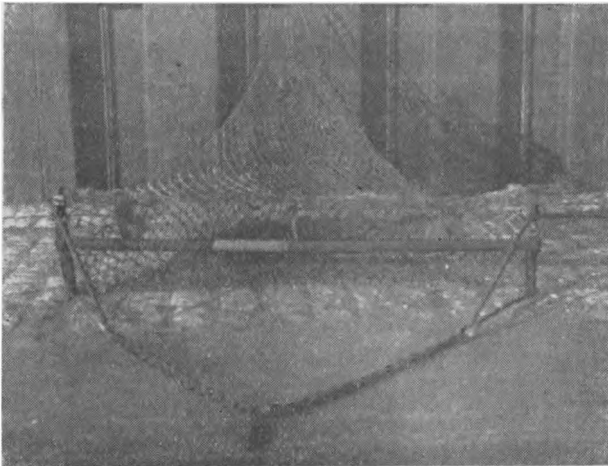
Blaamuslingskrabning.

I 1943 anlagde to Fiskeeksportører i Esbjerg et Blaamuslingekogeri. De engagerede 14—15 Trawljoller, som bruges til Indenskærsfiskeriet, til at skrabe, fiske Muslingerne. Nu blev de taget i Strømløbene imod tidligere, da de blev samlet paa Flakkerne og brugtes som Gødning.

Fangstredskabet var et Trawl (Skraber), hvoraf Bommen og Benene var af tynde Jernrør (Vand eller Gasrør), Underdelen af Trawlet var af tynde Jernringe 5 cm i Diameter sammenføjede med mindre Ringe, 2 cm. Overdelen var af svært Trawlbindegarn (Twain), en Jernkæde som Grundreb og en tynd Staalwire som Slæbetrosse.

Der var tre Størrelser paa Trawlet: 1,25 Meter Bomlængde til de mindre Joller med lille Maskinkraft, 1,50 Meter til de større og 1,75 Meter til de største med kraftigere Maskiner. Længden af Trawlet var ca. 2 Meter, og et Trawl kostede 2 a 300 Kr. efter Størrelsen, og der skulde jævnlig udskiftes Ringe, da det sled haardt paa Trawllets Underdel at blive slæbt hen over Muslingeskallerne.

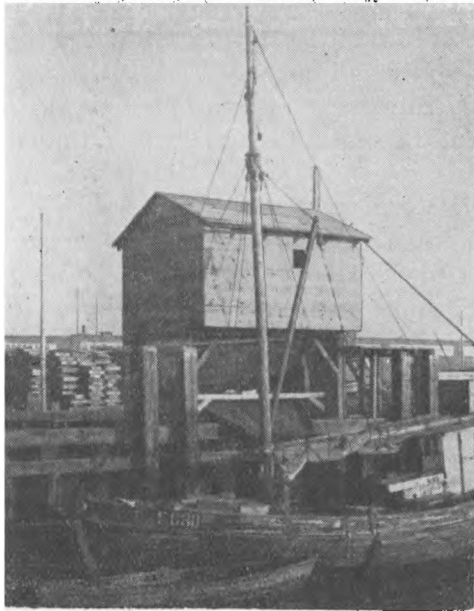
Muslingerne trawledes i Dybet mellem Hjerting

Trawl til Blaamuslingeskrabning i Vadehavet.
Jernkæden, som skraber paa Bunden, ses forneden.

og Langli; de mindre Joller kunde trawle ca. $\frac{1}{2}$ Tons i Timen, de større ca. 1 Tons. Jollernes Størrelse var fra 2 til 6 Tons. Naar de saa havde Last, sejlede de til Eshjerg Havn, hvor der i Fiskerihavnens 4 Bassiner var opført en Træbygning, hvor Muslingerne opløstes. Ophivningen skete ved en Elektromotor, som een Mand betjente, en anden tog Lossespenden ind og styrtede Skallerne i en Nedfaldsskakt, en tredje skovlede Skallerne fra Tromlen og to Mand læsede paa Vognen.

Naar Skallerne var styrtet i Nedfaldsskakten, faldt de ned i en Tromle-Sigte, som var af Jernstænger med 2 cm Vidde mellem Stængerne. Tromlen var omsluttet af Jernringe. Denne Tromle eller Sigte laa i skraa Stilling og roterede, naar der lossedes, og samtidig pumpedes der Vand op af Havnen, som styrtede ned mellem Skallerne, som ved

Huset, paa Esbjerg Havn, hvor Blaamuslingerne blev opløst. Jerntromlen i skraa Stilling kan ses under Huset, og en af de største Trawljoller ligger ved Bolværket.

Sigtens Roterings skylledes rene for Klæg, og ligeledes sigtedes de smaa Skaller og andet Affald fra; det gled ned i en Pram, sejledes ud i Dybet og kastedes ud, da det var værdiløst.

Der kunde losses 4 a 5 Tons i Timen, og Muslingefiskerne fik 45 a 50 Kr. pr. Tons renskyllede Skaller.

Naar Blaamuslingerne kom til Kogeriet, kom de i store Beholdere (Autoklaver) og kogtes ved Damp i 15 Minutter, saa var Muslingerne kogte, og Skallerne kunde aabnes. Saa kom de ind til et Hold

Kvinder, som pillede Muslingerne ud af Skallerne, derpaa til et andet Hold som pillede dem rene for alt Affald (»Skæg«).

Naar Muslingerne var vejet, blev de afkølet i koldt Vand i 20 Minutter. Efter Afkølingen kom de i smaa Tønder og let saltet. Derefter sendtes de til Udlandet. Kogeriet kunde behandle ca. 40 Tons Skaller i Døgnet og blev drevet med 2 Hold Arbejdere, 8 Timer til hvert Hold. Paa hvert Hold var der beskæftiget 90—100 Kvinder, som arbejdede paa Akkord, og hvoraf de mest rappe paa Fingrene kunde tjene indtil 120 Kr. i Ugen. Der var beskæftiget 15 a 16 Mand ved Kogeriet. Affaldet (Skæget) blev kørt til Oliemøllen, hvor det blev lavet til Gødning. De tomme Skaller blev kørt ud i Teglværksgravene. I Efteraaret 1944 standsede Kogeriet.

Atter har der været Hause i Blaamuslingskrabningen i Vadehavet, som der ogsaa var i forrige Verdenskrig. Udelukket er det vel ikke, at der under normale Forhold kunde blive et stabilt Marked for Blaamuslinger som Næringsmiddel, naar de rette Konserveringsmetoder blev indarbejdet.

P. M. Gundersen.

En Smugleraffære.

Tre Strandløbere, Chresten Bertelsen, Mads Pedersen og Mads Kjeldsen, der opereredé under Varde Toldsted langs Ho Bugten syd paa til Hjerting

Kvinder, som pillede Muslingerne ud af Skallerne, derpaa til et andet Hold som pillede dem rene for alt Affald (»Skæg«).

Naar Muslingerne var vejet, blev de afkølet i koldt Vand i 20 Minutter. Efter Afkølingen kom de i smaa Tønder og let saltet. Derefter sendtes de til Udlandet. Kogeriet kunde behandle ca. 40 Tons Skaller i Døgnet og blev drevet med 2 Hold Arbejdere, 8 Timer til hvert Hold. Paa hvert Hold var der beskæftiget 90—100 Kvinder, som arbejdede paa Akkord, og hvoraf de mest rappe paa Fingrene kunde tjene indtil 120 Kr. i Ugen. Der var beskæftiget 15 a 16 Mand ved Kogeriet. Affaldet (Skæget) blev kørt til Oliemøllen, hvor det blev lavet til Gødning. De tomme Skaller blev kørt ud i Teglværksgravene. I Efteraaret 1944 standsede Kogeriet.

Atter har der været Hause i Blaamuslingskrabningen i Vadehavet, som der ogsaa var i forrige Verdenskrig. Udelukket er det vel ikke, at der under normale Forhold kunde blive et stabilt Marked for Blaamuslinger som Næringsmiddel, naar de rette Konserveringsmetoder blev indarbejdet.

P. M. Gundersen.

En Smugleraffære.

Tre Strandløbere, Chresten Bertelsen, Mads Pedersen og Mads Kjeldsen, der opereredé under Vardes Toldsted langs Ho Bugten syd paa til Hjerting

og Strandby, sporede i den lyse Skærsommernat mellem 1. og 2. Juni 1772 et Par mistænkelige Køretøjer paa Vej ind i Landet; antagelig kom de fra Stranden et Sted mellem Strandby og Hjerting. De tre Strandvogtere satte efter Køretøjerne, som de naaede paa Vejen ud for Nesbjerg Kirke. Da Smuglerne fornam, at de var opdaget, stak de i Rend, bort fra Heste og Vogne, som holdt stille midt paa Vejen, ind over Markerne i vestlig Retning for at naa Dækning i Lunderupgaards Kratskov eller om muligt komme over Gaardens Bro over Varde Aa ind i Vester Herreds vidtløftige Sandegne, hvor de sagtens kunde fjæle sig mellem de hvide Flyvesandsbankers Øde. Om de flygtende Smuglere var to eller tre eller maaske fire i Tal, har aabenbart ikke bekymret de tre Forfølgere i kgl. Majestæts Ærinde saa stærkt, at deres natblændede Øjne ligefremt anstrængte sig for at faa det nøjagtige Antal fastslaaet. Langt mere interesserede var de derimod i, hvad de hver især kunde vente sig i Udbytte af det anstrengende Natterenderi, da de saa Vognen holde stille, og nogle Mænd rende væk. Øjnene var rettet mod Køretøjerne, med den ventende Gevinst, som de pustende naaede og iagttagende gik en Omgang omkring hver af dem. Saa standsede de ved Bagsmækken af den forreste Vogn, løftede Huerne af de svedige Hoveder og tørrede Panderne og Skægget med dem. Mads Kjeldsen kræmtede, idet hans ene Øje lukkedes saa smaat, og den tilsvarende Mundvige drog sig skraat opefter. Nogen reel Tilkendegivelse af hvad han mente dermed, maa han have anset overflødig; han gav kun et Blink med det aabne Øje mod Chresten, der med et Par Grynt med lukket Mund sluttede Kontakt,

idet han kraftigt runslede den ene Aksel, hvorved en rød Rævebælg, han i en Skindrem havde hængende omme paa Ryggen, slyngedes om forpaa, mens den anden Mads flirende og tavs vidnede, at han var med. Af Rævebælgen fremdrog Chresten Bertelsen en langagtig 2 Pots Dunk, som han kærtegnende og med lyttende Øre rystede for at konstatere Højdemaalet i dens Indre. Tolden, en tilskaaret Pind med en graalig Klud omsvøbt, lempeles af Dunken, Chresten spyttede hjamsk, lagde Munden til og Nakken tilpas tilbage — og slurkede en Gang. Slurken var til hans tørre Hals og gjaldt ikke for mere. Saa slurkede han en Gang til, og den var Belønning og gav Kurage. Han gav Dunken fra sig, og de to Fæller slurkede paa samme Vis som Chresten, hvorefter den atter gemtes ind i Bælgens lune Mørke.

De gav sig i Lag med Undersøgelsen af de to Vogne. Paa den ene var læsset 14 Maatter spunden hollandsk Tobak og en brugelig Flintbøsse, og paa den anden Vogn to Oksehofter fransk Vin. Saa spændte de Hestene fra Vognene, bandt dem ved Tømmerne og lod dem græsse ved Kanten af den natøde Vej. De vilde vente til Dagning for at se, om ikke de rømte Kumpaner skulde indfinde sig, inden de drog af med deres gode Fangst. Imens fandt de sig et lideligt Leje, hvor de delte Dunkens Rest, og siden skiftedes de til at slumre og holde Vagt. Der kom ingen.

Ved Solopgang spændte de saa atter for Vognene og kørte til Hjerting Toldsted med det hele, hvorefter de tog til Varde og aflagde Rapport til Tolderen, der hed Møller, spændt paa om de vilde faa tilkendt Konfiskationsværdien ogsaa af Heste og

Vogne, hvis der altsaa ikke meldte sig nogen Ejer. Meldte Ejeren sig, skulde denne jo bøde baade med Multker, som de vilde faa, med Told, som Kongens Kasse skulde have, medens Auktionsbeløbets Bruttosum vilde være dem sikker, idet Ejeren skulde betale alle med Konfiskationen forbundne Omkostninger.

Tolder Møller blev overvældet af den indbragte Fangst. Han spurgte Rentekammerets danske Kammer om, hvorledes der skulde forholdes, med det indbragte, og fik til Svar, at Tobakken skulde sendes til Tobakshandelens Hovedforpagter i Danmark, Hofagent Borre i København, som derefter vilde godtgøre de tre Opbringere Konfiskationsværdien. Vinen derimod skulde oplægges i Varde i de i Toldrullen bestemte 4 Uger, hvorefter den skulde sælges ved Auktion, medens Flintbøssen kunde sælges under Haanden og afregnes til den kgl. Kasse sammen med Beløbet, der ligeledes ved en afholdt Auktion over Heste og Vogne, maatte indkomme, efter at Told og Bøder af de konfiskerede Varer var fradraget. Hvis Ejeren kom til Stede eller skaffedes til Veje, skulde han godtgøre det eventuelle Overskud af Auktionsbeløbet for Køretøjerne eller i modsat Fald tilskyde det Beløb, der maatte mangle i Ballancen mellem dette Beløb og Omkostningerne. Kunde han ikke betale, saa var Straffen Vand og Brød.

Mulkten for indsmuglet, konfiskeret Tobak var iflg. Frdng. af 31/12 1760 fra 24 Skilling pr. Pd., hvis det ikke drejede sig om over 50 Pd., indtil 100 Pd. var Mulkten 16, indtil 500 Pd. 12 og indtil 1000 Pd. 8 Skilling pr. Pd. Og kunde en fanget Smugler ikke betale sine paalagte Bøder og Told, straffedes

han med Vand og Brød i 14 Døgn, hvis han sattes i Klasse I, medens Klasserne II og III fik 3 Uger og Klasse IV 4 Uger. Straf af Klasse V og VI lønnedes med Rasphus eller Slaveri i henholdsvis 3 og 6 Maaneder. I disse Klasser indlodes kun Smugleraristokrater, der havde præsteret at lande uden om Toldvæsenet med henholdsvis under og over 5000 Pd. Tobak, hvoraf Multken opkrævedes med 200 Rdl., hvis Vægten ikke oversteg de 5000, men 300 Rdl. saafremt Vægtskaalens Lodder viste over 5000 Pd.

Da saaledes ingen Ejermand meldte sig til Heste og Vogne, konfiskeredes Varerne, og disse saavel som Køretøjerne solgtes ved Auktion til Indtægt for Kongens Kasse, der til Gengæld maatte afholde samtlige Omkostninger til Opbringerne, Mulkterne og Tolden. Dette var ikke den ønskeligste Udgang, bedre vilde det være, om Smuglerne kunde findes, for at disse kunde paalægges Omkostningerne. Strandløberne havde derfor ogsaa straks efter den natlige Ekspeditions TilendebRINGelse faaet Ordre til at søge opdaget de flygtede »Gærningsmænd«.

Sommeren gik, og hen i September meddelte Tolder Møller i Varde Det danske Kammer i København, at Strandløberne havde opdaget, at Smuglergodsets Ejere skulde være to Mænd i Hage under Silkeborg Amt, (den lille Landsby Hage i Torning Sogn, nu i Viborg Amt) nemlig Peder Byrgesen, Ejer af Vinen, og Hans Hansen, hvem Tobakken tilhørte. Tillige havde de tre Smugleropdagere angivet en Del Personer, som »efter Sigende« havde kørt med Vognene og fulgt dem, hvorfor de maatte kunne give Oplysninger. Kammeret havde derpaa anmodet Tolder Møller om at meddele Amt-

mand Scheel, Silkeborg m. fl. Amter, Beregning over saavel Tolden som Strafbøderne, som det paa-hvilede Ejerne at betale. Amtmanden vilde saa søge i Mindelighed at faa Pengene indkrævet. Hvis de vægrede sig ved at betale eller nægtede at kende noget til Sagen, vilde han foranledige Forhør afholdt, og lade Tingsvidne optage over de opgivne Personer, der skulde have fulgt de opbragte Køretøjer, hvoraf nogle skulde være bosiddende i Lundenæs - Bøvling Amter, (nu Ringkøbing Amt) andre i Koldinghus og Riberhus Amter.

Der indtraadte nu en 8 Maaneders Pause. I Maj 1773 oplyser Tolder Møller, at en af de Personer der fulgte med Smuglervognene, en ung Jøde fra Hamborg, var sidste Efteraar blevet anholdt og fremstillet i Forhør. Han vilde ikke sige Opbringerne sit Navn og heller ikke under Forhøret. Og da der intet Arrestrum fandtes ved Hjerting Toldsted, havde de tre Strandløbere taget ham i deres private Varetægt, men Jøden havde set Lejlighed til at snige sig fra dem, og siden havde ingen set noget til ham. Ogsaa de to Mænd, som skulde have kørt Vognene, var blevet anholdt og forhørt. De var fra Taabel (Vestervig Sogn i Thy) og erklærede, at de ikke kendte noget til den unge Jøde, ud over at han om Natten havde hyret dem til at befordre ham og hans Tøj efter hans nærmere Anvisning. »Tøjet« bestod af Alenvarer og flere Maatter hollandsk spunden Tobak. Det hele var blevet vurderet til 391 Rdl. 20 Sk. Tobakken blev sendt til Hofagent Borre i København og »Tøjet« til Kolding for at sælges ved Auktion.

Angaaende de to af Strandløberne opgivne Ejere af henholdsvis de to Oksehofter Vin og de 14 Maat-

ter Tobak, Peder Byrgesen og Hans Hansen i »Hage« i Silkeborg Amt, oplyste nu Tolder Møller, at denne Lokalitet laa en 12—14 Mil fra Varde, hvorfor han ikke havde kunnet eftergaa Rigtigheden af de tre Strandløberes Udsagn. Amtmand Scheel havde saa forsøgt at bringe Sagen til Ende, men det mislykkedes, fordi baade Peder Byrgesen og Hans Hansen nægtede at have været Ejere af Vinen og Tobakken, som Strandløberne havde villet skyde dem i Skoene, hvorfor de ogsaa nægtede at betale noget som helst i Bøde eller Told. Amtmanden havde derefter ved Forhør og Forsøg paa at erhverve Tingsvidne af en Mand fra Hjortsvang, (Linnerup Sogn i Vrads Herred), ved Navn Anders Jensen, som ifl. de tre Strandløbere skulde have været med Vognene, da de blev opbragt hin Nat ved Næsbjerg Kirke. Han skulde have tjent hos Hans Hansen i Have. Men denne Mand havde ikke kunnet findes. I Hjortsvang boede han ikke og Hans Hansen havde ikke haft nogen i Tjeneste af det opgivne Navn, som boede i Hjortsvang.

Ejheller en Gennemgang af Tyrsting — Vrads Justitsprotokol, havde givet Oplysning, hvorfor Strandløberne var paalagt at skaffe paalideligere Underretning til Opklaring. Over for Stiftamtmand Levetzou, Ribe Stiftamt, havde de kort efter Nytaar 1773 erklæret, at de var ude af Stand til at skaffe videre Oplysninger.

Det danske Kammer henvendte sig derefter til Rigets Kammeradvokat Bang, satte ham ind i Sagen, hvorunder det oplyses, at af de konfiskerede Varer, som Tolder Møller havde faaet Ordre til at oversende til København, manglede der ved Ankomsten 23 Stk. Olmerdug, der var stjaalet ud af

Pakkerne. Desuden manglede en Overdyne, to Puder, en Bolster-Underdyne og dito Pude samt noget blaat og hvidt Kattun. I Stedet fandtes indlagt et Stk. grønt Markai, 30 Al, som ikke fandtes anført i den Specifikation, der medfulgte Varerne. De i Jylland ved Auktion solgte konfiskerede Varer m. v. havde indbragt 352 Rdl. 65 Sk. Og da Stiftamtmand Levetzou havde meddelt, at Gerningsmændene ikke har været til at opdage, saa anmodes Kammeradvokaten om, efter at have gaaet Sagen, der medsendtes, igennem, at meddele hvad han videre kunde tænke sig at foretage i Sagen.

Kammeradvokat Bang ønskede en Udtalelse af Stiftamtmand Levetzou om, hvorvidt de tre Strandløbere var tilforladelige i deres Tjeneste, til Vurdering af, om deres Udsagn under Forhørene af forskellige anholdte Personer kunde antages at staa til Troende. Det danske Kamm^r fandt desuden Anledning til at anmode Levetzou om at lade de tjenstivrige Strandløbere tydeligt betyde, at de ved deres Aktivitet overfor Land- og Forprang havde at holde sig Forordningen 25/8 1741 efterrettelig, og — naar de under deres Strandopsigt under Varde Tolddistrikt maatte træffe paa Varer, som ifl. Toldrullen skulde være ledsaget af Told- eller Passerseddel, saa kunde de uden videre anholde disse Varer til Konfiskation, hvis Føreren af Varerne ikke kunde fremvise en saadan Seddel. Og angaaende den eventuelle Assistance, de behøvede ved Anholdelse og Konfiskation, da kunde de læse derom i deres Instruks eller anmode Tolder Møller om at forklare dem derom.

Stiftamtmand Levetzou lod atter — det var Juleaftensdag — de tre Strandmænd kalde for sig, for-

hørte dem nøje, om de ikke kunde give bedre Oplysning til Sagens mulige Opklaring, og da de benægtede dette, fik de en ordentlig Overhaling, fordi de havde løbet med den Sladder, som Folk havde bildt dem ind, hvorved de tillige havde løbet om Hjørnet med saavel deres Foresatte, Tolder Møller, som Øvrigheden i flere Amter. Dermed fik de Lov at løbe.

Og selve Sagens Opklaring løb ud i Sandet ved Stranden — med de tre Strandløbere.

Natten mellem 8. og 9. November 1772 tog de samme tre Strandløbere i Øse By en Smuglerkaravane, bestaaende af tre Vogne, hvorpaa var læsset 5 Fustager og 5 Maatter hollandsk Tobak, som de antog at være Kontrebande, altsaa indsmuglede Varer, hvilket sikkert ogsaa var rigtigt. Da de vilde anholde Karavanen, kom det til baade Skænderi og Haandgribeligheder. Derved vækkedes Folk i Gaarde og Huse, Karlfolkene kom ud, Lysene tændtes bag Ruderne, hvorfra Kvindfolks Ansigter nysgerigt keg ud i Mørket. Der blev et større Opløb ude paa Vejen, Raab og Hyl og Forbandelser. Derved lykkedes det en af Vognene at smutte bort med sine to Fustager, medens de to andre efter Bataljen blev kørt til Hjerting Toldsted af de sejrende Strandløbere, hvor de blev forsegleet og lukket i Hus under Laas. Ingen af Folkene, der fulgte med Godset, var det lykkedes at anholde. Den følgende Nat skete der imidlertid Indbrud i Rummet, hvori det anholdte Gods samt Heste og Vogne var laaset inde, og da Morgenen gryede, stod dets Porte paa vid Gab, saa enhver kunde overbevise sig om, at der var Tomhed inden Døre.

Sagen blev anmeldt for Det danske Kammer, den kgl. Kammeradvokat Bang blev sat ind paa Opklaringen for, som det hedder i Kammerets Korrespondanceprotokol: »til de Skyldiges fortjente Afstraffelse og Kongens Kasses uforgribelige Tarv«.

Og mere blev det heller ikke til. Skønt de tre ved denne Lejlighed ikke løb med Sladder.

Anth. Fuglsang.

Fra Hoveritidens sidste Aaringer.

En gemen Soldat ved Navn Peder Jensen, hjemmehørende under Lunderup Gods i Skonager, Næsbjerg Sogn, klagede i 1772 over, at hans Husbond, Andr. Charles Teilmann til Endrupholm og Nørholm, havde ladet hans Svoger, Jes Christensen, sætte ud af et Fæstehus, og det uden Lov og Dom, endda Svogeren havde Kone og seks smaa Børn. Teilmann havde efter Udsættelsen solgt Ejendommen, der efter Hartkornet var en lille Gaard, med Bohave og Besætning, og Jorden lod han henlægge til to andre smaa Fæstegaarde, for at ophjælpe deres ringe Næring. Klageren, Peder Jensen, indrømmede dog, at Svogeren skyldte Godsejeren 25 Rdl., som han ikke evnede at betale, og — hvad der var værre — Svogeren skyldte Peder selv og en Bror Henrik 34 Rdl. 73 Sk., et Laan, som de to Brødre ikke kunde vente at faa en eneste Skilling af betalt tilbage. Med denne Begrundelse ansøgte han derfor nu Det danske Kammer, som Rentekammeret nu

Sagen blev anmeldt for Det danske Kammer, den kgl. Kammeradvokat Bang blev sat ind paa Opklaringen for, som det hedder i Kammerets Korrespondanceprotokol: »til de Skyldiges fortjente Afstraffelse og Kongens Kasses uforgribelige Tarv«.

Og mere blev det heller ikke til. Skønt de tre ved denne Lejlighed ikke løb med Sladder.

Anth. Fuglsang.

Fra Hoveritidens sidste Aaringer.

En gemen Soldat ved Navn Peder Jensen, hjemmehørende under Lunderup Gods i Skonager, Næsbjerg Sogn, klagede i 1772 over, at hans Husbond, Andr. Charles Teilmann til Endrupholm og Nørholm, havde ladet hans Svoger, Jes Christensen, sætte ud af et Fæstehus, og det uden Lov og Dom, endda Svogeren havde Kone og seks smaa Børn. Teilmann havde efter Udsættelsen solgt Ejendommen, der efter Hartkornet var en lille Gaard, med Bohave og Besætning, og Jorden lod han henlægge til to andre smaa Fæstegaarde, for at ophjælpe deres ringe Næring. Klageren, Peder Jensen, indrømmede dog, at Svogeren skyldte Godsejeren 25 Rdl., som han ikke evnede at betale, og — hvad der var værre — Svogeren skyldte Peder selv og en Bror Henrik 34 Rdl. 73 Sk., et Laan, som de to Brødre ikke kunde vente at faa en eneste Skilling af betalt tilbage. Med denne Begrundelse ansøgte han derfor nu Det danske Kammer, som Rentekammeret nu

hed, om, som Statens øverste Myndighed i Ejendomssager af den Natur, som det her gjaldt, at maatte hjælpes til at faa de udlaante Penge tilbage paa den Maade, at Svoger Jes blev tildømt at blive ved Fæstet, eller, hvis dette ikke var ønskeligt, at det maatte overdrages ham, Peder Jensen. Han havde nu været Soldat i otte Aar og kunde godt tænke sig at trække i sine egne Bukser igen. Hvis Overdragelsen lod sig ordne, vilde han godt gaa ind paa at yde Svogeren nogen aarlig Godtgørelse. Kunde imidlertid heller ikke denne Ordning tilstaa, vilde den klagende Peder Jensen ogsaa være tilfreds med, at Teilmann blev paalagt at betale ham og Broderen de ved Svogeren mistede 34 Rdl. 73 Sk. af den Sum, som den solgte Besætning havde indbragt. Og velsagtens til Støtte for dette Ønske forebragte han tillige en Klage fra sin Far, Jens Henriksen, over, at Teilmann i det sidste Hovaar havde paalagt ham ti Dages Hoveri udover, hvad han efter det ny Hoverireglement af 1769 kunde tilkomme.

Kammeret sendte Klageskrivelsen over til Husbonden, Godsejer Teilmann, for at faa dennes Erklæring til Kravet. Teilmann vægrede sig ved at tage Peder Jensen ind som Fæster, da han ikke mente, han var duelig nok dertil, og saa vilde ingen af Parterne være tjent med den Handel. Og han afviste at have med Jes Christensens Gæld til de to Brødre at gøre. Men hvis Fæsteren Jens Henriksen og Sønnen Peder Jensen mente at have noget for deres Vedkommende at klage over, saa stod det dem frit at søge sig fyldestgjort ved Lands Lov og Ret.

Som saa mange andre Herremænd i de sidste

Aaringer af 1760erne og de første Par Aar i 70erne, med Kvægpest og Misvækst, var Teilmann i Vanskeligheder økonomisk. Han meddelte Det danske Kammer, at han dette Foraar havde set sig nødsaget til at finde Udveje, da adskillige af hans altfor smaa Fæstegaarde var kommet i Vanmagt, hvorfor Fæsterne havde forladt dem. Af disse Gaarde havde han overladt een i Hodde By af Hartkorn 2, 4, 2 Tønder til to Brødre bl. a. paa Vilkaar af, at de gav en Enke med seks Børn Husrum i Gaarden, en anden lille Gaard i Hodde med 2, 5, 2 Tdr. Htk. var overladt til to af hans Fæstebønder, en tredie Gaard i Hostrup med 3, 2, 2 Tdr. Htk. var overdraget fire af hans Bønder imod, at de tog en Enke med to Børn paa Aftægt i Gaarden, og endelig havde han ladet to af sine Fæstebønder overtage den Gaard i Skonager, hvorfra Jes Christensen var blevet udsat. Den havde 2, 2, 2 Tdr. Htk. Teilmann bemærker til de nævnte Dispositioner, at det »i disse besværlige og usikre Aar ikke har været muligt at faa Fæstere til Gaardene«. Det var hans Erfaring, at Gaarde med saa ringe Hartkorn som de nævnte ikke kunde klare sig, naar der indtraf flere Aar med Misvækst, som Tilfældet havde været. Men han mente ikke at have begaaet noget ulovligt ved sin Handlemaade i Henhold til Forordningen af 6/6 1769, omhandlende øde Gaarde, men skulde der være Tvivl i saa Henseende, anmodede han om, at man vilde tolerere hans Disposition, i hvert Fald indtil der kom bedre Tider. Og til Støtte for sin om-disputable Disposition vedlagde han en Erklæring fra tre Sognepræster indenfor sit Godsomraade, der lød paa, at der fandtes 176 fattige Børn under den Alder, hvor de selv kunde tjene deres Brød. Disse

Stakler levede udelukkende af gode Menneskers Almisser og ved Betleri. Teilmann hævder, at denne Tilstand udelukkende skyldtes det altfor ringe Hartkorn, der i sin Tid blev tildelt visse af hans Fæstegaarde, saa de ikke i ringe Aaringer kunde ernære en Bonde med Familie.

Inden Det danske Kammer tog Stilling til Teilmanns Handlen, søgte det Oplysning hos andre Godsejere, om hvorvidt en lille Gaard kunde drives med ligesaa stor Fordel som en større. De indkomne Svar bekræftede aldeles Teilmanns Hævden, at en Gaard, der ikke havde tilstrækkeligt Hartkorn til, at den kunde udnytte det Folkehold, den ikke kunde undvære for at faa Arbejdet udført, maatte nødvendigvis i ringe Aaringer forarmes, fordi Driften blev for dyr. Kammeret tilsagde da at tolerere Teilmanns Disposition, idet man dog forelagde ham en Erklæring om, hvorvidt han var villig til for hver af de nedlagte Gaarde at bygge to Huse og tillægge disse saa megen Jord, at en Mand uden fremmed Hjælp kunde bearbejde den, og besætte disse Huse med Fæstere, saafremt man ogsaa ud over den øjeblikkelige Nutid lod være at gøre Indsigelse mod den Fremgangsmaade, han havde anvendt.

Teilmann tøvede saa længe med at svare, at Kammerets Taalmod forgik. En skønne Dag fik han forelagt til Besvarelse uden Ophold, om han vilde bygge Husene inden Udgangen af 1773 eller i Henhold til Forordning af Juni 1769 om Ødegaardes Istandsættelse og deres avlsmæssige Beboelse bringe de nedlagte Gaarde tilbage til den Stand, hvori de var, da han nedlagde dem, saavel med Besætning som med Indbo.

Derpaa kunde Teilmann straks svare, at to Gaarde, en i Hodde og den i Hostrup, var ved at blive bragt i deres forrige Stand, ligesom deres Bortfæstning var i Orden. Den anden nedlagte Gaard i Hodde erstattes af to Huse, hvoraf det ene var under Bygning og allerede var bortfæstet, medens det andet Hus vilde blive bygget næste Aar (1773). Husene vilde hvert faa tillagt 2 Skpr. Htk. Og endelig vilde den nedlagte Gaard i Skonager blive erstattet af et Fæstehus med 3 Skpr. Htk. og opført saa betids, at det kunde modtage sin Fæster inden Udløbet af 1773.

Den indgaaede Handel mellem Kammer og Godsejer blev derefter registreret og givet fornøden Bevilling. Men Peder Jensen og hans Bror Henrik blev siddende i deres Klemme hos Svoger Jes.

— — —

Et lignende Tilfælde af at tage sig selv til Rette med Fæstegods, som Teilmanns, havde Proprietær Sebastian Wøldiche, Visselbjerggaard ved Varde, i 1771 gjort sig skyldig i. Han havde solgt saa meget af Bondegodset fra, at Hovedgaardens fri Hartkornstakst var gaaet for nær. Da Det danske Kammer gjorde ham opmærksom paa, at han ved sin Handlen havde gjort Visselbjerg til en ufri Gaard og forlangte, at han skulde opbygge otte Bondesteder paa sin Hovedgaards Takst, erklærede han, at dette vilde han ogsaa indgaa paa, men imod at han fik 20 Aars Skattefrihed. Paa denne Betingelse vilde han ogsaa stille Kaution for de otte Steders Opførelse og for, at de blev besat haade med Besætning og Fæstere.

Kammeret bemærkede dertil, at han ikke først kunde sælge sit Bondegods og bagefter komme med

en Ansøgning om 20 Aars Skattefrihed for at bygge de forlangte otte Avlssteder. Han maatte derfor, ligesom alle andre Proprietærer i Jylland, der havde solgt Bondegodset fra deres fri Gaarde, herefter svare de kgl. Skatter af Hovedgaardstaksten, indtil han atter havde bragt sit Bondegods op med det fulde Antal Tdr. Hartkorn. Og det anføres, at kun een jysk Proprietær, nemlig Mads Illum, der i 1769 havde købt Hovedgaarden Irup i Thy med 110 og 234 Tdr. Htk., og ifølge Bevilling straks havde begyndt at udparcellere af de 234 Tdr. Bondegods Htk., var blevet bevilget 20 Aars Skattefrihed, fordi hans Ansøgning var indkommen og bevilget, inden han begyndte at sælge løs.

— — —
 At Høstaarene var ringe i den her omhandlede Periode, fremgaar af en kgl. Forordning af 5. Oktober 1771 angaaende

Udskrivning af Brødkorn af Statens Forraad, hvis Formaal var at »sikre Forsyningen af Brødkorn fra Nytaar 1772 til alle Fattige og Trængende, ikke blot i Købstæderne, men ogsaa paa Landet, begrundet i at der alle Vegne klagedes over Knapthed paa Grund af flere Aars ringe Høst.« Af den i Anledningen udarbejdede Oversigt over Fordelingen af Brødkorn til Ribe Stift ses følgende Fordeling:

Ribe Købstad 500 Tdr., Ringkøbing 250 Tdr., Varde 200 Tdr., Holstebro 200 Tdr., Lemvig 100, Kolding 350, Fredericia 650, Vejle 250 Tdr.

Anth. Fuglsang.

Under Ekstraskattens Aag.

Danmarks Rige manglede Penge under Prøjsens syvaarige Krig 1756--63. Hofudgifterne var i Forvejen trykkende, og nu kom der øgede Krigsrustninger til. Ogsaa Merkantilismen, der havde vundet Indpas, krævede mange og store Udlæg til Handels- og Industrieforetagender, ligesom Koloniseringen af Alheden, der var i Gang, skulde finansieres og fremmes. Statsgælden var ved at vokse Kong Frederik V over Hovedet. Under disse Omstændigheder ledte Regeringen med Lygte efter en Mand, der forstod sig paa Finansvæsen og kunde skaffe Penge tilveje. Og man fandt da frem til en Mand, som fra skinbarlig Armod havde forstaaet at handle og spekulere for egen Regning saadan, at han formelig flød paa en Guldstrøm, hvorom der gik mærkelige Frasagn. Manden var Tysker, Købmand, og hed Heinrich Schimmelmann, Storleverandør til den prøjsiske Hær. Han ønskede at salvere sig. Han kom til København i 1760, købte et Palæ i Bredgade, der siden blev Koncertpalæet, og Herresædet Lindensborg i Aalborg Amt og blev Ophav til de senere Mænd i Danmark, som dansk Tunge mundret benævner Skimmelmand.

Frederik V skød Hans Ahlefeld til Side og satte i Stedet Schimmelmann i Spidsen for Finanserne. I 1762 forelagde han Kongen, at Skatterne burde give mere i Kassen, end de gjorde, og burde derfor øges. Den Snak huede imidlertid ikke Monarken, hvorfor Ministeren anbragte en Forstavelse til Ordet, som Enevoldskongen ikke vilde høre, og præsenterede et Forslag om at paalægge en »Ekstra-

skat«, til Finansernes Ophjælpling. Der var Klang i dette Ord og henledte Tanken paa en øjeblikkelig Nød af forbigaaende Natur, der appellerede til Hjælpsomheden. Kongen antog Midlet og udstedte en Forordning til Ekstraskattens Iværksættelse, som en Kopskat (af tysk Kopf = Hoved), altsaa en Skat paa Hoveder, hvorefter hver Person i Riget over 12 Aar aarligt skulde betale 1 Rdl., indtil Forordningen ophævedes.

Undersaatterne overalt i Riget modtog imidlertid Ekstraskattens Paabud med Uvilje og Harme, da det opfattedes som uretskaffent i sit Indhold. Saa fremt nogen Husfar, Husbond eller skattepligtig Enkeltperson ikke selv evnede at udrede Skatten, skulde de Personer i By og Sogn, som evnede det, betale de evneløses Mangel. Ogsaa de kongelige Oppebørselsmænd gjordes ansvarlige for Indbetaling af det fulde Beløb i Henhold til Skattelisterne. Rodemestrene i Byerne og Sognepræsterne paa Landet skulde føre Kontrollister og være ansvarlige for, at samtlige skattepligtige Hoveder i Rode og Sogn opførtes. Navnlig Præsterne var dog ikke hængende for at holde Haand over hæderlige arme i deres Sogne og stillede sig i Gabet for dem, snart til Eftergivelse og snart til Frigivelse. Eller de betalte stedfortrædende, uden at de paagældende Smaafolk vidste deraf.

Ekstraskatten inddreves igennem en Aarrække, uden at den dog lindrede Statens Pengetrang. Lettelse maatte i adskillige Tilfælde tilstaa. Og Schimmelmann foreslog derfor den i 1764 iværksatte Sælgen løs af Krongodset, det saakaldte Ryttergods, som af Christian V i 1670 var blevet henlagt til Underhold af Rytterregimenter, hvoraf 6

paa Sjælland, 2 paa Falster, 1 paa Fyn og 3 i Jylland, ialt ca. 60.000 Tdr. Hartkorn.

Hvorledes den skaanselløse, forhadte Skat virkede, ses i nogen Maade af følgende:

Sognepræsten i Hjortlund, Hr. Peder Thun, følte sig ligesom alle Landets øvrige Indvaanere ilde faren ved den paalagte aarlige Ekstraskat. Oven i Købet var han som Skattens Listefører i Sognet sat i Gabet for, at alle kom med, uden at faa det ringeste for Ulejlighed og Besvær.

Pastor Thun havde i 1770 sendt en Klage igennem Stiftamtet til Det kgl. Rentekammer, hvori han i ret kraftige Udtryk havde besværet sig over, at han som Selvejer af to Gaarde i Farup Sogn, sammen med dette Sogns øvrige Selvejere, maatte udrede Ekstraskatten for dets Fattige. Han havde givet Klagen en Form, der indebar en Insinuation om, at han i Forhold til Godsejerne blev forurettet. I Kammerkollegiet tyggede man paa den i Klagen indeholdte Fornærmelse og besluttede at lade Kammerets Jyske Stifters Kontor tage Affære ved at anmode Stiftamtmand Levetzou, Ribe Stiftamt, om at lade Klagerens Forhold nærmere undersøge. Og dermed var et nyt Moment inddraget af en saadan Art, at man efter at have læst og overvejet de af Stiftamtmanden tilvejebragte Oplysninger anmode Biskop Bloch i Ribe om at »tildele Sognepræst Hr. Peder Thun i Hjortlund en kraftig Irettesættelse for urigtig Klage over, at Selvejerne i Amtet alene maatte udrede Ekstraskatten for de Fattige«. Dernæst meddeler Kammeret: »Det er iøvrigt meddelt, at samme Hr. Peder Thun aarligt udlejer de til hans Selvejergaard i Farup By hørende Marskenge, hvorved han profiterer nogle Hundrede Rdl.

Desuden lader han Gaardens Bygninger skøtte sig selv, som de kan, og udlejer dem til Husfolk (Indsiddere), som med Tiden kan befrygtes at ville falde Sognet til Byrde.« Og Stiftamtmanden blev anmodet om at lade paase, at saavel Pastor Thuns som de øvrige Selvejeres Gaarde i Farup blev holdt i forsvarlig Stand, baade med Bygning og Besætning (for at Kongens Kasse ikke skulde risikere at komme til at lide Tab i Afgifterne).

Dette Rap over Fingrene gav Præsten noget at tænke over fra sidst i Aarets Advent til hen i det kommende Aars Høstmaaned, da han en Dag i 1771 stillede sig ved Pulten, udvalgte sig en Gaasefjer af Beholdningen og skar sig en Pen, dyppede den, tænkte sig endnu en Gang godt om, rømmede sig og begyndte paa det Forsvar af sin Klageskrivelse, som nødvendigvis maatte til. Behersket, i underdanig Tone tillod han sig at oplyse det høje Rentekammerkollegium om, at det aldrig havde været i hans Tanke at mene, at det var Selvejerne i Amtet, der alene betalte Ekstraskatten for de Fattige, men derimod Selvejerne i Amtets Strøgods. Det var dem, han i Klagen havde talt om, og deres Vilkaar, han vilde klage over. For det var jo saadan, at der paa Strøgodset fandtes mange ret formuende Fæstebønder, som altsaa ikke havde købt de Ejendomme, de beboede og drev, skønt de godt kunde evne at købe dem. Og disse Fæstere indtog jo en særlig gunstig Stilling i Henseende til Ekstraskattens Betaling, da de ikke skulde punge ud til de Fattige. Dernæst var de Fattige paa Strøgodset i saa stort Tal, at det maatte anses for nødvendigt at nedsætte denne Skat. Han vidste desuden, at en af Strøgods-ejerne, Proprietær Termansen, havde gjort Anstalt

til selv at indkræve den slemme Skat paa sit Strøgods, hvilket Sognefogden ellers plejede at besørg. Og at Hermansen derved vilde indlade sig paa noget ulovligt, antog han maatte være en given Sag, da han jo faktisk derigennem kunde skaffe sig Lejlighed til at manipulere saadan, at han selv slap fri for at betale Ekstraskat for sine egne Fattigfolk, som husedes paa hans Strøgods. Det var ikke sagt for at skade Termansen. Men iøvrigt kunde han bevise, om det skulde være, at hverken Termansen eller hans Medejer, en Student, aldrig havde deltaget i Betalingen af Ekstraskatten for de Fattige, der boede paa en Bondegaard, som de to ejede i Fællesskab.

Thun lagde derefter i Vej med at fortælle, at der var mange Selvejere i Amtet i Almindelighed, der hjalp Godsejerne med at betale Ekstraskatten for de Fattige. Dette var derimod ikke Tilfældet paa Strøgodsset i Amtet, hvor der fandtes meget Kirke-, Skole- og Hospitalsgods. Derfor mente han, at Selvejerne fornemmelig betalte den skidt Skat for Strøgodssets Fattige. Hvad ham selv angik, da sorterede han under Haderslevhus Amt, hvor han i seks Aar havde været fritaget for at betale Ekstraskatten. Men, bevares, han forlangte ikke nogen Lettelse fremfor andre i sine paalagte offentlige Byrder. Angaaende Gaarden i Farup By, da kunde han oplyse, at han havde købt den hovedsagelig til Ophold for en svagelig Søn, men han var desværre blevet nødt til at bortforpagte den til en Bonde, hvis Besætning paa dennes egen Gaard saaledes maatte kunne betragtes som hans og Bondens fælles Besætning paa begge Ejendomme.

Stiftamtmand Levetzou blev atter spurgt, og han

erklærede, at Præstens Udsagn angaaende Udredelsen af Ekstraskatten for de Fattige under Amtets Strøgods baade var »konfus og urigtig«, hvorm han havde indhentet Erklæring hos Kommissæren i Ekstraskatkommissionen. Naturligvis skete denne Skats Ansættelse efter Forordning af 17/1 1764, hvorefter Selvejere, Godsejere, kgl. Betjente og Præster deltog i Betaling af de Fattiges Ekstraskat, for saa vidt nogle af disse helt eller delvist ikke selv kunde udrede den. Den Gaard, som Præsten har anført til Fordel for sin Opfattelse angaaende Ekstraskattens Betaling for Fattige under Strøgodset, beviser intet, siger Stiftamtmanden. Ganske vist var det rigtigt, at den ejedes i Fællig af Termansen og en Student, men da den var overladt i lovligt Fæste, faldt den ikke ind under Ejernes Forpligtelse i Henseende til Ekstraskatten, saa meget mindre som der ingen Fattige var, der ikke selv kunde udrede Skatten. Den Frihed, som Pastor Thun havde nydt af sin Gaard i Farup, foruden af sin Præstegaard, var begyndt inden Stiftamtmanden kom i Embedet, og han havde hidtil været uvidende om Sammenhængen. Men da han erfarede, at Gaarden ikke var forsynet med forsvarlig Besætning og Beboere, men at Jorden var udlejet og brugt af andre, samt at Præsten af Gaarden svarede Familie- og Folkeskat ligesom enhver anden Selvejer, saa blev han frataget sin Fritagelse og paalagt Forpligtelse til, sammen med de andre Selvejere i Sognet, at tilsvare Ekstraskatten for de Fattige, der ikke selv kunde betale. Og man fandt det tillige billigst, at han betalte for de Aar, han havde været fritaget. Endelig var Præsten, som havde misligholdt sin Gaard baade i Henseende til Bygning og Besætning,

anmodet om at sørge for at dette kom i Orden. Men for alle Tilfældes Skyld bad nu Stiftamtmanden Rentekammeret om Lov til eventuelt at bringe tvingende Midler i Anvendelse overfor Præsten, hvis denne ikke efterkom det givne Paalæg. Hvilken Til ladelse Stiftamtmanden fik.

Da Pastor Thun igennem Stiftamtet havde modtaget Kammerskrivelse om, hvorledes Myndighederne og Rentekammeret saa paa hans sidste Skrivelse, var det jo hans Tur til at komme igen. Han oplyste, at han de sidste fem Aar af sin Gaard havde betalt Skatterne i to aarlige Terminer, i April og Oktober, uden at Amtsforvalteren i Ribe havde gjort Indvending derimod. Men nu havde Amtsforvalter Christensen i April d. A. (1771) uden forudgaaende Paamindelse af nogen Art, belagt ham med militær Ekskusion, der var attesteret af Amtmanden, hvorefter han for denne Overlast maatte betale 24 Skilling daglig til Amtsstuen, skønt der var syv Dage tilbage af den sædvanlige Termins Udløb. —

Pastor Thun henstillede i den Anledning, at denne vilkaarlige og uberettigede Ekskusion fra Amtsforvalterens Side, maatte blive underkendt af Rentekammeret. Paa Forespørgsel erklærede Amtsforvalteren imidlertid, at den af ham forlangte Ekskusion ikke gjaldt Præstens i April Termin forfaldne Skatter, men for resterende Afgifter. Og han stemplede Præstens Henvendelse til Kammeret som ganske usandfærdig. —

Den tyske Eventyrer, Kong Christian VII's Livlæge, Johan Friederich Struense, var nu kommet til Statsroret som Kabinetminister, og han havde for de danske Sagers Vedkommende ændret den

gamle Rentekammerbenævnelse til: Det danske Kammer.

Det danske Kammer tog fat paa Pastor Thuns anden Selvejergaard i Mejlby, Farup Sogn, og melder: »Ifølge Synsforretning er Gaarden dels nedbrudt og Jorderne udlejet til forskellige, idet Præsten har været de ham givne Paalæg, om at besætte den med Avlsbeboere og Besætning, overhørige«, hvorfor Stiftamtmand Levetzou anmodes om at paamine ham endnu en Gang om at forholde sig med Gaarden, efter de gældende Forordninger, da han ellers vilde blive tiltalt.

Denne afsluttende Trumf fra Statsmagts Side slog ikke Pastor Thun ud af Fugen, hverken med Hensyn til Gaarden i Mejlby eller den i Farup By. Han vidste sig tryk. Sin Klagesag angaaende den lede Ekstraskat, havde han tabt, og maatte bære den »Næse«, han havde faaet tildelt. Men det Klagemaal over Misligholdelse af sine to Ejendoms-gaarde, som Overøvrighed og Statsmagt i Forening havde rettet imod ham under Krav og Trusel om Straf, skulde de komme til at lide et ynkeligt Nederlag paa.

Som Svar paa Truslen om Tiltale henviste han til, at ifølge Forordning af 6/6 1769 skulde alle Landejendomme, der efter denne Dato fandtes misligholdt paa Byggesæt og Jord, sættes i tidssvarende Stand, hvorimod Ejendomme, der inden nævnte Forordningsdato var i forsømt eller ødelagt Stand, ikke berørtes af Forordningen. Og Tingsvidner vilde for hans to Selvejergaardes Vedkommende fortælle, at de i umindelige Tider havde været i den Forfatning paa Bygninger og med Hensyn til Jorden, hvori han havde købt dem og stadig henlaa.

Denne Trumf satte Modparten mat. Det danske Kammer meddelte derefter Stiftamtmand Levetzou den drøvelige Tidende: »Der er da ikke i Henseende til disse Gaarde videre at foretage!«

ES. Jorden til Gaarden i Farup By dreves af Hans Nygaard sammen med hans egen Gaards.

Under Brændevinens Svøbe.

I September 1773 udkom *kgl. Forordning angaaende Ophævelse af Forpagtningerne af Brændevinsbrænderiet og utilladelig Brændevinsbrænden og Kroholds Afskaffelse paa Landet*. Det hedder deri:

»Hverken de tidligere Anordninger, ejheller de siden efter oprettede Forpagtninger, har hæmmet den utilladelige Brændevinsbrænden paa Landet og skadelige Misbrug af overflødig Brændevinsdrik. Tværtimod har den taget mere Overhaand til Sædernes Fordærvelse, de *kgl. Konsumptions-Intrader* til Forringelse, og til Skade for det almene«.

Det bestemmes, at Kromand og Værtshusholdere (paa Landet) som efter Frdng. af 23/11 1757 har stemplede Brændevinskedler, har Lov til at brænde Brændevin til de rejsendes Behov, men ikke mere. Alle andre paa Landet forbydes al Brændevinsbrænden og at have i Huset Destilleerkedler. Disse skal straks efter Forordningens Bekendtgørelse afleveres. Hvor forbudt Brændevinstøj opda- ges, skal det paa Stedet slaas i Stykker, opdaget Brændevin konfiskeres, og desuden bødes saaledes:

Denne Trumf satte Modparten mat. Det danske Kammer meddelte derefter Stiftamtmand Levetzou den drøvelige Tidende: »Der er da ikke i Henseende til disse Gaarde videre at foretage!«

ES. Jorden til Gaarden i Farup By dreves af Hans Nygaard sammen med hans egen Gaards.

Under Brændevinens Svøbe.

I September 1773 udkom *kgl. Forordning angaaende Ophævelse af Forpagtningerne af Brændevinsbrænderiet og utilladelig Brændevinsbrænden og Kroholds Afskaffelse paa Landet*. Det hedder deri:

»Hverken de tidligere Anordninger, ejheller de siden efter oprettede Forpagtninger, har hæmmet den utilladelige Brændevinsbrænden paa Landet og skadelige Misbrug af overflødig Brændevinsdrik. Tværtimod har den taget mere Overhaand til Sædernes Fordærvelse, de *kgl. Konsumptions-Intrader* til Forringelse, og til Skade for det almene«.

Det bestemmes, at Kromand og Værtshusholdere (paa Landet) som efter Frdng. af 23/11 1757 har stemplede Brændevinskedler, har Lov til at brænde Brændevin til de rejsendes Behov, men ikke mere. Alle andre paa Landet forbydes al Brændevinsbrænden og at have i Huset Destilleerkedler. Disse skal straks efter Forordningens Bekendtgørelse afleveres. Hvor forbudt Brændevinstøj opdares, skal det paa Stedet slaas i Stykker, opdaget Brændevin konfiskeres, og desuden bødes saaledes:

Møllere og uberettigede Kromænd 20 Rdl. og Bønder og Husmænd 10 Rdl.

Jordgodsejerne skal tilsvare de Bøder, som deres Bønder og Husmænd idømmes, hvorfor de hver paa sit Gods vil have at inkvirere og tage i Forvaring forbudte Brændevinsredskaber for at aflevere dem paa nærmeste Amtsstue, og Amtsforvalteren skal udbetale 24 Skilling for Pundet deraf.

Alle Bøder og Konfiskationer tilfalder Angiveren ubeskaaren, hvad enten det er private Personer eller Rettens Betjente eller Strandkontrollører. Og det tillades Borgerne i Købstæder ved Magistrat og Byfoged at inkvirere overalt i By og paa Land, hvor de vil, uden at melde sig hos Rettens Betjent i den Jurisdiktion, hvori Inkvisition foretages. Og vedkommende Sognefoged (Bondefoged) skal uden videre stille sig til Raadighed med Vejledning og Forhindring af Almuens Sammenløb. Kommer det til Optøjer, skal nærmeste Garnision afgive Mandskab paa Inkvirentens Anmodning mod at betale hver Underofficer 24 Skilling og hver gemeen 12 Skilling daglig, mod Regres til den eller de, der er under Inkvisition.

Sager angaaende Brændevinsbrænden behandles ved Gæsteretten.

I April 1776 blev Forordningens Bestemmelser skærpet.

I Marts 1773 meddeler Stiftamtmand Levetzou i Ribe til Rentekamrets jyske Stifters Kontor, at Godsejer Teilmann til Endrupholm i Vester Nykirke efter Paakrav har indbetalt Bøder for 24 af hans Bønder under Godset, som i 1769 havde gjort sig skyldige i ulovlig Brændevinsbrænden og ved Dom af 15/12 1772 var idømt Bøder derfor. Deres

Brændevinsredskaber var samtidig blevet konfiskeret til Fordel for Angiveren. Bøden beløb sig til ialt 144 Rdlr. Men endvidere var der konfiskeret Brændevinstøj hos fire Fæstere under Endrupholm, hvor Bøderne ikke var berigtiget. De paagældende, Hans Pedersen i Ovtrup, som siden er død, Marius Hansen i Rodebæk, Faaborg Sogn, og Niels Pedersen og Niels Mortensen i Holsted, der alle var dømt til at skulle aflægge Ed, og som ifølge et afholdt Tingsvidne havde erklæret sig ude af Stand til at betale deres ilagte Bøde af 24 Rdlr., havde Husbonden, Teilmann, nægtet at betale, medens Stiftamtmanden hævder, at han har Pligt dertil. Og Levetzou forespørger nu, om han ikke kan fritages for at foretage videre i Sagen mod de fire Restanter, imod at Rentekammeret lader Kammeradvokaten overtage, hvad der videre skal foretages mod dem.

Kammeradvokaten overtager da Sagen og erklærer, at den døde Restant, Hans Pedersen, har undraget sig videre Forholdsregler, idet han gaar ud fra, at hvis han havde levet, vilde han have friet sig ved Ed. De tre andre skal derimod opfylde den afsagte Dom, og hvis Husbonden vedblivende vægrer sig ved at betale for dem, maa der tages Forkyndelsesdom paa den allerede afsagte Dom, der nu er over et Aar gammel. I fornødent Fald maa der gøres Eksekution.

Samtidig med at Stiftamtmanden indberettede Sagen, skrev Brændevinsforpagter Chr. Thomsen i Sækbæk (?) pr. Varde, at han den 10. Juli 1769 indsendte en Angivelse af, at 28 Bønder under Endrupholm Gods havde afleveret deres Brændevinstøj for atter ved Lejlighed at kunne tage dem i Brug. Ved Tingsvidnet af December 1772 blev det bevist,

at de havde været i Besiddelse af Brændevinsredskaber, hvorfor de idømtes hver en Mulkt af 6 Rdl. foruden Omkostninger. Af disse Bøder skal Kammeradvokaten være tilkendt Fjerdedelen og den kgl. Kasse Resten. Men da Brændevinsforordningen tillader, at ogsaa Angiveren skal have Part i de forbrudte Bøder, anmelder han herved sit Krav og anmoder om, at Godsejer Teilmann maatte blive beordret til at udbetale ham sin Andel som Angiver.

Kammeradvokaten bliver derefter anmodet om, at Angiveren faar, hvad der tilkommer ham. Dette overhører han imidlertid, og i Stedet erklærer han, at Teilmann har ansøgt om at fritages for at betale Bøden for de tre uformuende Bønder, og dette kan ske, hvis han fremlægger et Tingsvidne for, at de paagældende virkelig er ude af Stand til at betale. Teilmann fremskaffer dette Bevis og paastaar sig fritaget i Henhold til Frdng. af 30/4 1734, der udtaler, at de skyldige i Mangel af Betaling af Husbonden skal befordres til Afsoning ved Fæstningsarbejde i 2 til 4 Uger, efter Omstændighederne. Det fremskaffede Tingsvidne er sendt til Stiftamtmanden, for at han kan bestemme, i hvor lang Tid de tre domfældte Bønder skal udstaa Fæstningsarrest. Desværre har han i Stedet for Svar derpaa maattet lide den Tort af Rentekammeret at se sig tildømt at betale Bøderne for dem. Dette kan han ikke finde sig i, og anmoder derfor Kammeret om at beordre Amtsforvalteren i Ribe til at lade ham være ukrævet og tillige, at Kammeret meddeler ham selv, paa hvilken Maade Bønderne skal afsone deres Straf med Kroppen, saa skal han uopholdelig udføre den Besked, han faar. »Det er jo ikke mig, Teilmann,

der skal straffes, men mine tre Bønder,« erklærer han.

Kammeret afgjorde da, at Markus Hansen skulde arbejde 14 Dage og de to andre hver 36 Dage i Københavns Kastelsfæstning.

De domfældte ansøgte derefter i November 1774 om, at de enten maatte afsone Straffen paa Vand og Brød i Skadst-Gørding-Malt Herreders Tinghus eller, hvis dette ikke kunde tillades, arbejde Dommen af i Fredericias Fæstning, da den lange Rejse til København og Fraværelsen fra deres Hjem saa langt borte vilde forøge deres Elendighed og skade deres Gaardes Drift. En af de dømtes Sønner, Niels Pedersens, andrager om at maatte udstaa Faderens Straf, der er gammel og graa, henimod de 70, og noget skrøbelig, hvilket en vedlagt Attest af Sognepræsten til Brørup-Holsted samt to Bymænd bevidner.

Rentekammeret lader saa undersøge, hvorvidt »Forbryderne« kan modtages i Fredericia Fæstning, hvortil Stiftamtmanden i Skrivelse af 6/1 1775 erklærer, at ifølge Herredsfoged Wartho i de tre hjemlige Herreder kan Niels Pedersen, der vel er en gammel Mand, uden Fare for Liv og Helbred selv udstaa sin Straf, ligesom de to andre. Ingen af dem har Aarsag til at søge sig befriet for at lide deres velfortjente Straf. Og da der ikke i Fredericia Fæstning forrettes Arbejde, hvortil Slaver eller andre anvendes, mener Wartho, i Betragtning af den Omgang de tre Mænd har udvist ved under Sagen at anvende mangfoldige Finesser, som de havde udpønsket, ikke, at der er Grund til at lade dem slippe for de idømte Straffe i Københavns Fæstning.

Saa lod Teilmann dem køre til Snoghøj, hvorfra en Fæрге satte dem over det lille Bælt paa deres Rejse til København.

Anth. Fuglsang.

Kalkmalerier i Lunde Kirke.

I 1945 skulde Pudslaget paa Lunde Kirkes Nordvæg repareres. Da en Haandværker var i Gang med Arbejdet, styrtede store Flager af det flere Steder løst siddende, indtil tommetykke Pudslag ned. Laget indeholdt temmelig meget groft Sand. Det blev nu nødvendigt at ompudse Kirkens hele Nordside.

Da Pudslaget var borte, kom Kirkevæggens oprindelige Hvidtelag til Syne. Det havde en noget gullig (lysegul) Farve paa et ganske tyndt omtrent rent Kalklag, der hvilede direkte paa Kvaderstenene. Dette Lag var grundigt gennemhullet, idet Mureren, der i sin Tid paaførte det grove Pudslag, med Pennen af sin Hammer har slaaet en Mængde Huller i det oprindelige Lag ind til Kvaderne for at faa Pudselaget til at binde bedre.

Paa den lysegule Flade viste der sig yderst svage Spor af Kalkmalerier. Omtrent midt paa Nordsiden, 2,3 m over Gulvet viste der sig en vandret, grøn Linje ca. 2 cm bred, 56 cm lang. Lidt øst for denne og 20 cm længere nede paa Muren begyndte en tilsvarende grøn, men lodret staaende Linje, 50 cm høj. 3 m øst for denne Linje skimtedes en svag rødlig Plet 1,65 m over Gulvet, 50 cm lang og 40 cm høj med enkelte sorte Streger. Længere mod Vest i

Saa lod Teilmann dem køre til Snoghøj, hvorfra en Fæрге satte dem over det lille Bælt paa deres Rejse til København.

Anth. Fuglsang.

Kalkmalerier i Lunde Kirke.

I 1945 skulde Pudslaget paa Lunde Kirkes Nordvæg repareres. Da en Haandværker var i Gang med Arbejdet, styrtede store Flager af det flere Steder løst siddende, indtil tommetykke Pudslag ned. Laget indeholdt temmelig meget groft Sand. Det blev nu nødvendigt at ompudse Kirkens hele Nordside.

Da Pudslaget var borte, kom Kirkevæggens oprindelige Hvidtelag til Syne. Det havde en noget gullig (lysegul) Farve paa et ganske tyndt omtrent rent Kalklag, der hvilede direkte paa Kvaderstenene. Dette Lag var grundigt gennemhullet, idet Mureren, der i sin Tid paaførte det grove Pudslag, med Pennen af sin Hammer har slaaet en Mængde Huller i det oprindelige Lag ind til Kvaderne for at faa Puds laget til at binde bedre.

Paa den lysegule Flade viste der sig yderst svage Spor af Kalkmalerier. Omtrent midt paa Nordsiden, 2,3 m over Gulvet viste der sig en vandret, grøn Linje ca. 2 cm bred, 56 cm lang. Lidt øst for denne og 20 cm længere nede paa Muren begyndte en tilsvarende grøn, men lodret staaende Linje, 50 cm høj. 3 m øst for denne Linje skimtedes en svag rødlig Plet 1,65 m over Gulvet, 50 cm lang og 40 cm høj med enkelte sorte Streger. Længere mod Vest i

1,50 m's Højde over Gulvet skimtedes hist og her enkelte sorte Pletter, antagelig Rester af en vandret Linje. Øverst oppe 30 cm under Loftsbjælkernes Underkant var der Rester af en Bort. To Steder med 3 m's Afstand kunde man tydeligt se 3 Sæt Ringe. Inderst er der en ret tydelig 3 cm bred gul Cirkel og koncentrisk uden om denne en tyndere og mere utydelig mørk Ring, der berørte den tilsvarende udvendige Ring i næste Sæt. Maales til Midten af Stregtykkelserne, er den indre Rings Diameter 14 cm, den ydres 21 cm. En saadan Bort er romansk, og Kalkmalerierne kan da dateres til den romanske Tid.

Foran Kirkens Nordvæg staar der endnu en gotisk Krucifiksgruppe. Da Jomfru Mariafiguren bærer de brednæsedede Sko, der først blev almindelige her efter 1500, vil det sige, at denne Gruppe tidligst kan være opsat i Middelalderens Slutningstid.

Da Pudslaget fjernedes bag Gruppen, saa man, at den stod ud for den eftermurede oprindelige Kvindedør. Eftermuringen var paa den indvendige Side ikke foretaget med Kvadre, men med almindelige Marksten. Endvidere viste det sig, at Krucifiksgruppen før Pudslaget paaførtes havde staaet mod en sorteblaa Baggrund. Denne Farve viste sig nemlig tydelig i en Bredde af 1,40 m og i en Højde af 2,16 m over det murede Sidealterbord, hvorpaa Gruppen var anbragt. Farven var forøvrigt ikke paaført bag selve Figurerne, hvorfor der i den mørke Flade viste sig de gulhvide Silhuetter af de to Helgenfigurer og den nederste Del af det store Kors, hvis øverste Del naar op mod Loftet, og som har raget oven over den mørkeblaa Baggrund.

Da Sidealteret skulde rejses, har man sikkert

valgt dette Sted ud for den gamle Kvindedør, fordi her ikke var Kalkmalerier, som Figurerne kunde skjule. Om der har været nogle bag Korsets øverste Del kan ikke ses.

Sporene af Kalkmalerierne var saa svage, at man ikke kunde se, hvad de forestillede, og der kunde ikke være Tale om nogen Opmaling. De svage Rester blev derfor tildækkede med det nye Pudslag. Resterne kunde blot sige saa meget, at her var nok et Eksempel paa, at en romansk Landsbykirke gennem Middelalderen og antagelig et langt Stykke ind i luthersk Tid har staaet prydet med romanske Kalkmalerier.

H. K. Kristensen.

Sognepræst M. H. Nielsen.

Pastor Mads Henrik Nielsen er født 1867 i Plougstrup, Jernved Sogn ved Ribe. Hans Forældre var Gaardejer Niels Nielsen og Hustru Abelone, født Pedersen. Faderen stammer fra Gredsted, Moderen fra Villebøl. Hun var Enke efter Anders Clausen, Plougstrup Søndergaard. Pastor Nielsen talte ofte om sine Forældre, mest om sin Mor. Hun har da sikkert ogsaa haft stor Indflydelse paa ham gennem Barne- og Ungdomsaarene.

Da Pastor Nielsen blev Kandidat, fik han Ansættelse som Lærer ved »Efterslægtsselskabets Skole« i København, hvor han virkede i 7 Aar. Allerede her røber han sit milde Sind og sine varme Følelser for de kuede og smaa i Samfundet. En Dag træffer han i Klassen en grædende Dreng, der beklager sig over, at de andre Drengene havde raabt »Jødesmaus« efter

ham, fordi han var af jødisk Herkomst. Pastor Nielsen tog ogsaa denne Sag paa sin gode, kærlige Maade, saa Drengen blev trøstet og kom til at tro paa, at han i Guds og alle rettænkende Menneskers Øjne var lige saa god en Dreng som alle de andre. Som Lærer her begyndte Nielsen sine sønderjydske historiske Studier. Frugten heraf blev en Afhandling om »Halligerne«, nogle Øer ved Slesvigs Vestkyst.

I 1902 blev Nielsen kaldet til Sognepræst for Kvong og Lyne Menigheder. Kvong ligger i Ribe, Lyne i Ringkøbing Amt.

Det var for Pastor Nielsen en meget alvorlig Sag at gaa ind til Præstegerningen. Det mærkedes stærkt, at han havde truffet sit Valg, der gik ud paa at faa en Plads i »den store Konges Gaard« som Tjener. Han vilde gerne tjene alle, han kom i Berøring med. Han forstod, at det er en Lykke »i Vorherres Navn at leve sit Liv til andres Gavn«.

Pastor Nielsen sagde engang i en Samtale, uden at angive nogen Kilde, hvad han ellers altid gjorde: »En Prædiken skal være kort og mærkelig, en Bøn skal være kort og hjertelig.« Hans Prædikener var altid korte, let forstaaelige, inderlige og godt gennemarbejdede. Naar han valgte Eksempler, var de ofte taget fra Dagliglivet, en Oplevelse, en Samtale eller et Ord, som en god Ven havde sagt netop i Anledning af Dagens Tekst. Han talte altid uden Manuskrift, men havde det i Lommen. En Søndag gik det dog galt. Han tog da i alles Paasyn, stilfærdigt og roligt, den skrevne Tale frem og sagde saa: »Nu har jeg det igen.« Menigheden fandt det saa naturligt og ligetil.

Hans Røst var klar og tydelig, men mild og hjer-

telig. En Dag talte en Præst af »Indre Mission« i Kvang Kirke. Hans Tale var noget »skrap«. Bagefter stod Pastor Nielsen paa Kirkegulvet og valgte som Tekst Grundtvigs Salmelinier: »Tunger af Ild og dog Prædiken mild giv dem, du salver og sender!... Ved Evangeliets milde Røst Miskundhed vaagne i hvert et Bryst!« Det var milde og inderlige Ord, han her fremførte. Det greb Menigheden dybt. En Kone sagde i den Anledning: »Det var, som stod der en Engel midt iblandt os.«

I hele sin Tid i Kvang og Lyne var Pastor Nielsen Formand i Skolekommissionen. Hvorledes han røgtede dette Hverv udtrykkes bedst ved at sige, at han blev Ven med alle Lærerkræfterne i Sognet, og Eksamensdagen blev en Festdag for alle Børnene. Ved Afslutningen af en Eksamen i en Førsteklasse, da alle de smaa med klare Stemmer sang: »Jeg ved en dejlig Have«, og hvor sidste Vers slutter: »Gud Fader i det høje luk mig i Haven ind!« vendte Pastor Nielsen sig med fugtige Øjne til sin Sidemand og sagde: »Det var en smuk Afslutning,« og til Børnene sagde han: »Kan I saa komme herhen og faa en Bolsje, og saa skal I rigtig have Tak for i Dag.«

Til Embedet hørte Avling, der var udforpagtet; men da Forpagtningstiden udløb Aaret efter, overtog Pastor Nielsen selv Driften af Præstegaardens Jord og fortsatte hermed som en dygtig Landmand gennem alle Aarene indtil 1921, da han blev forflyttet til Skrydstrup i Sønderjylland, hvor han var Sognepræst indtil 1938, da han søgte Afsked og tog Bolig i Aabenraa for, som han sagde, at være i Nærheden af Landsarkivet.

Det gik let for Pastor Nielsen med Folkeholdet. Som Regel var hans Karl baade dygtig og tro. Var

der noget, Præsten vilde have ændret eller indført i den daglige Drift, raadførte han sig naturligvis med Karlen, men saaledes, at Karlen næsten maatte tro, at Paafundet var hans eget. Det daglige Arbejde deltog han ikke i.

Som allerede omtalt havde Pastor Nielsen stærk Sans for Historie og var en flittig Samler. Han af lagde ofte Besøg paa Arkiverne og gjorde Studier her. Kvong Kirke og Sogn har han efterladt sig flere værdifulde Ting om. »Fra slesvigsk Fattigvæsens Fortid«, der udkom 1944, var vel nok hans Hovedarbejde. Hans Virksomhed blev i mange Maader hæmmet af Sygdom, som han bekæmpede med stor Energi; men han maatte i mange Aar holde Hjælpere for at faa Præstegerningen passet. Han led af Blodmangel med Træthed og Svimmelhed som Følgesvende. Flere Gange daglig gik han lange Ture i Friluft, og det blev han ved med, saa længe han levede. »Jeg gaar 1 Mil daglig, men om Søndagen 2,« sagde han.

Men allerstørst var Pastor Nielsen som Sjælesørger. De gamle og syge blev han Venner med og fik deres Fortrolighed, den rette Vej til Hjertedøren. Naar han var ude paa sine Sygebesøg, hændte det, at Svimmelheden kom over ham, og han maatte ty ned i Vejgrøften og ligge udstrakt en lille Tid, inden han kunde gaa videre; men frem kom han. Den forunderlige Fortrolighed, han vandt, havde ogsaa sine pudsige Sider. En gammel Enkemand betroede ham en Dag, at nu havde han taget Bestemmelse om, at de unge skulde have Ejendommen; men den østre Stue vilde han selv beholde, »for man skal da have et Sted at gaa hen, nær en bliver for tvære.« En Kone, der havde Hoste, gav han Bolsjer, en an-

den fik et Æble. Selv nød han intet paa sine Sygebesøg. Dog kunde det hælde, naar han følte Trang dertil, at han gik ind i et Hjem og bad om et Stykke Mad. Pastor Nielsen var en kær Gæst i næsten alle Hjem. Gamle og de, der af Sygdom var lænkede til Sengen eller Lænestolen, ventede paa ham, og han havde altid et godt Ord til dem. Dødssyge kunde han trøste og styrke, saa de fik Mod til at gaa det sidste Stykke Vej hen mod den »hommelighedsfulde Port«.

I Skrydstrup fortsatte han paa samme Maade. Under Besættelsen blev mange af Beboerne her jaget fra Hus og Hjem, da Tyskerne vilde have Flyveplads paa deres Jorder. Disse »Flygtninge« blev spredt rundt i Sognene nærmere eller fjernere fra deres gamle Hjem. Ogsaa her viser Pastor Nielsen, at han var deres oprigtige Ven. Han rejser rundt og besøger dem Gang paa Gang. Denne rolige, ligevægtige Mand lod sig ikke skræmme af Stemninger, »strid Vind« eller anderledes tænkende. Han var trofast i Venskab, ogsaa naar det blev sat paa Prøve. Et givet Ord sveg han aldrig, heller ikke naar det kostede noget at holde det. Det skete dog, at han blev vred. Da var han ikke nem at bides med. Saaledes hændte det, at en Mand, han havde overøst med Velgerninger paa mange Maader, og som han troede paa, bedrog og narrede ham. Da blev han meget vred. Han fik da Besøg af en god Ven, der citerede Kingo for ham: »Store Helgen ogsaa haver Adams Kød og Klæder paa.« Det hjalp med det samme, og han fortsatte selv efter samme Forfatter: »Deres høje Himmeligaver de i Lerkar bære maa.«

Naboer og andre, der kendte ham i Dagliglivet,

satte ham meget højt og forstod, at han var en af dem, der altid gaar, »som de gik Kongebud«.

Havde han faaet et saakaldt »Mellemværende« med nogen, gjorde han straks Begyndelsen til at faa Sagen jævnet. Han har aabenbart følt som Luther, der siger: »Min Sjæl er altfor glad og stor til for Alvor at være noget Menneskes Fjende.«

Pastor Nielsen kunde paa sin stille Maade være fuld af Skæmt og le saa hjerteligt, naar det komiske stak frem. Saaledes morede han sig stille, men grundigt en Dag, da han modtog en Ligsynsattest, hvorpaa var anført som Dødsarsag: — Rørelse.

Af offentlige Tillidsposter havde han flere. Han var saaledes i en Aarrække Medlem af Bestyrelsen for »Vestjydske Skolemøde i Varde«, ligesom han i 13 Aar var Formand for Foreningen »Varde Højskolehjem«.

Pastor Nielsen var en af dem, hvis

»Liv har skjulte Kilder,
dybe Væld, som ingen ser.
De er hjemme i den Stilhed,
hvori kun det største sker.«

Æret være hans Minde!

H. Grønæk.

Historisk Samfund for Ribe Amt staar i stor Taknemlighedsgæld til Pastor M. H. Nielsen. Gennem mange Aar var han Medlem af Samfundets Bestyrelse, idet han overtog Højskoleforstander Ludvig Schrøders Plads efter dennes Død 1908, en Stilling, han varetog, til han i 1921 forlod Amtet og rejste til Skrydstrup.

Født paa den Gaard i Plovstrup, hvortil Sagnet knytter Sortepløvs Navn, og tæt ved Kongeaen,

der et Par Aar før hans Fødsel blev Danmarks Sydgrænse, fik han fra Ungdommen en levende Interesse for Historien og det røvede Land, og de Interesser blev han tro til Døden.

Desuden var han, som det fremgaar af H. Grøn-bæks foranstaaende Nekrolog, »ret en Hjertekristen«, og han blev da ogsaa »et Redskab i Guds Haand«.

Nielsen blev teologisk Kandidat 1893, men studerede tillige en Tid Historie og var 1894—99 Historielærer paa Efterslægtsselskabets Skole. Der har sikkert været Brydninger i hans Sind, da Valget skulde træffes mellem Præstegerningen og Historikerens. Han valgte Præstens — til stor Velsignelse for mange, — men opgav ikke Historien.

Allerede i Københavnertiden kom hans første Arbejder: »Godske Rantzov og Selvejerne i Løg Herred« i 1895 og »Grandevilkaar i Vestslesvig« i 1897, begge i »Sønderjydske Aarbøger«. Rolig og nøgtern var hans Vurdering, dygtige og grundige var hans Arbejder, saa Kultusministeriet og Hjelmstjerne-Rosencrone understøttede ham til at fortsætte. Den Tid, han kunde faa tilovers, gik med Studier, dels i Statsarkivet i Slesvig, dels i Godsarkiverne paa Schackenborg og Trøjborg og i Rigsarkivet og Viborg Landsarkiv. 1900 og 1901 kom det store Arbejde om Stormfloden 1634 (Sønderjydske Aarbøger) og 1902 »Et alsisk Karlelav« (smst.).

Men sidstnævnte Aar blev han Sognepræst i Kvong og Lyne. Arbejdet i de to vidtstrakte Sogne, hans svagelige Helbred og Ledelsen af forskellige Foreninger og Organisationer hindrede ham nu i at skrive saa meget; flere værdifulde Ting fik han dog færdige i Kvongtiden. 1904—05 kom »Livegenskabet

i Slesvig-Holsten« (Nordslesvigsk Søndagsblad) og 1909 den for os særlig værdifulde Afhandling: »Vestjyske Skoleforhold i 18. Aarhundrede« i »Fra Ribe Amt«.

1921 flyttede han til det Sønderjylland, som han kendte som faa, og som han havde viet saa mange Tanker og Kræfter. Den Forkynder - og Sjælesørggering, han øvede i Skrydstrup, er af hans Eftermand, Historikeren Hejselbjerg-Poulsen blevet kaldt »et Stykke Genforeningshistorie uden Side-stykke i Nordslesvig«. Her i det mindre Pastorat fik han atter Tid til at beskæftige sig mere med Historien. Allerede 1922 kom »De kongerigske Enklaver« i »Fra Ribe Amt« og 1928—29 »Fra den gamle Kniplestue« (Sdj. Maanedsskrift) og 1930—31 »Lidt om Svinehold og Svinehandel i gammel Tid« (smst.).

Vi ser, at indenfor hans Virksomhed som Historiker har en Hovedlinie samlet sig om sønderjydske Forhold. Jævnside med denne har der imidlertid løbet en anden, nemlig hans Interesse for de fattige og deres Forhold. Begge gav sig Udslag lige tidligt, idet han i »Aar bog for dansk Kulturhistorie 1895« skrev om »Fattigplejen i Danmark før Reformationen« og 2 Aar senere en Fortsættelse: »Fattige i Danmark 1536—1708«. — Linien tages op igen. Den har ikke været opgivet. 1933 kom »Fattig-, Skole- og Kirkevæsen i Graasten 1699—1769« (Sønderjydske Aarbøger) og 1934 »Fattiggaarde i Ribe Amt« (Fra Ribe Amt).

1934 tog han sin Afsked og flyttede til Aabenraa, hvor det sønderjydske Arkiv er, og skrev her den fortrinlige Bog: »Fra slesvigsk Fattigvæsens Fortid«. Man kan ikke andet end beundre den gamle Præsts Energi. Til de andre Skrøbeligheder var der

nemlig kommet dette, at hans Syn svækkedes. Men han, der gennem sit lange Liv havde skænket syge og lidende saa megen Trøst og Hjælp, fik selv Hjælp, idet hans trofaste Ven N. A. Jensen, i sin Tid Præst i Jernved, senere i Møgeltønder og selv Historiker, *daglig* læste højt for ham.

Det er ogsaa Pastor N. A. Jensen, der i nogle Mindeord gør opmærksom paa, at det er betegnende for Pastor Nielsen, at han har skrevet om de forurettede (Sønderjyderne), de fattige og de af Ulykke hjem søgte (ved Stormfloden). — Saaledes vidner da Pastor Nielsens Valg af Hovedemner om hans eget varme, inderligt deltagende Hjerte.

Fra Historisk Samfund skal der i Ærbødighed lyde: Ære være M. H. Nielsens Minde!

H. K. Kristensen.

Kristian la Cour Pedersen.

Den 20. Juli 1948 døde Forstander Kristian la Cour Pedersen, Skibelund Efterskole. Gennem længere Tid havde han været syg af en alvorlig Sukkersyge, der endogsaa havde svækket hans Syn saa stærkt, at han var næsten blind. Han var dog stadig levende interesseret i Tidens Spørgsmaal, saa man forstaar, hvor tungt det maatte være for en Mand i hans Stilling ikke at kunne læse og skrive. For et Aars Tid siden maatte han trække sig tilbage fra Efterskolen, men han havde den Glæde, at en Datter og en Svigersøn overtog Stillingen for at føre Arven videre.

Skibelund Efterskole er grundlagt af Kr. la Cour Pedersens Forældre, de kendte Skolefolk Knud Pedersen og Hustru Georgia la Cour. Skolen hørte til den Række Skoler, der efter 1864 rejste sig langs Kongeaagrænsen for at være en Hjælp for den sønderjydske Ungdom. Den begyndte 1874 som en fri Børneskole, hvortil en Del Børn fra Sønderjylland søgte. Men da de preussiske Myndigheder fra 1884 forhindrede dette, omdannede Knud Pedersen Sko-

len til en Efterskole, og i Aarenes Løb har flere Tusinde sønderjydske Unge besøgt denne Skole.

Skolens Historie er saaledes paa det nøjeste knyttet til Sønderjyllands Historie efter 1864.

Kr. la Cour Pedersen er født 5. Febr. 1880 og blev dybt grebet af den nationale Kamp, som hans Hjem stod midt i. Da hans Forældre maatte opgive Arbejdet paa Grund af Alder, overtog han og Søsteren Marie Skolen i 1907. I 1917 blev han gift med Asta Brummer, der overlever ham.

Det er en naturnødvendig Ting, at Lederen af en saadan Grænseskole maa være historisk indstillet. Og det var la Cour Pedersen i høj Grad. Han havde et intimt Kendskab til Landet sønden Aa, kendte et næsten utroligt Antal Personer dernede og deres Slægtsforhold og var hjemmevant i Landsdelens Historie, ligesom han i det hele taget interesserede sig for Historie. Det er da ikke underligt, at han blev indvalgt i Bestyrelsen for Historisk Samfund, og at han faa Aar efter, i 1938, traadte ind i Redaktionsudvalget. Her har han udført et godt og samvittighedsfuldt Arbejde, og han var en prægtig Arbejdsfælle. Endogsaa Aarbogen i Aar har han været med til at redigere. I den sidste Tid, da hans Syn svigtede, har hans Hustru og Datter dog hjulpet ham med Gennemlæsningen af Manuskripterne.

Selv har han forfattet nogle historiske Arbejder. Til »Fra Ribe Amt« har han saaledes skrevet i 1942 »Efterskrift« (Smaatræk om Postvæsenet i Vejen) og i 1943 Mindeord om Dr. Marius Kristensen. Mest kendt er hans store og fortrinlige Bog: »Morten Eskesens Saga«, der kom i 1926, samt hans »Minder om Georgias og Knud Pedersens Skolehjem i Skibelund« (Minder fra Folkehøjskolen. Ny Samling).

Endvidere maa nævnes »Skodborghus. Historiske Efterretninger samlet af Kr. la Cour Pedersen« (1942) og en Række smaa Afhandlinger med Emner fra Sagatiden i »Sønderjydske Maanedsskrift« 1930: »Ollemersdiget og Ribe Oldemor« (Majhæftet), »Margreteborge og Mariegaard« (September) samt »Grjotgaard og Graagaasen« (December).

Historisk Samfund skylder la Cour Pedersen Tak for hans trofaste Arbejde med Aarbogen og for hele hans Virke til Gavn for Samfundet. Hans jævne, bramfri Væsen og hans stilfærdige Venlighed vil ogsaa blive mindet med Tak af de øvrige Medlemmer inden for Samfundets Bestyrelse. Ved hans Begravelse den 24. Juli tolkede Formanden, Forfatteren Salomon Frifelt, Samfundets Tak til den afdøde.

Æret være Kristian la Cour Pedersens Minde!

H. K. Kristensen.

Litteratur om Ribe Amt.

Litteraturen om vort Amt er det sidste Par Aar især præget af Jubilæumsskrifter.

25. Maj i Aar fejredes Ribe Bispesædes 1000-aarige Bestaaen ved en overmaade smuk Fest i Ribe. I den Anledning udsendtes et Festskrift: »*Ribe Bispesæde 948—1948*« under Redaktion af Biskop, Dr. phil. C. I. Scharling, Stiftsprovst, Dr. theol. Villiam Grønbæk, Provst Poul Schülein, fhv. Seminarieførstander, cand. theol. Helge Hår, Førstelærer H. K. Kristensen og Stiftsfuldmægtig, cand. jur. A. Riishøj. Biskop Scharling har skrevet en klar og fortrinlig Oversigt »*Ribe Stift gennem tusind Aar*«, dvæler i Indledningen ved den skelsættende Begivenhed, Oprettelsen af de tre første Bispesæder var, og viser iøvrigt det Særpræg vort Stift ved sin »Beliggenhed, Folkelynne, visse betydelige Personligheder og religiøse Bevægelser« har faaet, og som bl. a. er medvirkende til, »at Ribe Stift for store Deles Vedkommende hører til de kristeligt set mest frugtbare Egne i vort Land«. Helge Hår har skrevet en særdeles kyndig Afhandling om »*Ribe Bispestol i Middelalderen*«. Han understreger Tidspunktet for det danske Episkopats Oprettelse og gennemgaar hele den middelalderlige Bisperække. Dr. Niels Møller har skrevet en levende og inciterende Gennemgang af »*Salmesang fra Ribe Stift*«, der især samler sig om de tre Hovedepoker: Ribe ved Midten af det 16. Aarhundrede som de officielle danske Kirkesalmebøgers Fødeby (H. Tavsens og H. Thomisens), Ribe, som den pietistiske Salmesangs Udgangspunkt (Brorson) og Harboøre som Samlingspunktet for Missionsvækkelsens Sange. Doktoren nævner ikke Salmedigteren, Præsten J.

Schjørring, hvis Salmer »Kærlighed fra Gud« og »Herrens Venner ingensinde«, der — selv om de ikke hører til de betydelige — dog er blevet hele det danske Kirkefolks Eje; den sidste af disse Salmer er skrevet 1866, da Schjørring var Præst i Hodde - Tistrup. Museumsinsp. Viktor Hermansen behandler yderst interessant og indgaaende »Ribe Domkapitel«, viser, hvordan Kapitlet ligefrem forelagde Biskopperne en Haandfæstning, og hvordan Biskopperne i Reglen betalte klækkeligt for Valget. Ogsaa Kapitlets Skæbne efter Reformationen skildres som en stedse videregaaende Sabotering af Institutionen, indtil kun Tamperretten var tilbage. Højskoleforstander Hans Lund giver en overmaade velskrevet Skildring af den kendte Rektor og Biskop *Peder Jensen Hegelund*, en af Landets betydeligste Skolemænd, der fornyede Skolelivet, forfattede og opførte Skolekomedier, skrev teologiske Værker og enkelte Salmer. Dr. Jens Holdt skriver indgaaende om »*Hernnhutismen i Ribe Stift*« og skildrer omhyggeligt dens Udbredelse. Museumsdirektør Otto Andrup har indgaaende studeret *Bispebillederne i Ribe Domkirke* og viser, hvordan flere af de Navne, Billederne blev forsynede med i forrige Aarh., er forkerte. Andrup støtter sig til deres Kostume og til Sammenligning med Billeder andet Steds og kommer til det Resultat, at man i Kredsen om Domkirken i Slutningen af 17. Aarh. har søgt at skabe en Bisperække, og dertil ladet udføre en Serie Billeder, enten som Kopier efter autentiske Portrætter eller ved let Omarbejdelse af Portrætter fra samme Tid som dem, der skulde fremstilles. Sikre og samtidige Originalportrætter findes tilsyneladende først efter 1700. Fhv. Højskoleforstander F. Elle Jensen behandler »*Ribe Stifts Grænser gennem Tiderne*«. Dr. Jørgen Larsen giver i »*Bisperækken i Ribe Stift*« en Række korte Biografier af samtlige Biskopper. H. K. Kristensen slutter Værket med en Bibliografi: »*Litteratur om Ribe Stift*«. Med sine over 900 Henvisninger vil den kunne være nyttig for den, der søger Oplysninger om Biskopper, Præster, Kirker eller kirkelige Forhold i Stiftet.

Til Ribe Katedralskoles 800 Aars Jubilæum i 1945 blev det overdraget Arkivar, Dr. Bjørn Kornerup at udarbejde en Bog om Skolens Historie. Kornerup har nu udsendt »*Ribe Katedralskoles Historie I*«, der omhandler Tiden

1145—1660, et fornemt og digert Værk. For de to første Afsnits Vedkommende, og ogsaa for senere Partier, er det — paa Grund af Kildernes Fattigdom — dog mere det højere Skolevæsen i Almindelighed, der behandles, end specielt Ribe Skoles. Den maa dog tænkes at have haft tilsvarende Forhold. En saadan Fremstilling vil nødvendigvis give Værket en temmelig stor Bredde. Her møder vi Rektorer, Skolemestre og Lektorer, saavel som Disciple og dimitterede. Ogsaa Læremidlerne behandles. Et grundigt og værdifuldt Arbejde.

Salomon Frifelt: »*Vestjylland og Varde Bank*« er et Festskrift i 75 Aaret. Frifelt skildrer Bankens Historie fra dens første ringe Begyndelse i et lille Værelse i Købmand Søren Thomsens Ejendom, og til den nuværende Storvirksomhed. For den første Tids Vedkommende har Forfatteren haft megen Nytte af et Manuskript af Sagfører A. Harck. Man læser om Fremgangen, og det spændende Kapitel om Søren Thomsens Besvigelser og det stolte Afsnit om Genrejsningen, da J. W. Palludans Ord: »Banken skal holdes, det koste hvad det vil!« realiseredes. Videre fortælles om nye Virkefelter som Forbindelsen med Andelsmejerierne og Fiskerne, om den nye Havn i Esbjerg og Filialen der, og senere den store Afdeling der, saavel som alle de andre Filialer og Kontorer. Ligeledes har Frifelt formaaet at gøre de Mænd underligt levende, som har staaet og staar bag Bankens store Udvikling. Hertil kommer Statistik, Personlister, Oversigter og en Rigdom af fine Billeder. Desuden er Værket isprængt en Mængde Træk af Egnens Historie og Folklore, der berettiger Bogen til at bære den Titel den har. En Digters og Historikers fortrinlige Værk!

Poul Nørlund og Egmont Lind: »*Danmarks romanske Kalkmalerier*« er en herlig Bog om en Side af Valdemarstidens Kunst fra den Periode, da vort Land baade politisk og kulturelt havde en Førerstilling i Nordeuropa. Her omtales Malerierne i Ribe Domkirke, Aal, Skanderup, Vilslev og Farup.

»*Ribe Stifts Aarvog 1947 og 1948*« indledes med et »*Brev fra Ribe Bispegaard*« af Biskop Scharling, der heri vender sig mod Professor Lindhardt, som har hævdet, at Opretelsen af de jyske Bispesæder ikke havde kirkelig, men

kun politisk Betydning. Heroverfor fremholder Biskoppen det Faktum, at med den første Ribebisp, Leofdag, indledtes den sammenhængende Række Ribebisper, som er fortsat til denne Dag. Videre finder Biskoppen, »at Lystidene i vort Folks Historie, hvor Kraften vaagnede i Folket, og Aandslivet blomstrede, faldt sammen med de Tider, hvor Folkets Hjerte aabnede sig for Kristendommen, hvor Kirke og Folk stod tæt sammen«. Provst Johs. Vibe Petersen fortæller Erindringer fra *Grindsted og Grene*, og Stiftsfuldmægtig A. Riishøj skriver om »*Stiftet, set fra Kontorstolen*«, en interessant og morsom Skildring af Stiftsøvrigheden og Bispekontoret og dets Arbejde. Pastor B. Lundsgaard redegør for *Personskifte inden for Præstestanden i Stiftet*.

Marius Jager Andersen, Hedelund pr. Vrøgum, har udgivet en omfangsrig Slægtsbog: »*Anders Hansen og gamle Niels Andersen fra Janderup*«. Anders Hansen havde 10 Børn, blandt disse Niels Andersen, der havde 7; det er Efterkommerne af 3 af disse, Bogen omhandler. Det er Folk, der især har haft hjemme i den vestligste Del af vort Amt. De fleste har været knyttet til Landbruget, en Del har dog — som det passer sig for Vestboerne — pløjet Søen, baade som Fiskere, Matroser og Førere af stolte Dampere, og mange af Egnens kendte Mænd vil være at finde i denne Slægt. Interessant er dens Forbindelse med Holland i ældre Tid og Overleveringen herom. Det er et stort Arbejde, Marius Jager Andersen har udført, og den store Tilslutning til Slægtsfesterne viser, i hvor høj Grad det paaskønnes. Bogen faas hos Forfatteren.

Salomon Frifelt og Tobiassen Kragelund har fortsat Rækken af Smaa-bøger om jysk Almuekultur og Bondesind. Som ung var Frifelt Journalist og opsøgte Egnens dengang endnu levende Veteraner fra vore slesvigske Krige. Det er paa Grundlag af Optegnelser den Gang, han har bygget sine Skildringer i »*Sognets Veteraner*« om den sidste af Schleppegrells Jægere, J. Jacobsen fra Hejbøl, af en af Mændene fra Sankelmark, Jacob Madsen fra Uhe, Manden fra Dybbøl og Sedan Sønderjyden Andreas Hansen og den gamle Dragon Johannes Nielsen i Skjedsbøl — en Række mesterligt levende Billeder. Tobiassen Kragelund behandler atter gammelt Landsbyhaandværk, denne Gang hos

Skomageren og Træskomageren. Og i de to Forfatters næste Bog: »Højt paa Straa« fortsætter han med at skildre Tækning og Tækkemænd, Skorstene og Skorstensfejning. Frifelt fortæller en Tækkemands Skæbne. — I »Sprog og Kultur« har Tobiassen Kragelund skrevet om »Hjerting som Handels- og Fiskeplads i gamle Dage«. Her har han indsamlet Oplysninger hos en Række gamle Fiskere om Fiskeriet, som det dreves ved Vestkystens Fiskerlejer i gamle Dage, om de gamle Fiskeredskaber, om Ormegravning og Esning og den nye Ormeeksport. Det er et værdifuldt Bidrag til Fiskeriets Historie, Tobiassen her har givet. — I 1947 fremdrog Nationalmuseet i en Grusgrav tilhørende Lille Dollerupgaard ved Lunderskov det rigeste Gravfund, der i mange Aar er fremkommet af Danmarks Jord. I »Nationalmuseets Arbejdsmark 1948« har Mogens Ørsnes Christensen og Olfert Voss skrevet en interessant Artikel herom, ledsaget af glimrende Fotografier. »En Høvdingegrav fra Jernalderen« hedder Afhandlingen med Rette; for en Høvding har det været, efter det Gravudstyr at dømme, hvormed han var gravlagt. — Museumsinspektør Svend Jespersen har i »Nationalmuseets Bøndergaardsundersøgelser« (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1947) givet en Oversigt over disse Undersøgelser, der har omfattet store Dele af vort Amt. Skern Aa, det gamle Sysselskel, danner et tydeligt Skel mellem Gaardenes Byggeskik.

I »Aarbog 1946« fra Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg har Direktør Louis E. Grandjean skrevet »Et Par Søkorlstudier« og tolker her bl. a. Navnet »Ulven« paa Landgrunden ved Hornsrev og hævder, at det rettelig burde være Ulden, idet han paaberaaber sig engelske Sønaveundersøgelser, der har godtgjort, at i Nordsøbækkenet var Wool (The Woolpack = Uldbylten), Wolle, Ulle eller Uld i gamle Dage en gængs Betegnelse for Sanddynerne inde i Land bag Grunden.

Ribe Amts nordre Landboforening fejrede i 1946 100 Aars Jubilæum, og dets Datter — de vestre Landboforeninger — fejrede 50 Aars. I den Anledning udsendte hver Forening et Festskrift. I »100 Aar. Ribe Amts nordre Landboforening«, redigeret af Redaktør P. Friis, har Laurids Pedersen, Ovnbøl, skrevet om »Landboforeningens historiske Baggrund« og »Den økonomiske Udvikling i 100 Aar«

og giver her en velskrevet Oversigt over Bondestandens Udvikling gennem Tiderne, P. Friis skildrer klart og dygtigt *Foreningens Historie* og gør Rede for dens *Ledelse*, mens Konsulent Chr. Larsen skriver om »*Træk vedrørende Husdyrbruget*«. »*N. Nebel og Omegns Landboforening 1896—1946*« er redigeret af Gdr. Thomsen Mouritsen, Gdr. Kr. Pedersen, Konsulent Magnus Poulsen og Lærer H. K. Kristensen. Sidstnævnte skriver om »*De ni Sogne*«, om Landskabet og Landbruget. Kr. Pedersen giver en grundig »*Oversigt over Landboforeningens Virke i 50 Aar*«, Magnus Poulsen behandler »*Landboforeningens Arbejde til Plan-teavlens Fremme*«, Martin Jacobsen, den bekendte Kvæg-opdrætter, skriver om *Kvægavlen*, Holm Christensen om *Hesteavlen*, Arnold Pedersen om *Svineavlen*, Plantør Peter Drewsen om *Træplantning*, Laurids Jensen om *Forhandlingerne om Ringkøbing Fjords Udløb*, Klavs S. Andersen om *Afvandingen* og H. Grønbæk om *Tyendespareforeningen*.

I »*Danske Slotte og Herregaarde*«. Ny Sml. III, har Arkivar C. Lindberg Nielsen skrevet om Lunderup og Hesselmed, Jens Sølvsten om Endrupholm, Mogens Lebech om Hundsbæk, Estrup, Sønderskov, Bramminge Hovedgaard og Kærgaard og H. K. Kristensen om Østerbygaard.

I H. K. Kristensen: »*Fra Koldingfjord til Blatvandshuk. Hjemstavnbog for Ribe Amt*«, 1. Halvbind, gives der en for Folkeskolens større Elever afpasset Fremstilling af Amtets Historie indtil 1660. Bogen er skrevet saaledes, at den kan bruges som et Supplement til Skolernes Danmarkshistorie — og Geografiundervisning.

Svend Grundtvigs »*Danske Folkesagn*« er udgivet af Hans Ellekilde 1944—48. Her findes flere mere eller mindre kendte Sagn fra vort Amt. Ved Sagnet om Ribe Domkirkes Bygning er der, i de ellers saa omhyggeligt udarbejdede Noter, glemte en Henvisning til Jyske Samlinger, 3. Rk. IV 436—51.

H. K. K.

SOGNEHISTORISKE SAMLINGER.

Ved Samfundets Aarsmøde i Ølgod i 1946 blev der slaaet til Lyd for, at Sognets Arkivsager blev ført tilbage til Sognene, eventuelt ved Fotokopier.

I Holsted i 1947 fik vi forevist Prøver paa Kopier, og de var tilfredsstillende og ikke afskrækkende dyre.

Ved samme Aarsmøde blev der talt om Sognearkiv.

Vi har i Ølgod begyndt et Arbejde med et Arkiv for Sognets Sager. Foreløbig er der skabt:

1. En Samling af Avisudklip, med Kartotek.
2. En Samling af det lokale Ugeblad, Kartotek paabegyndt.
3. En Samling af Billeder.
4. En Fortegnelse over Foreninger og deres Arkiver.
5. Litteraturfortegnelse.
6. En Samling af Afskrifter af Sagn, Personalhistorie, Gaardhistorie o. s. v.

Vi har tænkt os denne Samling som en Arbejdssamling for Medlemmer af historisk Samfund for Ribe Amt, altsaa for hele Amtet.

Vi vil gerne gratis besvare Spørgsmaal, saa vidt Samlingen giver Svar, idet vi regner med at maatte spørge hos Medlemmer andre Steder.

Til lokalt Brug har vi en Bog med Afskrifter, den kan laanes, men foreløbig kun i otte Dage af Gangen.

J. Andreasen.

Tom Kristensen.

Virksomheden.

Hist. Samfund holdt sit Aarsmøde paa Larsens Hotel i Holsted d. 18. Oktbr. 1947. Tilslutningen var lidt mindre end sædvanligt, kun godt et halvt Hundrede. Formanden, *Salomon Frifelt*, bød velkommen og foreslog Lærer *Øllgaard*, Hejbøl, til Ordstyrer. Derefter aflagdes de sædvanlige Beretninger.

I Kassererens, Lærer *H. K. Kristensens*, Fravær gennemgik Formanden Regnskabet, der viser et Underskud paa ca. 300 Kr. Paa Redaktionsudvalgets Vegne omtalte Biskop *Scharling* Arbejdet med Aarbogen og udtalte bl. a., at det gælder om, at Aarbogen ikke gøres for ensidig, saa den kun har Interesse for Faghistorikere. Vi regner med, at Bogen skal indeholde en Hovedartikel og ellers afvekslende Stof fra hele Amtet. Stof mangler vi jo aldrig. — Forstander *Kr. la Cour Pedersen* omtalte de enkelte Artikler i Aarbogen og efterlyste samtidig nye Medlemmer i den østlige Del af Amtet. Han takkede for de indsendte Bidrag til Aarbogen, selv om de af Pladshensyn ikke allesammen kan udnyttes, saa er det dog af Værdi, at Stoffet bliver nedskrevet.

I Forbindelse med Omtalen af Aarbogen oplyste Lærer *Tom Christensen*, Ølgod, at han inden for en snævrere Kreds havde foretaget en Undersøgelse af, hvilke Artikler i Aarbogen Medlemmerne foretrækker. Det fremgik af denne Undersøgelse, at Flertallet helst læste de personalhistoriske Artikler. Derefter synes Interessen stærkest at samles om Smaastykkerne, der altid liver op i Aarbogen. De større og historisk set værdifulde Afhandlinger har selvfølgelig deres Læsere. *Tom Christensen* henstillede, at man inden for de enkelte Sogne samlede historisk Stof og Arkivalier — ikke mindst Billedstof — sammen og depo-

nerede dette i Egnens Museum, hvis ikke man magtede selv at lave et Sognearkiv.

Formanden gjorde Rede for et Forsøg, Hist. Samfund havde foretaget med Fotokopiering af Arkivalier. Forsøgene viser, at det er muligt ad denne Vej at bringe Arkivalier fra de store Arkiver (f. Eks. Kirkebøger, Folketællingslister, Udskiftningskort) tilbage til Sognet for en nogenlunde overkommelig Pris. Men Fotokopiering ved Hjælp af Lysbilleder synes dog at være en endnu bedre og billigere Fremgangsmaade. I Sammenhæng hermed viste Læge *J. Andreassen*, Ølgod, med et Lysbilledapparat Prøver paa Filmsoptagelse af Arkivalier. — — —

De efter Tur afgaaede Styrelsesmedlemmer: Redaktør *P. Friis*, Førstelærer *H. K. Kristensen* og Forstander *Kr. la Cour Pedersen*, genvalgte. Ligeledes genvalgte Revisorerne: Kontorchef *Lerche Thomsen* og Kunstmaler *Niels Holbak*.

Efter Aarsmødet holdt Pastor *Høgsbro Østergaard* et meget interessant Foredrag om »Det vestjydske Landskabs Udviklingshistorie« og illustrerede sin Fremstilling med store farvelagte Kort udarbejdet paa Grundlag af de sidste geologiske Undersøgelser af Egnen omkr. Stilstandslinjerne ved Brørup.

Efter Kaffebordet fortalte Redaktør *P. Friis* om Steninger og Indtryk fra en Rejse bag Jerntæppet, hvor han fornylig havde deltaget i en Journalist-Verdenskongres. Foredraget, der havde verdenshistorisk Perspektiv, fulgtes med spændt Opmærksomhed. — — —

Gennem flere Aar har Hist. Samfund syslet med Planer om en Sommerudflugt til »Eventyrets Land« vesterude. I Sommer d. 26. Juni blev Udflugten til Virkelighed, men mærkeligt nok var Tilslutningen ikke særlig stor — 1 Rutebil og 3—4 Lillebiler. Til Gengæld fik Deltagerne en uforglemmelig Oplevelse. Man samledes i Aal Kirke, hvor *Salomon Frifelt* bød velkommen; hvorefter Førstelærer *H. K. Kristensen* gav en levende og meget fængslende Forklaring af Kirkens mange sjældne Kalkmalerier. Saa gik Turen vestpaa til Oksbøl Sydlejr, som blev forevist af Oberstløjtnant *Frisenvang*. Man havde Lejlighed til at se Lejrens forskellige Afdelinger og fik Indtryk af, at der fra Lejrledelsens Side gøres et stort Arbejde for, at Mandskabet

skal befinde sig godt herude. Og det var for alle en Overraskelse at se den Oase, der er skabt her ude i en fattig Bjergfyrreplantage, og se det vældige Oprydningsarbejde, som er foretaget efter Tyskernes Hærgen.

Man kørte derpaa til Oksby gamle Kirkeplads, hvor Førstelærer *H. K. Kristensen* fortalte om Danmarks sidste straatækte Kirke. Og paa en Klittop nær Kirkepladsen fortalte *P. Gundesen*, Esbjerg, Træk fra sin Barndom og Ungdom her ude i Klitlandet i Ho og Oksby.

Ved Kaffebordet i Blaavand Kro fortalte Redaktør *P. Friis* fornøjeligt om Blaavand og dens Radio og om Havets Hærgen. Bagefter havde man Lejlighed til ved Selvsyn at overbevise sig om, hvor nødvendig en Sikring af Kysten er her. Videre gik Turen over »æ Kapel« og Havdiget til den mægtige Tirpitz-Stilling og herfra til Ho, hvor man sluttede af i Ho Kirke, der i Sommer fejrer 500 Aars Jubilæum. Her takkede Formanden Deltagerne i Turen for godt Følgeskab og takkede især de to Mænd: Redaktør *P. Friis* og Førstelærer *H. K. Kristensen*, fordi de havde tilrettelagt Turen og været saa dygtige Førere. Og man sluttede med »Dejlig er Jorden«.

S. Fr.

NYE MEDLEMMER 1947.

Gaardejer Laurids Lauridsen, Skjedsbøl, Lunde.

Malermester Niels Olesen, Esbjerg.

Viceskoleinspektør E. Klinting, København.

Sognepræst Peter Riemann, Lindknud.

Førstelærer Enevold Sørensen, Ring.

Mandø Bibliotek.

Amtsforvalter Bunde Jørgensen, Ribe.

Pastor Kay Schmidt, Brøndum.

Havnearbejder Bertel Bertelsen, Esbjerg.

Hallearbejder Carl Sørensen, Esbjerg.

Bager Sigvald Hansen, Esbjerg.

Fiskepakker Karl Nielsen, Esbjerg.

Bud S. M. Jensen, Esbjerg.
Gaardejer N. P. Madsen, Søgaard, Guldager.
Lærer S. E. Hansen, Krogsgaard Skole.
Lærer H. Graver Hansen, Opsneum.
Lærerinde Frk. Inger Brøgger, Donslund.
Tømrmester Aksel Hansen, Outrup.
Graver Erik Geil, Outrup.
Læge R. Thisted, Varde.
Kgl. Vejer og Maaler A. Bech-Hansen, Varde.
Hotelejer O. Meldgaard, Gl. Kro, Ølgod.
Gartner Kr. Mikkelsen, Agerbæk.
Kommunelærer Jens Lambertsen, Esbjerg.
Gaardejer Niels S. Nielsen, Veldbæk.
Frk. Agnes V. Nielsen, Esbjerg.
Fru Inger Friborg, Efterskolen, Holsted.
Bibliotekar R. P. Madsen, Ribe.
Forlægger Børge Lambertsen, Aabenraa.
Lærer Folmer Johnsen, Skibelund.
Dansk Folkemindesamling, København.
Møller J. Hübschmann, N. Nebel.
Lærer Søren Christensen, Krusbjerg.
Uhrmager Johannes Poulsen, Agerbæk.
Manufakturhandler P. A. Øllgaard, Bramminge.
Salgschef Ejler Thøgersen, Odense.
Marius Hansen, Øse.
Tegner Valdemar Henriksen, Ølgod.
Tømrmester Chr. Eriksen, Ølgod.
Sognepræst Kold Jensen, Henne.
Revisor Borgen Hansen, Esbjerg.

REGNSKAB FOR AARET 1947

<i>Indtægt</i>	Kr.	Øre	<i>Udgift</i>	Kr.	Øre
Kassebeholdning.....	97	20	Aarbogens Trykning, Klichéer	3700	50
Medlemsbidrag og Subskription	3593	00	Forfatterhonorarer.....	508	50
Godtgjort Porto	306	05	Aarbogens Udsendelse	550	90
Salg af Aarbøger	315	05	Møder	124	25
Tilskud fra Ribe Stiftamt	100	00	Repræsentation	85	00
— - Staten	350	00	Dansk historisk Fællesforening	57	60
— - Varde Sparekasse	25	00	Løn til Redaktør og Sekretær.....	250	00
Renter	3	77	Avertering, Porto m. m.	69	27
Underskud	555	95			
Balance...	5346	02	Balance...	5346	02

GRUNDFONDEN:

Grundfonden 1/1 47	Kr. 2067 69
Indvundne Renter	— 72 86
Grundfonden 31/12 47	<u>Kr. 2140 55</u>

Lunde, Jyll., 1. Maj 1948.

H. K. Kristensen

Revideret uden Bemærkning

Esbjerg og Ribe, den 26. Juni 1948.

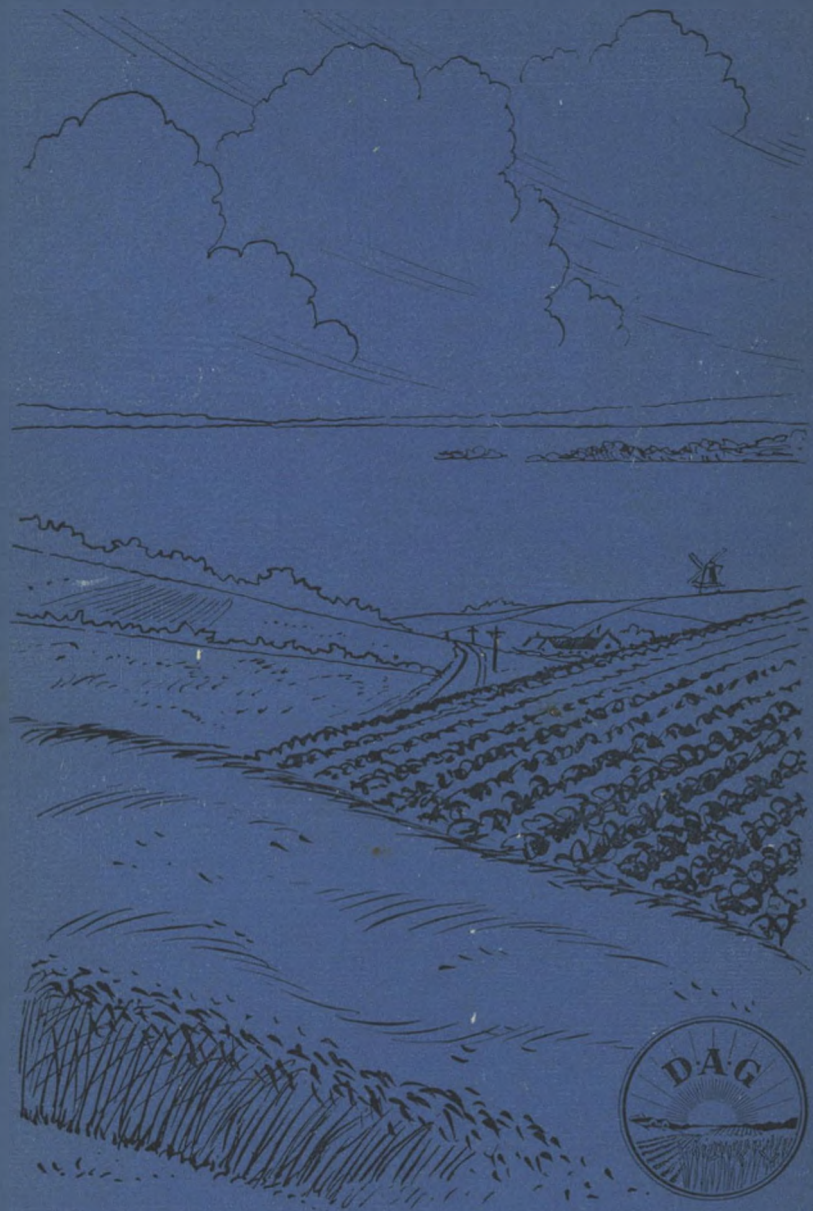
Niels Holbak.

P. Lerche Thomsen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Herregaardsmøbler i Varde Museum. Af Museumsinspektør P. Halkjær Kristensen.
2. Kirkerne som Sømærker. Af Snedkermester N. Thomsen.
3. En Boplads fra Germansk Jernalder i Oxbøl. Af Professor, Dr. phil. Gudmund Hatt.
4. Om Brøndum Kirkes Sakristi og Spir. Af Kommunalærer Svend Hansen.
5. Bygmester Peder Højer. Af Tobiassen Kragelund.
6. Fattigmandens Snaps. Af Fabrikant N. M. Kromann.
7. Fra Seest Sogn. Af Forfatter Aug. F. Schmidt.
8. Smaastykker. Af forskellige.
9. Mindeord: Sognepræst M. H. Nielsen. (Af H. Grønbæk og H. K. Kristensen). — Kristian la Cour Pedersen.
(Af H. K. Kristensen).
10. Litteratur om Ribe Amt. — Sognehistoriske Samlinger.
11. Virksomheden. — Nye Medlemmer. — Regnskabet.

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende Bestyrelse: Forfatteren *Salomon Frifelt*, Ølgod, Formand, Redaktør *P. Friis*, Varde, Lærer *H. K. Kristensen*, Lunde, Jyll., Kasserer og Sekretær, Biskop, Dr. phil. *C. I. Scharling*. Ribe, Sognepræst *K. Høgsbro Østergaard*, Aastrup, Glejbjerg, og Forretningsfører *T. Tobiassen*, Esbjerg.

DANSK ANDELS GØDNINGSFORRETNING